

OSMANLICA DERSLERİ

Prof. Dr. MUHARREM ERGİN

Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin
785 No'lu yayından aynı basım

18. BASKI

si nesih yazısına dayanır, umumî el yazısı ise rîk'a yazısıdır. Eski yazma eserlerle, fermaniarda, resmi kayıtlarda, kitabe ve levhalarda ve bazı basma eserlerde, başta ta'lik, sultüs ve divâni olmak üzere, diğer yazı çeşitleri de bol bol kullanılmıştır. Umumî kitap ve el yazısındaki şekilleri ile arap harfleri şunlardır :

Alfabe

Kitap yazısı

Transkriptiyonu	Sonda (Sağdan bitiğik)	Ortada (Her iki taraf- tan bitiğik)	Bağda (Soldan bitiğik)	Harfler	İsimleri	Kargılıkları
ا, a, e	ا	ا	ا	ا	elif	a, e
b	ب	ب	ب	ب	be	b
p	پ	پ	پ	پ	pe	p
t	ت	ت	ت	ت	te	t
s	ش	ش	ش	ش	se	s
c	ج	ج	ج	ج	cim	c
ç	چ	چ	چ	چ	çim, çe	ç
h	ح	ح	ح	ح	ha	h
ب	خ	خ	خ	خ	bi	h
d	د	د	د	د	dal	d
z	ذ	ذ	ذ	ذ	zel	z
r	ر	ر	ر	ر	re	r
z	ز	ز	ز	ز	ze	z

Transkriptiyonu	Sonda (Sağdan bitişik)	Ortada (Her iki taraf- tan bitişik)	Başta (Soldan bitişik)	Hareketler	İsimler	Kargılıkları
i	ڦ	ڦ	ڦ	ڦ	je	j
s	س	-	-	س	sin	s
ش	ش	ش	ش	ش	şin, şın	ş
س	ص	ص	ص	ص	sat	s
ڙ	ڙ	ڙ	ڙ	ڙ	dat	z, d
ت	ٿ	ٿ	ٿ	ٿ	ti	t
ڙ	ڙ	ڙ	ڙ	ڙ	zr	z
ع	ع	ع	ع	ع	ayin	'
غ, ڳ	غ	ڳ	ڳ	غ	gayin	g, ڳ (ڳ)
f	ف	ف	ف	ف	fe	f
ک	ڪ	ڪ	ڪ	ڪ	kaf	k
ک, گ, ڻ	ڪ	ڪ	ڪ	ڪ	kef	k, g, n (ڻ)
ل	ل	ل	ل	ل	lam	l
m	م	-	-	م	mim	m
n	ن	-	-	ن	nun	n
v, o, ö, u, ü	و	و	و	و	vav	v, o, ö, u, ü
b, e, a	ٻ	ٻ	ٻ	ٻ	he	h, e, a
y, ڻ, i	ي	ڻ	ڻ	ڻ	ye	y, ڻ, i

El yazısı

Sonda	Ortada	Başta	Harfler
ل	ل	ل	ل
ب	ب	ب	ب
ن	ن	ن	ن
ت	ت	ت	ت
ج	ج	ج	ج
خ	خ	خ	خ
د	د	د	د
ذ	ذ	ذ	ذ
م	م	م	م
ه	ه	ه	ه
ز	ز	ز	ز
ر	ر	ر	ر
ز	ز	ز	ز
ر	ر	ر	ر
س	-	-	س
ئ	ئ	ئ	ئ
ص	ص	ص	ص

El yazısı

Sonda	Ortada	Başta	Harfler
ض ص	ض	ض	ض ص
ظ ط	ظ ط	ظ ط	ظ ط
غ ع	غ ع	غ ع	غ ع
ف	ف	ف	ف
ل	ل	ل	ل
ك ك	ك ك	ك ك	ك ك
ل	ل	ل	ل
م م	م م	م م	م م
ن ن	ن ن	ن ن	ن ن
و و	و و	و و	و و
ه ه	ه ه	ه ه	ه ه
ي ي	ي ي	ي ي	ي ي

Harfler ve birleşmeleri üzerinde tamamlayıcı bilgiler

1. Yukarıya aldığımız harflerin sayısı 31'dir. Aslında arap alfabetesinde 28 harf vardı. Arapçada *p*, *c*, *j* sesleri olmadığı için bunların karşılıkları olan harfler de yoktu. Arap alfabetesine Farsçada bulunan bu sesleri karşılamak için *پ*, *ج*, *ڙ* harfleri *be*, *cim*, *re* gövdelerine içер nokta koymak suretiyle sonradan ilâve edilmiştir. Yine Arapçada olmayıp Farsçada bulunan *g* sesi için farşlar *kef*'in keşidesine (başta ve ortada *kef* gövdesine çekilen yatık çizgi) bir çizgi daha ilâve ederek *gef* (*گاف*) harfini meydana getirmiştir. Bu çift keşideli harf Türkçede de *g* sesi için kullanılmıştır. Farşların sondaki *kef*'i de keşideli yazmalarına karşılık Türkler yalnız baştaki ve ortadaki *kef*'leri keşideli yazdıklarından, tabii, *gef*'in yalnız baştaki ve ortadaki şekilleri *kef*'ten farklı olarak çift çizgilidir. Yani *gef* tek başına *گ*, başta *ڱ*, ortada *ڳ*, sonda *ڳ* şeklindedir. Fakat *g* için bu çift çizgi başta ve ortada da her zaman kullanılmamış, az kullanılmış, umumiyetle bu ses de *k* gibi *kef*'le yazılmıştır. Onun için *gef*'i ayrı ve müstakil bir harf olarak alfabetin içine alımıyoruz. Bundan başka Türkçede *ڻ*, yani *sağır kef* (*sagir nun*) için de *kef*'in üstüne üç nokta konmuş (*ڱ*), fakat *nef* diye adlandırılan bu harf de umumileşmemiştir ve *k*, *g* gibi *ڻ* de esas itibariyle *kef* harfi ile gösterilmiştir. Tabii biz bunu da alfabcaye ayrı bir harf olarak koymadık. Böylece yukarıya **köy-**
dugumuz eski alfabe 31 harfi içine alıyor demektir.

2. *ع*, *ظ*, *ض*, *چ*, *ڦ* harfleri Arapçaya mahsustur, yalnız Arapça kelimelerde bulunur. Arapçada *ع* peltek *s* harfi olup bu ses dil ucunun üst dişlere değişmesi ile çıkarılan bir *s*'dir. *ڦ* boğazın arkasında, hançerenin sonunda telâffuz edilen kalın bir *h*, teşekkürî noktası en arkada olan bir konsonantdır. *ض*, *d* ile *z* arasında *d*'ye yakın telâffuz edilen bir *z*'dir. *ڦ* den daha arkada telâffuz edilen kalın ve sert bir *z*'dir. *چ* hançerenin sonunda kapalı ve sıkışık ses tellerinin birden açılması nticesinde bir çatlama ile telâffuz edilen konsonanttır. Türkler bu seslerden dördünü Türk hançeresine uydurarak, Türkçeleştirerek *ع* 'yi *s*, *ڦ* 'yi *h*, *ض* 'ı *d* veya *z*, *چ* 'yi *z* gibi telâffuz ederler. *ع* 'ı ise kelime başında daima atarlar, kelime sonunda atmayı eder ve bazan atarlar, kelime ortasında *kesme* gibi telâffuz ederler. Kelime sonunda atılmadığı zaman hafif kesme şeklinde söylendiği gibi, kelime ortasında atma temayülü de görülür.

ڙ harfi de esas itibariyle yalnız Arapça kelimelerde bulunur. Dilin ucunun dişlere teması ile çıkarılan peltek *z*'dir. *d*, *z*, *y* seslerini içinde toplayan bu ses eskiden Farsçada ve Türkçede de bir müddet mevcut olmuştur. Türkçede *d-y*, *z* inkişafının bir merhalesinde, Eski Türkçenin sonları ile Kuzey-doğu Türkçesinin başlarında bir müddet bu ses var olmuş ve *ڙ* harfi kullanılmıştır. Bunun dışında

Türkçede bu *ses* ve *ş* harfi görülmez. Bugünkü Farsçada da yoktur. Türkler bu harfi de *z* gibi telâffuz ederler.

ş harfi esas itibariyle Farsçaya mahsus olup Farsça kelimelerde veya Avrupa dillerinden Türkçeye geçmiş kelimelerde görülür.

خ hırıltılı *h*'dir. Arapça ve Farsçadan başka Türkçede de vardır. İstanbul Türkçesinde *h* gibi telâffuz edilir.

ص ve *ل* kalın *s* ve *t* olup Türkçede *s* ve *t*'den farksız telâffuz olunurlar. Türkçede kalın kelimelerde kelime başındaki veya kökündeki *s*'ler ve *t*'ler umumiyetle bu harflerle yazılır. Fakat başta ve kökte bunların yerine *ص* ve *ل* harfleri de kullanıldığı gibi eklerde *ص* hiç kullanılmaz, kalın ekler de *ص* ile yazılır. *ل* aslı *t*'li olup *d*'ye dönmüş bazı kelimelerde eski imlânın devamı olarak muhafaza edildiği için bazı Türkçe kelimelerde ise *d* şeklinde telâffuz edilir.

3. Harflerin isimleri aslında Arapça ve Farsçada Türkçedekinden biraz farklı olup söyledir : *alîf, bâ, pâ, tâ, sâ, cîm, çîm, hâ, hâ, dâl, zâl, râ, zâ, jâ, sîn, sîn, sâd, dâd, tâ, zâ, ayn, ğayn, jâ, kâf, kâf, lâm, mîm, nûn, vâv, hâ, yâ*. Tabii 2. maddede zikrettigimiz konsonantların harf isimleri Arapçada kendi telffuzları ile söylenir.

4. Alfabe cetvelinde de görüldüğü gibi *ا، د، ز، ر، س، ش، ح*, harfleri sondan, yani soldan bitişmezler. Bu yüzden ortasında bu harflerden biri bulunan kelimeler ortalarından bölünür ve yazda kelime bitişikliği ve bütünlüğü kalmaz.

5. Başta ve ortada gövdesi dış hâline gelen *ه، ن، ث، ت، پ، ب*, harfleri *خ، ح، ج، ق، غ*'dan önce gelince dişleri aşağıya döner : *هـ، نـ، ثـ، تـ، پـ، بـ، خـ، حـ، جـ، قـ، غـ* gibi.

6. Dişli harflerden üç tanesi yan yana gelince, karışmasın ve belirli olsun diye ortadaki diş diğerlerinden daha uzun olur : *هـ، نـ، ثـ، تـ، پـ، بـ، هـ، نـ، ثـ، تـ، پـ، بـ، خـ، حـ، جـ، قـ، غـ* misallerinde olduğu gibi El yazısında dişler arasındaki bu fark gözetilmez.

7. *ض، ص، ش، س* harfleri tek başına veya sonda oldukları zaman burada görüldüğü gibi sondaki dişlerini kaybeder, baştaki ve ortadaki şekillerinden bir diş eksik yazırlar.

8. *ر، ز، ش، رـ، زـ، شـ* ve sondaki *نـ* harfi ortadaki bir dişli harften sonra gelince dişin tepesinden bir köprü ile birleşirler : *صـ، سـ، نـ، صـ، سـ، نـ، شـ* gibi.

9. *يـ، مـ، خـ، حـ، جـ، قـ* gibi aşağıya dönen harfler de ortadaki bir dişli

harfin sonunda dişin başından birleşirler. Bu bilhassa el yazısında böyledir: صى 'نم'، جى 'نم'، بى 'نم'

10. Bir kelimedede biri vokal biri konsonant olarak yan yana gelen iki ى 'nin birleştirilmemesi, ayrı yazılması tercih olunur. كىرىك misalinde olduğu gibi.

11. ى harfi vokal karşılığı olduğu zaman soldan yani sondan bitişmez ve hep ِ veya ِ şeklinde yazılır. Konsonant olduğu zaman ortada her iki yandan ِ veya ِ şeklinde bitişir.

12. Kolay ve sür'atli yazıldığı için el yazısı olarak rik 'a seçilmiştir. Alfabe cüvelinde de görüldüğü gibi el yazısı ile kitap yazısı arasındaki差别ica farklar sunlardır:

Kitap yazısındaki noktalar el yazısında birleştirilir. Böylece iki nokta bir çizgi, üç nokta bir çengel hâlini alır. Kitap yazısında harfin üstündeki üç noktanın ikisi aşağıda, biri yukarıda, harfin altındaki üç noktanın ikisi yukarıda, biri aşağıdadır: پ، ش gibi. El yazısında ise altta da, üstte de çengelin tepesi, yani tek nokta yukarıda olur.

El yazısında ح، ح، ح، ح، ح harfleri sağdan daima aşağıya düşecek şekilde üst çengellerinden birleşirler. Kitap yazısında ise ancak ِ، ِ ve dişli harflerden sonra aşağıya düşecek şekilde yazılır, diğer harflerle yan yana gelirler. ِ harfi de el yazısında daima aşağıya düşecek şekilde gözüün yuvasından birleşir.

ح، ح، ح harflerinin kitap yazısında açık olan gözleri el yazısında kapatılır. Harfler başta olunca bu kapatma çizgisi, aşağıda rik'a yazısında da görüldüğü gibi, bazı harflerle birleşirken sadece gözü kapatmakla kalır, bazlarında ise aşağıya geçer. Çizgi aşağıya geçiyorsa göz köşeli olur.

د، ذ harflerinin açıları kitap yazısında daha dardır. Bu harfler ortada kitap yazısında köşelerinden, el yazısında yatık çizgi hâline gelerek tepelerinden birleşirler.

ج، ج، ج harfleri el yazısında daha yatık ve açık bir çizgi gibi yazılırlar. Kitap yazısında bu harflerin bilhassa bitişik şekillerinin başında olan küçük nokta, küçük çıkıştı el yazısında düşer ve harfler kendilerinden öncekilere köşesiz yuvarlak çizgi ile birleşirler. El yazısında ج، ج، ج ve sondaki ى ortadaki ِ و J harflerinden sonra gelince satır çizgisinin altına düşmesinler diye onların ortalarından birleşirler.

ش، ش، ش harfleri el yazısında dişsiz yazılr ve dişli kısımları düz birer çizgi hâlini alır. El yazısında başta bu harflerin aşağıya doğru birer de çengeli bulunur.

ض، ض، ض، ض، ض harfleri el yazısında sonda veya tek başlarına olunca nokta-

lari atılıp onun yerine köşeli bir hâl alan kuyruklarına birer çizgi eklenmek suretiyle yazılır.

13. Sondakî ى kendisinden önce ف , ق , ك , ل ve dişli harflerin başındaki şekilleri gelince umumiyetle onların tam altına gelecek şekilde yazılır : ك , ل , ق , ف gibi. ك ve ل'dan sonra gelen م de böyledir : كم , لم gibi. Buna bîhassa el yazısında itina edilir.

14. ك , ل harfleri kendilerinden sonra gelen ا , ك , ل harfleri ile hususî bir şekilde söyle birleşirler :

$$\text{ك} = \text{ا} + \text{ك}$$

$$\text{كك} = \text{ك} + \text{ك}$$

$$\text{كل} = \text{ل} + \text{ك}$$

$$\text{لا} = \text{ا} + \text{ل}$$

Bu bîhassa el yazısında böyledir. Kitap yazısında ك gözleri bazan açık olduğu gibi ل ile ا de şeklinde birleşir.

15. El yazısında ayrıca sür'atten doğan şu keyfi birleşmeler vardır :

$$\text{ل} = \text{ك} + \text{ـ}$$

$$\text{ءو} = \text{o} + \text{ـ}$$

$$\text{ءـ} = \text{o} + \text{ـ}$$

$$\text{ـو} = \text{ـ} + \text{ـ}$$

$$\text{ــ} = \text{ـ} + \text{ـ}$$

$$\text{ـــ} = \text{ـ} + \text{ـ}$$

$$\text{ــــ} = \text{ـ} + \text{ـ}$$

16. ح، ح، ح، ح، ح، ح gibi alta düşen bir harften önce gelen harf, satır aşağı düşmesin diye biraz yukarıdan başlatılır.

17. Gövdeleri düz çizgi hâlinde olduğundan el yazısında bireleşen ش، س، س، س harflerinin arasına bir diş konur. Ayrıca bu harflerden üçü yan yana gelince fazla uzamasın diye biri ayrı yazılır: سـسـسـزـ.

18. Bilhassa el yazısında noktalar harflere yapışacak gibi yaklaştırılmaz, mümkün olduğu kadar uzak konulur. Bundan başka el yazısında harfler kitap yazısındaki kadar düz değil, biraz meyilli yazılır. Dişleri ve aşağıya yukarıya çekilen gövde çizgileri küçük olduğu nisbettte yazı güzel görünür.

İşaretler

Eski yazda yukarıdaki harfler dışında bazı işaretler de görülür. Bu işaretler şunlardır :

1. Şedde. Üzerine konduğu konsonant harfini çift okutan şu işaretdir : - Yani çift konsonant işaretidir. Arapça ve Farsçada bir kelimedede yan yana gelen aynı iki konsonant (*millet, hurrem, hürr, redd misallerinde olduğu gibi*) tek harfle yazılır, fakat çift okunur. İşte bu harflerin ikiz konsonantı karşıladığı göstermek için *şedde* işaretini kullanılır. Başlangıçta Türkçe kelimelerde de kullanılan bu işaret sonradan Türkçede tamamıyla atılmıştır. Yani Türkçe kelimelerde şedde kullanılmaz, çift konsonant çift harfle yazılır. Şedde Arapça ve Farsça kelimelerde de diğer işaretlerle birlikte gittikçe az kullanılmış, normal imlâda hemen hemen tamamıyla atılmıştır. Ancak kelimenin okunuşu tasrif edilmek istediği zaman şeddeye baş vurulur.

2. Tenvin. Nunlama işaretidir. Arapçada bazı kelimelerin sondaki kısa vokallerine ilâve edilen *n* sesi bu işaretle gösterilir. Şöyledir: iki yatık çizgiden ibarettir: - *n*'den evvelki vokal *a* (Osmanlıcada *a, e*) iseenvin umumiyetle elif üzerine veya bazan doğrudan doğruya yukarıya konur. *n*'den evvelki vokal *i* ise şeklinde aşağıya konur. *n*'den evvelki vokal *u* (Osmanlıcada *u, ü*) ise yine yukarıya, fakat iki çizgi yerine kuyruğu yukarı doğru kıvrılmış bir vav şeklindeki bir işaret olarak konur: - Osmanlıcada yazda bunlardan umumiyetle yalnız birincisi kullanılır. Yani *an*, *en*'li envin işaretini kullanılır, *in*'li ve *un*'lularda ten-

vin işaretti kullanılmaz. *sahsen*, *nisbeten*, *kısmen*, *nazaran* gibi kelimeler hep tenvinlidir : ﻂ ﺊ ; ﺊ ﺈ gibi. Türkçede eskiden *n*'li bazı eklerde *an*, *en*, *in*, *in* için tenvin kullanılmış, sonradan bu kullanımı kalkmıştır.

3. Sükün. Hece sonundaki konsonantın üzerine konan, o konsonantın sâkin olduğunu, hece sonunda olduğunu, kendisinden sonra vokal bulunmadığını gösteren şu işaretdir : ° . *cezim* adı da verilir.

4. Vasla. Arapça terkiplerde yazılan fakat okunmayan harf-i tarif *elîf*'leri üzerine konan ve aşağıda gösterilen işaretdir.

5. Harekeler. Kısa vokal işaretleridir. Arapça ve Farsçada yalnız uzun vokaller yazılır. Yazılmayan kısa vokaller için *hareke* denen işaretler kabul edilmiş ve başlangıçta geniş ölçüde kullanılmıştır. Harekeler umumiyetle vokal işaretini olup yazılan vokaller üzerine de konur. Türkçede de başlangıçta uzun bir hareketli yazı devri geçirilmiş, sonradan harekesiz yazında karar kılınmıştır. Harekeler şunlardır :

a. Üstün. Arapça adı *fetha* olan, Türkçede *üстün* denilen bu işaret *a*, *e* vokalini gösterir ve söyledir : °

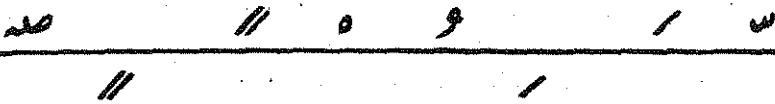
b. Esre. Arapça adı *kesre* olup Türkçede *esre* denilen bu işaret *i*, *ı* vokalini gösterir ve söyledir : -

c. Ötre. Arapça adı *zamme* olup Türkçede *ötre* denilen ve yuvarlak vokaller (*o*, *ö*, *u*, *ü*) karşılayan, küçük bir *vav* 'dan ibaret olan şu işaret : *

Gördüğü gibi *üstün* ve *ötre* kelimenin üstüne, *kesre* ise altına konur.

Konsonantları okutan, onları harekete getiren vokal işaretleri olarak asıl harekeler şüphesiz bu üçdür. Fakat pratikte *harekeli* metin deyince *şedde* ve bilhassa *sükün* da akla gelir. *Üстün*, *ötre*, *esre*'nin bulunduğu yerde diğer işaretler de bulunur. Bilhassa *sükün* bunlardan ayrılmaz. Onun için *sükün* da geniş mânası ile *hareke* çerçevesine girer.

Bütün bu işaretler el yazısında söyledir : sağdan sola doğru *şedde*, *üstün*, *esre*, *ötre*, *sükün*, *tenvin*, *vasla* :

Fethali tenvin hâriç, bütün bu işaretlerin umumî ve normal yazında kullanıldığını belirtmeliyiz. Bunlar ancak eski harekeli metinlerde görülür. Osmanlica-

da normal harekesiz yazıda bu işaretler kullanılmaz. Ancak, dediğimiz gibi, bir kelime bilhassa belirtilmek istenirse bu işaretlere baş vurulabilir. Yazıya lüzumsuz bir kalabalık veren ve yazının sür'atini kesen bu açıklık, vuzuh, sarahat işaretlerinin ilk devirler geçiktan sonra normal ve umumi kaldırılmış olmasından tabiidir.

6. Hemze. Arapçaya mahsus bir konsonantdır. Hançerenin sonunda gevşek kapalı ses tellerinin hava akımı ile birden açılması neticesinde teşekkür eder. *ayın*'nın hafifî durumundadır. Bu konsonantın arap alfabesinde müstakil ve değişmeyen ayrı bir harfi yoktur. Küçük bir *ayın* başına benzeyen bir işareti vardır:

Bu *hemze* işaretini hemzenin yerine ve yanındaki vokale göre *elîf*, *vav* ve *ye* üzerine konur: ī, ğ, ȝ, ȝ̄ gibi. Üzerine hemze konan bu *elîf*, *vav* ve *ye*'ye *hemzenin kürsüsü* veya *hemzenin merkezi* adı verilir. Türkler bu konsonantı *ayın* gibi yerine göre ya *kesme* şeklinde söyley veya atarlar. *Hemze* işaretini bir de Farsça terkiplerde birinci kelimenin sonundaki *e*, *i* vokalleri üzerine konur ve izafet *i*'sini karşılar.

Vokallerin yazılışı

Arap alfabetesinin vokal işaretleri Türkçe için çok yetersizdir. Türkçenin birkaç vokali ancak bir işaretle karşılaşır, bir harf iki veya dört vokal ifade eder. Bu vokal harflerinin üçü, hatta, *elîf*'in de aslında hemze olduğunu düşünürsek, hepsi aynı zamanda konsonant işaretleridir. Bu yüzden vokalle başlayan kelimelerin vokalle başladıklarını göstermek için, yani kelimeındaki vokaller için harf kombinezonlarına baş vurulmuştur.

Vokaller için kullanılan harfler ī, ğ, ȝ, ȝ̄ dir. Bunlardan ī, e; ğ, o, ö, u, ü; ȝ, i, ȝ̄ a, e vokallerini karşılar. Başlığı vokal konsonanttan ayırmak üzere yapılan harf kombinezonunun başında daima, Arapçada vokalle başlıyor görünen kelimelerin başında hakikatte daima hemze bulunması esasına dayanarak, ī bulunur. Böylece baş vokaller için ॥, او, او' kombinezonları meydana gelmiş olur. Bunlardan ॥'de iki eliften biri öbürüne üzerine alınarak harf ī şecline sokülmüşür. Başlığı e için tek elif kullanılır. ॥ de ortada ve sonda vokal işaretini olarak kullanılır. Bütün bunları toparlayınca vokal işaretleri tablosunun şöyle olduğunu görürüz:

Sonda	Ortada	Başta	Vokaller
،،ا	،،ا	ا	a
ـ	ـ	ـ	e
ى	ى	اي	i, i
و	و	او	o, ö, u, ü

ا yani elif arapçada aslında hemzenin harfi idi, yani hemze idi. Vokal de karşılaşıldığı için bu harf sonradan elif adı ile hemzeden ayrılmış, hemzeliği hemze için esas işaret olan *hemze*'nin kürsüsü olarak kalmak olmuştur. Yani vokal olarak ا (elif), konsonant olarak ا (hemze) şekli normal şeklidir. Osmanlıcada Arapça kelimelerin başındaki hemzeler söylenişten düştüğü gibi, yazda da tepe-deki hemze işaretini atılarak umumiyetle yalnız elif kalmış, atılmadığı zaman da bu hemze işaretini bir konsonant işaretini olarak değil, bir vokal işaretini olarak kabul edilmiştir. Böylece Osmanlıcada başta ا ve ا birbirinden farksız olarak bir vokal harfi muamelesi görmüş, böyle olunca da vokal işaretini olarak umumiyetle ا tercih edilmiş ve ayrıca hemze işaretini koymak külfet sayılmıştır. Buna karşılık önceleri ا'ın kelime başında a için de kullanılması dolayısıyle, ondan ayrılmak için umumiyetle kelimelarındaki e sonradan ا ile yazılmış, böylece ا başındaki e harfi durumuna geçmiştir. Fakat umumi ve normal yazida, bilhassa el yazısında buna pek itina edilmez ve ا kullanılır.

Şu halde Türkçede kelime başında a eskiden ا ile de yazılırdı. Sonradan daima, *medli elif* (tepesindeki *med* işaretidir) veya *hemze-elif* (ا'den çıktıgı için) denen işaretle yazılmıştır. Ortada ve sonda a normal olarak ا ile, bazan da, bilhassa bazı eklärde olmak üzere . ile yazılır.

e kelime başında ا veya pratikte ا ile yazılır. Kelime ortasında ve sonunda eskiden ا ile de yazıldığı görülür, fakat sonradan . ile yazılması ümmüleşmiş ve kesinleşmiştir.

Baştaki i, i'nin elifi hemzesiz yazılır.

Baştaki o, ö, u, ü'nün de elifi hemzesiz yazılır. Yalnız bazan ö, ü karşılığı olduğu zaman hemze konabilir. Hatta ا yerine ئ de yazıldığı olur.

Demek ki Türkçede vokallerde hemze işaretini yalnız e için, bir çeşit, e'yi belirtme işaretini gibi kullanılır.

Ortada ve sondaki bazı u, ü'lerin ئ ile yazıldığı da görülür. Fakat bu, sevin menşei ile ilgili bir imlâ meselesidir ve ئ'nin u, ü'nün harfi olduğu demek değildir.

Vokallerin imlâsı

Harfler, karşılıkları ve şekilleri hakkında yukarıdan beri verdigimiz bütün bu bilgilerden sonra şimdi arap harfleri ile yazılmış şu parçayı okuyabiliriz:

سَسْكِي Sessiz gemi

آرْتِقْ دَمِيرْ آلْمَاقْ كُونْ كَلْشَه زَمانَدَن
Artuk demir almak günü gelmişse zamandan

بَجْهُولَه كِيدَنْ بِرْ كَيْ فَالْتَارْ بِرْ لِيمَانَدَن
Meçhûle giden bir gemi kalkar bu limandan

هِيجْ يُلْجِيْسِي يوْقُشْ كَيْ سَسْزِجَه آلِيرْ يُولْ
Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol

صَالَلَامَازْ اوْ فَالْقِيَشَه نَهْ مَنْدِيلْ نَهْ دَهْ بِرْ قَوْلْ
Sallamaz o kalkışta ne mendil ne de bir kol

يَحْيَا كَمَالْ Yahya Kemal

Görülüyor ki eski yazda bir kısım vokaller yazılmamaktadır. Yazılmayan vokaller hususunda Arapça ve Farsça kelimeler için elde kesin bir ölçü vardır. Arapça ve Farsça kelimelerde uzun vokaller yazılır, kısa vokaller yazılmaz. Bu iki dildeki uzun vokaller olan *â*, *û*, *î* yazda harfleri olan *ـ*, *ـ*, *ـ*, *ـ* ile yazılır. *ـ* baştaki uzun *a*'yı karşılar. *ـ* kelime başında hemze veya sadece kısa vokal işaretti olarak tabii uzun okunmaz ve kelimenin kısa bir *a*, *u*, *i* (Osmanlıcada *a*, *e*, *u*, *ü*, *i*, *ı*, *o*, *ö*) ile başladığını gösterir. Kelime içinde ve sonunda ise *ـ* uzun *a* karşılığıdır. *ـ* ve *ـ* de, kelime başında tabii elif'ten sonra gelmek üzere, başta, ortada ve sonda uzun *u* ve uzun *i*'yi karşılarlar. Böylece Arapça ve Farsça kelimelerde sadece uzun vokaller yazılır, kısa vokaller yazılmaz.

Türkçede ise *du'lum* bambaşkadır. Türkçede uzun vokal yoktur. Hepsi kısa olan vokallerin umumiyyetle büyük bir kısmı yazılır, fakat bir kısmı da yazılmaz. Bunun kesin bir ölçüsü olmadığı gibi eski ve yeni devirler arasında da bu bakımından bir çok farklar vardır. Umumiyyetle eski yazda, fakat bîlhâssa vokallerin yazılmış yazılmasından Türkçenin hiç bir zaman kesin ve sağlam bir imlâsı olmamıştır. Türkçenin ancak bazı şekillerinin ve eklerinin zamanla sağlam bir imlâları meydana gelmiş, fakat bunlar da umumiyyetle Türkçenin gelişmesine ayak uyduramayan donmuş kalıplar şeklinde kalmıştır. Kesinleşmiş bir sayılı imlâ

şekilleri dışında eski yazda Türkçe için sağlam imlâ kaidelerinden değil, ancak umumî imlâ temayıllerinden bahsedilebilir. Bu imlâyı bir esasa bağlamak icap ederse, kelimenin mümkün olduğu kadar doğru okunmasına, kelimenin başka bir şey okunmamasına, kelimenin kendisine yakın bir kelimeyle karışmamasına dikkat etmek şeklinde umumî ve geniş bir prensip ölçü olarak kabul edilebilir.

Eski yazının son zamanlarında bir aralık Türkçedeki bütün vokallerin yazılması şeklinde bir cereyan ortaya çıkmış, fakat tutmamıştır. Eski yazda yalnız doğru okunsun diye batı dillerine ait, bilhassa az yaygın kelimelerle şahıs adlarında bütün vokalleri yazmak âdet olmuştur.

Türkçe kelimelerin imlâsı

Eski yazda Türkçe kelimelerde konsonantların hepsi yazılır. Vokallerin ise bir kısmı yazılmaz. Yalnız bazı konsonantların, eski şekillerine dayanan tarihî imlâları veya klişeleşmiş imlâ şekilleri dolayısıyla kendilerine yakın konsonant harfleri ile yazıldığı görülebilir. Türkçe kelimelerin alışılmış ve umumîleşmiş imlâsını ana çizgileri ile şöyle toplayabiliriz :

Köklerin yazılışı

Köklerin yazılışı ile burada yalnız kelime köklerini kasdetmiyoruz. Belirli bir imlâsı olmayan eklerle yapılan kelime gövdeleri de yazılış bakımından köklerden farksızdır. Köklerde yazılışın başlıca kaideleri veya umumî temayılleri sunlardır :

Kelime başında vokal yazılışı

Kelime başında bütün vokaller yazılır: ال el, اك ek, آك ak, إك iki, ايلك ilk, اوون on, اوزکون üzgün misallerinde olduğu gibi. Eskiden baştaki vokalin sâdece harekeli veya harekesiz elif veya hemze ile yazıldığı, med işaretinin, و'in ve ي'nin yazılmadığı çok görülür.

Kelime içinde vokal yazılışı

Kelime içinde e vokali hariç bütün vokaller yazılır: میحاق gel, ياز yaz, كل szak, çiçek cicek, قوچون koyun, سوز söz, بىچك büyük misallerinde olduğu gibi.

e bilhassa baştaki kapalı hecede hiç yazılmaz. Sonraki hecelerde veya başta-

ki açık hecelerde nadir olarak yazıldığı görülebilir: كوزل *güzeli*, دده *dede*, دمیر *demir* misallerinde olduğu gibi. Tabii şekilleri normal ve umumidir.

Kelime içinde umumiyetle yazılan diğer vokallerin de bazan yazılmadığı olur: ي *bir*, ي *biz*, سر *siz*, کاره *kara*, بکیت *yigit*, طور *dokuz*, بوك *büyük* misallerinde olduğu gibi. Bilhassa iki hecesi de yuvarlak vokallı olan kelimelerin ilk vokalini yazmamak eskiden adetti: کوچك *küçük*, gibi. Fakat sonradan bu vokaller de yazılmış olduğu gibi بوك *bozk*, طوقوز *topuz*, بیکیت *beyikte*, قاره *çarh* şeklindeki yazılışlar da vokalsiz yazılışlara tercih edilmiştir.

Burada vokallerin yazılmasının veya yazılmamasının hiç bir zaman kesin olmadığını tekrar hatırlatmalıyız. İmlâının en istikrarlı hâle geldiği son devirde bile bir kelimenin bir kaç şekilde yazıldığını görmek dâima mümkündür: دره، دوه، قره: gibi. Eski devirlere çıktıktan sonra vokallerin yazılışındaki keyfîlik büsbütün artar. Aynı eserde, aynı sahifede değil, aynı satırda bile bir kelimenin başka başka şekillerde yazılması eski yazida dâima görülen bir şeydir. Onun için Türkçe kelimelerde, normal ve alışılmış imlâda yazılan bir vokalin yazılmaması veya normal ve alışılmış imlâda yazılmayan bir vokalin yazılması hiç bir zaman yanlış sayılmaz.

Kelime sonunda vokal yazılışı

Kelime sonunda bütün vokaller yazılır. Sondaki yuvarlak vokaller çok defa ي ile yazılır: طولو *dolu*, طوغزى *kuzu*, طولى *dolu* gibi. Bunlar مولى gibi, ile de yazılabilirler. İki sekilden birini tercih keyfi olmakla beraber ي daha çok tutulur. İlk devirlerde kelime sonundaki vokallerin bazan hiç yazılmadığı, bazan da hareke ile işaretendiği görülür.

e 'lerin i ile yazılması

İlk vokalleri eskiden *i* iken sonradan *e* olan kelimelerin bu vokalleri *i* yani ي ile yazılır: دير *ver*, ديم *demek*, ديل *etmek*, ديم *yemek*, ير *er*, كېرى *gece*, ير *(ي)* *yer* gibi.

d 'lerin t ile yazılması

Kalın kelimelerin başındaki *d*'ler, eskiden *t* oldukları için, son zamanlara kadar hep ط *t* ile yazılmıştır: طور *dur*, طاغ *dağ*, طوقوز *dokuz*, طار *dar*, طاغق *dudak*, طومق *doğmak* gibi. Bunlar د ile de yazılabilirler. Kelime içinde de böyle ط ile yazılan *d*'ler vardır: طى *ada* gibi.

Sonda t, p, ç yazılması

Kelime sonundaki bazı *t*'lerin de *d* ile yazılıdığı görülür: *Turgut*, طورقۇد; *Korkut*, كۈركۈت *geçit*, يەرىد *yurt* gibi. Aynı şekilde bazan *p*'lerin *b*, *ç*'lerin *c* ile yazılıdığı görülür: *dip*, دىپ *genç*, كېنچ *ج*, *ب*, *ت* ile de yazılırlar.

Eklerin yazılışı

Yapım eklerinin büyük bir kısmının belirli, hususî imlâsi yoktur. Belirli imlâsi olan yapım ekleri ile işletme eklerinin ve yardımcı seslerin yazılışları şöyledir (sırayla önce ekler, sonra yazılışları gösterilmiş ve arkasından misaller verilmiştir):

Yardımcı sesler

y ve *n* yardımcı sesleri tabii daima yazılırlar. Vokal yardımcı sesleri ise gövdelerde, yani yapım eklerinden önce umumiyetle daima, işletme eklerinden önce bazan yazılırlar: كايم، قاردىش، دوغوم، چىكماك، آچىق، باشندە، باباىي misallerinde olduğu gibi.

İsimden isim yapma ekleri

- lik, -lik, -luk, -luk — لىك ، لۇك — كومورلاك، كېنجلەت، بوشلۇق، آغاچلۇق : لك ، لق —
- ci, -ci, -cu, -cü, -ci, -ci, -cu, -cü — جى — سونجى، يولىلى، اواداجى : جى —
- h, -li, -lu, -lü — لو لى — كوبىل، سوزلى، طاشلى : لو
- بايشىلم، بويىلم : لم — lim, -lim, -lum, -lüm — تورلو، تورلى : كوركوسز، صوسز، باباسز : سز —
- بوكونكى، داغندەكى، دونكى، شىدىكى : كى — يازرووجق، خانمۇجق، كوچوجىت : جىك ، جق —
- cak, -cik, -cuk, -cük — جەك — بوبىجىك، او بۇنجاق : جەك ، جاق —
- ca, -ce, -qa, -qe — جە — توركىجە، آلمانجە : جە —
- nci, -nci, -ncu, -ncü — ئىنجى — او نىنجى، او نىنجى : ئىنجى —

Fıilden isim yapma ekleri

- ویرمك ، کلک ، يازمك ، يازماق ، اوقومق ، مك ، مق ، ماق —
- اوشومه ، بوله ، يازما ، اوقيما ، آلمه ، يارمه ، اوقيمه ، ما ، مه —
- اولدرېجى ، قورېجى ، كورېجى ، آليجى ، يېجى —
- كېرىشىدى ، دوگۇنى ، جىقىنى ، كېرىپىنى ، آقىنى ، دى ، ئى —

Fıilden fiil yapma ekleri

- كىلىمى ، صورىدم ، صورىدم ، صورىدم ، صورىدم ، م ، ما ، مه —
- قىچيان ، قاچەيان ، قاچىيان ، بىڭەيمىور ، بىلىمپور
- آغلادان ، آغلاعنى ، د ، bazan ت —
- طوتىرمانى ، در ، دېر —
- dir-, -dir-, -dur-, -dür-, -tir-, -tur-, -tiir-, -tur- —
- كورشىدرمك ، آچىدرمك ، كولدرمك ، يادىدرى ، يابىدرى

Isim isletme ekleri

Cokluk eki

- كوزلار ، كوزلار ، قوشلار ، آغاچلار ، ل —

Iyelik ekleri

- -m —
- قلم ، بابام ، م —
- -n (ashı *n*) (ك) —
- قلمك ، باباك ، ك —
- يىنده ، آلتىnde ، اوچى ، كوزى ، باشى ، قىلى ، - ، ئى —
- يىنده ، آلتىnde ، اوچى ، كوزى ، باشى ، قىلى ، - ، ئى —
- اورتاسىnde ، اوكلوكسى ، قرقوسى ، اوزدوسى ، بابالى ، س ، سى —
- كولكاسىندىن ، كولكاسىندىن —
- بوردىزىدە ، سوزمن ، بابازىن ، مز —
- كوكاكر ، بېيىز ، كتابىك ، آرا كىر ، كىر — (ashı *n*'li)
- كوكاكر ، بېيىز ، كتابىك ، آرا كىر ، كىر — (ashı *n*'li)
- اولىندىن ، كوزلارنىدە ، تېھلى ، يولارى ، ل ، ئى —

Hal ekleri

Genitif ekl

- يولىرك ، كوكاكل ، آغاچك ، ك —
- يولىنىك ، كوركۈنك ، تېتك ، ئىك — (n)

Akkuzatif ekləri

- صویی ، کوزلکی ، اویونی ، جامی ، آنایی : ی —
-i, -i, -u, -ü —
- آنی ، اویی ، شونی ، بونی : نی —
-ni, -ni, -nu, -nū —

Datif ekləri

- يللره ، صوبه ، داشه ، آرقاداشه : د —
-a, -e —
- Zamirlerin bir kısmında : ا ، بکا ، اوکا ، سکا ، بکا ، آکا ، شوكا

Lokatif ekləri

- ینده ، بردە ، آیادە ، آغابىدە ، بورادە : دە —
-da, -de, -ta, -te —

Ablatif ekləri

- بکجىدىن ، اوىندىن ، آندىن ، کوکىدىن ، پۈچۈقدىن : دەن —
-dan, -den, -tan, -ten —

Eşitlik ekləri

- کوکاچى ، چوجۇچى ، انسانچى : جە —
-ca, -ce, -ça, -çe —

Soru ekləri

- کوچى ، صویی : می (bitişik yazıdır)
- سنى ، کوزلکى

Fil ekleri

Şahis ekleri

Birinci tip :

- بازمالىيم ، اوطرورشم ، آغلارم ، كاپورم : م —
-im, -im, -um, -üm —
- ويرمهلىك ، بيلبورسك : سك —
-sin, -sin, -sun, -sün (Osmanlicada *n̄lı*) —
- كلهجىكسك ، يازارسك
- اولامېز ، سومەز ، باشلاپورز ، كىدرز : ز —
-iz, -iz, -uz, -üz —

-siniz, -siniz, -sunuz, -sünüz (Osmanlıcada *n'li*) — كورسکر : سکر .
 آمالسکر ، بکلادسکر ، يوريورسکر .
 -lar, -ler — ديهچكار ، قوقزلر ; آرایورل ، فاچارل : لر .

İkinci tip:

-m — اولدرم ، اقوسم ، آلسم ، کلمم : م .
 -n (aslı *n*) — بيلسك ، ايستسک ، اوزاندك : ك — .
 -k, -k — اچمسك ، ورسك ، آتسق ، يقادق : ك ، ق — .
 -niz, -niz, -nuz, -nüz (aslı *n'li*) — بيلسکر ، صورديكىر ، باشلادىكىر : كز .
 -lar, -ler — چالشىلر ، اويناديلر ، طوتىيلر : لر .

Sekil ve zaman ekleri

Geniş zaman eki

-ar, -er — كىدهار ، قوشار : هر ، ار .

Simdiki zaman eki

-yor — بىلدورم ، اوچور : يور .

Geçmiş zaman eki

-di, -di, -du, -dü, -ti, -tu, -tü — دى (دى) (çekim : دم ، دى) ، دوك ، اولدك ، أولدق ، كوردى ، دوشدك ، آچدم : ديل ، ديك ، دك .
 كولدىيلر .
 -muş, -miş, müş, -müss — مش .

Gelecek zaman eki

-acak — صايچىسىك ، بولاجق ، قۇوشاجىم : مجلك — ecek — مخىق ، اجق — .
 چۈرهجىك ، كەلچىك .

Emir ekleri

-ayim — كىنديم ، صورهيم ، وارايم : هيم ، ميم ، ايم .
 -sin, -sin, -sun, -sün — son zamanlarda düzlerde .
 كلىين : سين .
 آجىسون ، آيسون ! يولسون

. آتىلام ، يكلهلم ، قودنارمل ، كورمل : مل — مل ، مل
 . اويناتيك ، كيديك ، چكيلك : يك ، ك — ك
 . كيديكز ، چكيلكز : يكز ، كز — كز (ashı ñ'li)
 . اويناتيكز
 . السونلر ، كاسينلر ، كاسونلر : سينلر ، سونلر — sunler
 . sinlar, -sinler, -sunlar, -sünler

Sart eki

-sa, -se — س (1. ve 2. şahis çekimlerinde bazan) : سك ، سم
 . آتسك ، ياسسم ، آتسك ، ياسسم ، ويرسه

Istek eki

-a, -e — ا . بيلنه ، بيلهسك ، آلهسك : ه

Gereklik eki

. سومهليم ، بيلدرملي ، يازمالى : مهلى ، ملي — meli , مال — mal

Bildirme ekleri

. خستيم ، كوزهم ، كوزهليم : ميم ، ييم — im
 . يورغونسك ، كوزهلسك : سك — sin
 . يورغوندر ، كوزهملر : در — dir
 . اووندر ، بووكدر .

. يورغونز ، كوزهزل ، كوزهليز : ز ، يز — iz , -iz

. يوغونسکر : سکر — siniz
 . كوزهاسکر : كوزهاسکر — sunuz , -sünüz (Osmanlicada ñ'li)

. dirlar, -dirler, -durlar, -dürler, -tirlar, -tirler, -turlar, -türler — درل —
 . جيلاقدرلر ، كوجكدرلر ، اوزكوندرلر ، كوزهلددلر

Soru eki

. كيديجكى ، كايرمييات : ئى (bitişik yazılır) : ئى — mi
 . بيليورميسكز

Partisip ekleri

. اولن ، اولان : ن — en
 . دك ، ديق ، دق — dik , -dik , -duk , -ük , -tik , -tuk , -tük

. ديمك ، دقلرى ، ديفكنز ، ديفمز ، دينى ، ديلك ، ديم : ديك
 . ديكىم ، ديقلى ، ديفكنز ، ديفمز ، دينى ، ديلك ، ديم : ديك

اولدینى ، اولدىچك ، اولدىنم ، تائيدىق : (دکارى ، دېكىر ، دېكىن ، دېكىك سودىكىز ، سودىكى ، سودىكاك ، سودىكىم ؛ اولدىقلرى ، اولدىقىن ، اولدىقىز سودىكلىرى ، سودىكىنـ . بىلەز ، اولۇز ، بولۇنۇز ، اوصلانغاز : مەز — mez — ماز — maz —

Gerundium ekleri

بۇلوورىمك، كورىورىمك ، بولۇرۇمك : و بولۇرۇمك — yuvarlaklarda bazan ؛ يى ، bazan — . قورقۇب : يېب قورقۇب — ip ، -ip ، -up ، -üip — وب — ، son zamanlarda düzlerde bazan . بىلەپ ، كاوب كىيەرك ، يايارق ، يايەرق : هەرك — erek — ارق ، مەرق — . طوتجە ، كورىتجە ، كاتتجە : نىجە ، نىجە — inca ، -ince ، -unca ، -ünce — . اولالى ، چىقەلى ، كىيەدىلى : الى ، مەلى — ali ، -eli — . دىيەدىن ، فاچىدىن ، يازمادىن : مەدن ، مەدن — meden — مەدن ، مادان — كورمەدىن . ياياركەن ، كايلەرن ، اىكەن : كەن — ken — .

Bazi edatlar

بىلە ، صولارە : لە — la ، -le — ئىلە . dahi — چونكە (çunki) . belki — بلکە . دەنى — . da ، de — . ki — كى . içfin — ايجىن . ايجىن son zamanlarda . ايجىن . gibi — كېيىن . qadar — قادار . كەدار — .

Rakamlar

Kitap yazısında rakamlar söyledir :

.	0 (sıfır)
۱	1
۲	2
۳	3
۴	4

•	5
ـ	6
ـ	7
ـ	8
ـ	9

El yazında 2, ـ'in tersi şeklindedir. 3 de kitap yazısındaki 2 (ـ) 'dir. Başka bir değişiklik yoktur.

Büyük sayıların rakamları, yazının tersine, soldan sağa yazılır: ١٩٦٢ 1962 gibit.

Ebcded hesabı

Arap yazısında sayı ifadesi için bazan harflerden faydalansılır. Bu hesaba *ebced hesabı* denir. Ebcded hesabı harflerin sayı değerlerine dayanan bir sayı sistemidir. Alfabetin başka ve eski bir sırasına göre her harf 1'den 1000'e kadar bir sayıya karşılar. Bu sıra ve harflerin sayı değerleri şöyledir:

٢٠ ح , ١٠ ط , ٩ ظ , ٨ ح , ٧ ز , ٦ و , ٥ د , ٤ د , ٣ ب , ٢ ب , ١ ل
 , ٢٠٠ د , ١٠٠ ق , ٩٠ س , ٨٠ ف , ٧٠ ع , ٦٠ م , ٥٠ ن , ٤٠ م , ٣٠ ن
 ش ١٠٠٠ غ , ٩٠٠ ظ , ٨٠٠ ض , ٧٠٠ ز ; ٦٠٠ خ , ٥٠٠ ش , ٤٠٠ ت , ٣٠٠ ت

Arap alfabetesine sonradan ilâve edilen ـ, ـ, ـ harflerinin değeri de sırasıyla بـ, دـ, زـ'nin değeridir. Bu sıradaki harfler gurup gurup birleştirilerek mânâsı olmayan şu pratik kelimeler meydana getirilmiştir:

sa'fas سفاس , kelemen كلن , hutti حلوي , hevvez هوز , ebced ابجد
 zazzig ضلاغ , sabbiz سبز , karausat قرشات ,

Ebcded hesabı bilhassa tarih düşürmekte kullanılan bir sistemdir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAPÇA
UNSURLAR

Türkçede Arapça kelimelerin aldığı şekiller

Söyleyiş değişiklikleri

Arapça kelimeler Türkçede bir takım telâffuz değişikliklerine uğramıştır. Bu değişiklikleri şöyle toplayabiliriz :

1. Arapçanın ظ، ض، ذ، ح، ش konsonantları Türkçenin sırasıyla *s*, *h*, *z*, *z* veya *d*, *z* seslerine çevrilmiştir. ع ve hemze konsonantı kelime başında söylenilenin düşmüş (*جِل eser*, عمر ömür gibi), kelime içinde hüviyetlerini kaybederek sadece *kesme* şeklinde söylenmiş (*نَبْرَى te'sîr*, صنعت *san'at* gibi) veya son zamanlarda bazı kelimelerde kesmelikten de çıkarak yanlarındaki vokali uzatmış (رُؤْيَا *rü'ya-rûya*, مُسْتَوْقَع *ma'sûk-mâsûk* gibi), kelime sonunda bazan kesme gibi söylenmiş, çok defa düşmüşlerdir (شَيْءَ 'şey', مَسْتَهْنَى *menşe'*, جَامِعَ *câmi'-câmi*, طَبَّ *tab'-tabî* gibi). ص ve ش *s* ve *t* şeklinde söylenmiştir. Arapçada çok arka ve kalın bir *k* olan ق konsonantı Türkçenin *k*'sına, Arapçada ğ olarak söylenen غ *g*'ya, Arapçada çok yuvarlak olan و, Türkçenin *v*'sına çevrilmiştir.

2. Arapçada uzun ve kısa ikişer şekilleri olmak üzere şu üç vokal vardır : *a*, *u*, *i* (â, û, î). Fakat Türkçede Arapça kelimelerin vokalleri çoğaltılmış, bu kelimelerin vokalleri de aşağı yukarı Türkçede olduğu gibi sekize çıkarılmıştır. Değişiklik kısa vokallerde olmuş ve Arapçanın kısa a'sı Türkçede *u*, *e*; Arapçanın kısa u'su Türkçede *ü*, *ü*, *o*, *ö*; Arapçanın kısa i'si Türkçede *i*, *i* şeklinde sokulmuştur. Bunlardan kısa *a* Türkçede umumiyetle *e* şeklinde sokulmuş, ancak civarında kalınlığı muhafaza edecek bir ses, bir fonetik sebep varsa *a* olarak kalmıştır. Kısa *u* da Türkçede umumiyetle *ü*'ye çevrilmiş, ancak civarında kalınlığı muhafaza edecek unsurlar varsa *u* olarak kalmış, nadir olarak da bazan *o* veya *ö* şeklinde sokulmuştur. Kısa *i* umumiyetle *i* olarak saklanmış, fakat kalınlaştırıcı unsurların yanında bazan *i*'ya çevrilmiştir. Uzun vokallere gelince bunlar vokal olarak değişmemiş, yalnız bir çok kelimelerde kısalılmışlardır. Kapalı hecelerde de umumiyetle kısa söylenirler. Bütün bunları şu misallerde görmek mümkündür : *machûl - meğûl*, *ma'lûm*, *mufrad - müfret*, *munâkaşa - münâkaşa*, *mutlak*, *umr - ömür*, *Usmân - Osman*, *mântık - mantık*, *râzî - râzi*, *rizâ - rizâ*, *muhîm - mühîm*, *kitâb - kitab*, *maktûb - mektup*, *Ahmad - Ahmet*, *cavâb - cevap*. Burada, ح، خ، ش، غ، ع، ظ، ض، ق konsonantlarının ve civardaki kalın vokallerin kalınlığı muhafaza edici unsurlar oldukları hatırda tutulmalıdır.

3. Arapçada kelime ve hece sonundaki *b*, *c*, *d* konsonantları Türkçede *p*, *ç*, *t* şeklinde söylenmektedir.

Diger değişiklikler

Bunlardan başka Osmanlıcada Arapça kaidelerine göre Arapçada olmayan bir çok kelimeler türetildiği gibi, bir çok Arapça kelimeler de değişik mânâda kullanılmıştır. Ayrıca Arapça kelimelerdeki bazı hemze işaretlerini atmak, bazlarının kırsülerini değiştirmek, Arapçanın yuvarlak *t* (ت)’sini ت veya ئ(e)’ye çevirmek gibi yazı, şekil ve ses değişikliklerini de bunlara katabiliriz. Bütün bunlarla Osmanlıcada bir çeşit Osmanlı Arapçası meydana gelmiştir denilebilir.

Arapça kelimelerin imlâsı

Vokal yazılışı

Arapça kelimelerde yalnız uzun vokaller yazılır, kısalar yazılmaz : كاتب *kâtip*, شهيد *şehîd*, حقوق *hukûk* misallerinde olduğu gibi. Şu bir kaç Arapça kelimedede, Kur'an imlâsına uyularak, klişe hâlinde uzun vokallerin yazılmadığı görülür : إل ilân, اللّٰهُ Allâh, رحمن rahmân, لَكَ lâkin, كَذَلِكَ kezâlik, حَاظَ hâza, حَكَّâ hâkezâ, ملائكة melâike, سَلَسَةٌ selâse. Bunlardan bazlarının uzun vokalli yazılıdığı da olur.

İkiz konsonant

Arapça kelimelerde ikiz konsonant tek harfle yazılır. Gerekirse üzerine şedde işaretti konur : ملت *millet*, دد *red* gibi.

Yuvarlak t

Arapça kelimelerde *yuvarlak t* ئ harfi vardır. Osmanlıcada bu harf ت veya ئ(e)’ye çevrilmiştir. *t* ile biten tenvinli kelimelerle bir kaç kelimedede Osmanlıcada da kullanılır : جم cümleten gibi.

Kısa elif

Bazı Arapça kelimelerin sonunda *elîf-i mûksûre* «kısa elif» denen ve *a* okunan bir ئvardır : عقبى ukba, دعوى dâ'va gibi. ئ ’ler kullanışta, kelime ek alınca I şekline girer.

Hemze

Arapça kelimelerde, yukarıda da gördüğümüz gibi, hemze konsonantı için kullanılan bir hemze işaretü vardır. Bu işaret kelime başındaki hemzelerde, yanındaki vokal ne olursa olsun, I üzerine konur: أَمْ , أَسْقَالُ , أَسَاسٌ (*ümme*) gibi (Araplar baştaki kesreli hemzelerde hemze işaretini elifin altına koyarlar: ۖ). Osmanlıcada bütün bu baştaki hemzelerin hemze işaretü umumiyetle atılmış ve sadece I kalmıştır, استقبال , اساس : *gibi*.

Kelime içinde hemze işaretü hemzenin yanındaki, hemzeden önce veya sonra gelen, hemzenin hecesindeki vokale göre I , و veya ى dişi üzerine konur. Eğer vokal üstün (a, e) ise normal olarak I , ötre (u, ü) ise و , kesre (i) ise ى dişi üzerine konur: دَأْرَهُ , رُؤْيَا ، تَأْنِيرٌ gibi. Yalnız, yuvarlak vokalden sonra gelen hece başındaki üstünlü hemzelerin işaretü و , üzerine konur: مَوْسِئَهُ , سَوْالٌ gibi. Arapçada yuvarlak t 'den önce uzun vokalden sonra gelen ve kürsüsüz yazılan üstünlü hemzenin işaretü de Osmanlıcada diş üzerine konur: قَادَةٌ- قَاتَلَنَّ *gibi*. Bazan da kesreli hemzenin ى 'ye çevrildiği görülür: فَانِدَهُ- فَابِدَهُ *gibi*. Ötreli hemze işaretinin düşürüldüğü de olur: مَوْمَنٌ- مَوْمَنٌ *gibi*. Osmanlıcada ötreli hemzeden sonra gelen yuvarlak vokal harfi düşürülerek hemzenin kürsüsü olan و ile yetinilir: شَوْءُونٌ- شَوْءُونٌ *«işler» gibi*.

Kelime sonunda kısa vokalden sonra gelen hemzelerin işaretü yine vokallerine göre و , ى , مَشَأْ *«adest olmak» gibi*. Uzun vokalden veya konsonanttan sonra gelen hemzelerin işaretü ise kürsüsüz yazılır: سَوْهُ ، تَوْضُعٌ *gibi*. Fakat Osmanlıcada uzun vokalden sonra gelen hemze işaretleri atılır: اشْيَا ، بَنَا *gibi*. Sondaki diğer hemze işaretlerinin de bazan atıldığı olur: تَوْضُعٌ *gibi*.

Besmele 'deki اسم ism (اسم) yerine بِسْم bism kelimesi ile iki isim arasındaki ابن ibn «oğul» kelimesinin (بن) hemzesinin de düşürüldüğünü kaydedelim.

Arapça kelime çeşitleri ve vezinleri

Arapça kelimelerin yapısı

Arapça menşe bakımından Sâmi dillerinden, yapı bakımından çekimli dil-

lerdendir. Arapça düzenli bir çekimli dildir. Köklerden yeni kelimeler çekimli olarak, bir içten kırılma ile yapılır. Fakat bu içten kırılma hem ölçüldür, hem kaidelere bağlıdır. Bir kökten türeyen kelimeler arasında kökün aslı sesleri ve bu seslerin sırası daima aynı kalır. Böylece aynı kökten çıkışlı kelimeler arasında açık bir münasebet olduğu görülür. Aynı zamanda her kökten yeni kelimeler hep aynı kaidelerle türetilir. Böylece kelime aileleri arasında tam bir paralellik bulunur. Arapçada böyle ölçülü ve kaideli olarak bir kökten çok sayıda kelime türetilir. Böylece her kökten büyük bir kelime ailesi meydana gelmiş olur. Kelime ailelerinin birbirinden farklı tarafları aslı sesleri, kök sesleridir. Kök sesleri dışındaki sesler ve kelime şekli bakımından aileler hep aynı biçimde kelimeler ihtiva ederler. Bazan vokaller de aslı ses olmakla beraber köklerin aslı seslerini umumiyetle konsonantlar teşkil eder. Arapçanın konsonantlara dayanan bu bünyesi yazıya da tesir etmiş, esas itibariyle daima konsonantlar yazılmış, yazda vokaller ancak uzun olurlarsa işaretlenmiş, yazı—imlâ kaideleri ile dil kaideleri, seslerle harfler birleştirilmiştir. Arapça kelimelerde seslerden değil, harflerden bahsedilir.

Üçlü, dördülü, beşizli köklər

Arapça kelime kökleri üç, dört veya beş aslı harfi ihtiva ederler. Üçlü köklere *سُلَاسِيٰ* *süläsi*, dördülüklere *رَبَاعِيٰ* *rubāi*, beşizlilere *هَمَاسِيٰ* *humāsi* adı verilir. Dördülü ve beşizli köklər çok azdır. Arapça esas itibariyle üçlü köklere dayanan bir dildir, köklerin tamamına yakın büyük bir kısmı üçlüdür: *صَدْقٌ*, *جَرْبٌ*, *عَلْمٌ*, *فَكَرٌ* gibi. Bütün üçlü köklər kullanış sahəsinə böyle mücerret şekilleri ile, yalnız aslı harfleri ile çıkmaz, bazıları biraz genişletilmiş olarak kullanılırlar: *كَمَالٌ*, *طَلَعٌ* *tulū'*, *خَدْمَتٌ* *hidmet* gibi. Fakat bütün sülâsılarda yalnız üç harfli kök mazı üçüncü şahista ortaya çıkar: *كَتَبَ* *ketebe* «yazdı», *ضَرَبَ* *darabe* «vurdu» gibi.

Aslı harflər, zâit harflər, vezinler

Arapça kelimelerdeki kök harflerine *aslı harflər* (*hurûf-i asliye* حُرُوف اصلیہ), kökler kullanış sahəsinə çıkarken veya köklerden yeni kelimeler yapılarken köke ilâve edilen harflere *zâit* (*ilâve*) *harflər* (*hurûf-i ziyyâde* حُرُوف زیادہ) adı verilir. Bütün harflər tabii, aslı harf olabilir. Zâit harflər ise muayyen olup şunlardır: *hemze*, *ا*, *ي*, *ه*, *و*, *ن*, *س*, *ت*, *م*, *ل*, *س*. Bir kelime ailesi içinde kelimelerin aslı harfleri hep aynı, zâit harfleri farklı olur. Kelime aileleri arasında ise zâit harfler aynı, aslı harflər farklı olur. Bir kelime ailesinde aslı harflerin, kelime aileleri ara-

sında zâit harflerin sırası da hep aynı kalır. Böylece bütün kelime ailelerinin aynı cins kelimeleri harf sayısı, hece sayısı, vokal, şekil bakımından hep aynı biçimde, aynı kalıpta olur. Kelime aileleri arasındaki bu müşterek kalıplara, Arapça kelimelerin bu ortak kalıplarına *vezin* adı verilir. Demek ki her Arapça kelimenin bir vezni vardır. Vezinler kelime ailelerinin müşterek temsilcileridir. Vezinlerin muhtelif kelime ailelerindeki karşılıkları da onların *mevzun*'larıdır. Vezin için, bu müşterek kalıpları ifade için *fîl* kelimesi seçilmiştir. *فِيل* kelimesinin *فِي* 'si, *سِي* 'si, *لِي* 'si sırasıyla üçüzlü bir kökün birinci, ikinci, üçüncü aslı harfini karşılar. Yani *faale* üçüzlü kökün veznidir. Dördüzlü kökün vezni olarak *fa'lele*, bezizli kökün vezni olarak da *فَالِلِ* kabul edilmiştir. İşte *فِيل* kelimesinden türeyen *fîlet*, *if'âl*, *tef'il*, *istif'âl* gibi kelimeler Arapça kelimelerin vezinleridir.

Aksâm-ı seb'a

Bütün kelime ailelerinde köklerden yeni kelimeler işte bu vezinlere göre türer. Böylece, dediğimiz gibi, aynı cins kelimeler hep aynı vezinde olur. Yalnız bazan vezin dışına kaymalar, esas vezinden bazı uzaklaşmalar olduğu görülür. Böylece bazı vezinler bazı köklerde ufak tefek bazı değişiklikler gösterirler. Meselâ *tef'il*, bazan *tef'ile*, *if'âl* bazan *ifâle* şecline girer. Bunu yapan şey köklerdeki bazı aslı harflerdir. Köklerde vezne tesir eden şey aslı harfler arasında hemzenin, *harfi-i illet* حرف علة (değiştirme harfi) denen *ي*, *و*, *ا* 'nin veya şeddenin bulunmasıdır. Kökler bunları ihtiya edip etmemeye bakımından, yani taşıdıkları sesler bakımından şu yedi çeşide ayrırlar ki buna *aksâm-ı seb'a* (أقسام سبة) «yedi kısım» denir:

İçinde hemze bulunan köke مهمز *mehmûz* «hemzeli» denir: *جزء*, *أثر* gibi. Birinci harfi *harfi-i illet* (ي, و, ا) olan köke مثال *misâl* denir: *يقط*, *عظ* gibi. İkinci harfi *harfi-i illet* (ي, و, ا) olan köke اجوف *ecvef* denir: *قول* (*kavâl*), *حال*, *میل* gibi. Üçüncü harfi *harfi-i illet* (ي, و, ا) olan köke نکس *nâkîs* denir: *سفن*, *غفو*, *رضا* gibi. Birinci harfi ile üçüncü harfi yahut ikinci harfi ile üçüncü harfi aynı zamanda harfi *illet* olan köke لفیف *lefîf* denir: *طی*, *وحی* (*tayy*) gibi. İkinci ve üçüncü harfi aynı olan, yani şeddeli köke مضاعف *muzâuf* denir: *ظن*, *عدن* gibi. İçinde hemze, *illet* harfi, şedde bulunmayan köke ise شالم *sâlim* denir: *شكل ذكر* gibi.

Sâlim kelimelerde hiç bir vezin kayması olmaz. Vezinlerin normal şekilleri *sâlim* vezinleridir.

Kelime çeşitleri

Türkçeye geçen Arapça kelimeler umumiyetle isim cinsinden olup şu çeşitlere ayrırlar: صفت مشبه اسم مفعول *ism-i fâ'il*, اسم مفعول *ism-i mef'ûl*, صفت مفعول *ism-i tasgîr*, اسم تفضيل *ism-i tâfdîl*, صفت مبالغه *ism-i müşebbehe*, اسم زمان *ism-i zamân*, اسم مكان *ism-i mekân*, اسم آلت *ism-i âlet*. Bu isim çeşitlerinin hepsinin kendilerine mahsus ayrı ayrı vezinleri vardır. Tabii, bir kökten bu kelime çeşitlerinin hepsinin türemesi şart değildir. Meselâ bir kökün masdarı kullanılır, *ism-i fâili* kullanılmaz; *ism-i fâili* bulunur, *ism-i mef'ûlü* bulunmaz.

Masdar, *ism-i fâ'il*, *ism-i mef'ûl*

Bu üç kelime çeşidini, birbiri ile yakından ilgili oldukları için, bir arada inclemek lazımdır. Masdar hareket isimleri olup Türkçenin fiil isimlerinin (-mak, -mek; -ma, -me; -ış, -ış, -uş, -üş 'lü isimler) karşılığıdır. *Ism-i fâ'il* bu hareketi yapımı, *ism-i mef'ûl* hareketin tesirinde kalanı, yapılanı gösterir. Yani *ism-i fâ'il* Türkçenin normal aktif fiil geniş zaman partisipinin, *ism-i mef'ûl* pasif fiil geniş zaman partisipinin karşılığıdır. Demek ki bu üç kelime çeşidi Türkçeye *hareket - yapan - yapılan* (fiil - fâ'il - mef'ûl) diye tercüme edilir: *sevmek - seven - sevilen, bilme - bilen - bilinen* gibi.

Sülâsi semâî masdarlar, *ism-i fâilleri*, *ism-i mef'ûlleri*

Sülâsi semâî masdarlar, olduğu gibi var olan, önceden var olan, bir kaide ile türetilmeyen, işitmeye dayanan kelimelerdir. Köklerin önceden var ola gelmiş, kullanış sahasındaki ilk şekilleridir. Türkçenin isim ve fiil kökleri gibi sonradan yapılmayan aslı unsurlardır. Bu masdarların hepsinin *ism-i fâilleri* ve *ism-i mef'ûlleri* aynı vezinde olur. Bu masdarların, *ism-i fâ'il* ve *ism-i mef'ûllerinin* vezinleri şunlardır:

Masdar

1. فَلْ *fa'l*

Tek heceli, kapalı (konsonantla biten) heceli ve vokali üstün olan bir vezindir. Aynı şekilde tek heceli ve vokali düz geniş (*a*, *e*) olan kelimeler bu vezinde-

dir : أَنْ *enr*, قَطْعٌ *kat'*, ظَانٌ *zann* gibi.

2. فل *fi'l*

Tek kapalı heceli ve vokali esre olan bir vezindir. Aynı şekilde tek heceli ve düz dar vokalli (*i*, *i*) kelimeler bu vezindedir : علم *ilm*, فکر *fikr*, حس *hiss* gibi.

3. فعل *fu'l*

Tek kapalı heceli ve vokali ötre olan bir vezindir. Aynı şekilde tek heceli ve yuvarlak vokalli (*u*, *ü*) kelimeler bu vezindedir : حكم *hüküm*, شکر *sükr*, ظلم *zulm* gibi.

4. فعل *fa'al*

Biri açık, biri kapalı iki heceli ve her iki vokali üstün olan bir vezindir. Aynı şekilde birincisi açık (vokalle biten) iki heceli ve iki vokali de düz geniş (*a*, *e*) olan kelimeler bu vezindedir : طلب *taleb*, كرم *kerem*, ضرر *zarar* gibi.

5. فعل *fial*

Biri açık, biri kapalı iki heceli ve ilk vokali esre, ikinci vokali üstün olan bir vezindir. Demek ki birincisi açık iki heceli ve ilk vokali düz dar (*i*, *i*), ikinci vokali düz geniş (*a*, *e*) olan kelimeler bu vezindendir : صفر *sigar*, كبر *kiber*, سکوال *sikal* gibi.

6. فلة *(fa'let)* (فعلت) *fa'let*

İki vokali de üstün olan, aslında ikisi de kapalı iki heceli ve sonu yuvarlak *t* ile biten bir vezindir. Fakat, evvelce de kaydettiğimiz gibi, bu yuvarlak *t*'ler Osmanlıcada düz *t*'ye veya *e*'ye çevrilmişlerdir. Bu sebeple Osmanlıcada bu vezin bazan *fa'le* olur. Demek ki birincisi kapalı, ikincisi bazan açık iki heceli ve iki vokali de düz geniş (*a*, *e*) olan kelimeler bu vezindedir : رحمت *rahmet*, ندرت *nedret*, کسرت *kesret*, ضرب *darbe* gibi.

7. فلة *(fa'let)* (فعلت) *fi'let*

Birincisi kapalı, ikincisi bazan açık (bk. *fa'let*) iki heceli ve ilk vokali esre, ikinci vokali üstün olan bir vezindir. Osmanlıcada bazan *fi'le* olur. Demek ki birincisi kapalı, ikincisi bazan açık iki heceli ve ilk vokali *i*, *i*, ikinci vokali *a*, *e* olan

kelimeler bu vezindedir : خدمت hidmet (*hizmet*), نیمت ni'met , فیض ifset , فریکا firka gibi.

Misâllerde bu vezin فیض fi'et , daha doğrusu علیه ile (*ile*) şeklinde geçer : صفت sıfat (*vasf'tan*) , وصل sila (*sila* , *vasl'dan*) , مبهوب hibe (*vehb'den*) gibi.

8. فعلت (*fu'let*) فعلة

Bu da bundan önceki iki vezin gibi aslında iki kapalı heceden kurulu bir vezindir , fakat Osmanlıcada bazan son hecesi açık olarak فعل fu'le şeklinde geçer (bk. *fa'let*). İlk vokali ötre , ikinci vokali üstündür . Demek ki birincisi kapalı , ikincisi bazan açık iki heceli ve ilk vokali *u* , *ü* , ikinci vokali *a* , *e* olan kelime ler bu vezindedir : قدرت kudret , قوت kuvvet , سرعت sür'at , قرعه kur'a gibi.

9. فعل فعل faâl

Birincisi açık , ikincisi kapalı iki heceli ve her iki vokali üstün olan , ikinci vokali uzun bir vezindir . Demek ki birincisi açık , ikincisi kapalı iki heceli ve ilk vokali *a* , *e* , ikinci vokali *uzun a* olan kelime ler bu vezindedir : کامل kemâl , فرار karâr , بکار beka (Osmanlıcada بکار) gibi.

10. فعل فعل fiâl

Birincisi açık , ikincisi kapalı iki heceli ve ilk vokali esre , ikinci vokali üstün ve uzun olan bir vezindir . Demek ki birincisi açık , ikincisi kapalı iki heceli ve ilk vokali *i* , *î* , ikinci vokali *uzun a* olan kelime ler bu vezindedir ; فرار visâl , وصال fi-râr , بیناء binâ (Osmanlıcada بیناء) gibi.

11. فعل فعل fuâl

Birincisi açık , ikincisi kapalı iki heceli ve ilk vokali ötre , ikinci vokali üstün ve uzun olan bir vezindir . Demek ki birincisi açık , ikincisi kapalı iki heceli ve ilk vokali *u* , *ü* , ikinci vokali *uzun a* olan kelime ler bu vezindedir : سؤال suâl , زراب tûrâb (isim) , دعاء duâ (Osmanlıcada دعاء) duâ gibi.

12. فاعلة (*feâlet*) فعالة

İlk ikisi açık , sonuncusu kapalı (Osmanlıcada bazan açık , bk. *fa'let*) üç heceli ve üç vokali de üstün , ikinci vokali uzun olan bir vezindir . Demek ki hece düzeni böyle ve ilk vokali *a* , *e* , ikinci vokali *uzun a* , üçüncü vokali *a* , *e* olan kelime ler bu vezindedir .

meler bu vezindedir : سلام selâmet, دامت nedâmet, صداقت sadâkat gibi.

13. فلات (ملات) fiâlet

İlk ikisi açık, sonucusu kapalı (Osmanlıcada bazan açık, bk. *fa'let*) üç heceli ve ilk vokali esre (*i*, *i*), ikinci vokali *uzun a*, üçüncü vokali üstün (*a*, *e*) olan bir vezindir. Hece düzeni böyle olan kelimeler bu vezindedir : شکات sikâyet, روایت rivâyet, قرائت kîrâat, حکایه hikâye gibi.

14. فول fuâl

Birincisi açık, ikincisi kapalı iki heceli ve her iki vokali ötre (*u*, *ü*), ikinci vokali *uzun u* olan bir vezindir. Hece düzeni böyle olan kelimeler bu vezindedir : حضور huzûr, طلوع tulû', وجود viçûd gibi.

15. فولت (فلوة) fuâlet

İlk ikisi açık, üçüncüsü kapalı (aslı yuvarlak *t*'lı) üç heceli ve ilk iki vokali ötre (*u*, *ü*), ikinci vokali *uzun u*, son vokali üstün (*a*, *e*) olan bir vezindir. Hece düzeni böyle olan kelimeler bu vezindedir : سهولت sühâlet, حکومت hükûmet, خصومت husûmet gibi.

Nâkıslarda fuullet şekline geçer : اخوت uhuvvet, بیوت nübiivvet gibi.

16. فلولت (فلولة) fa'lûlet

Birincisi ve üçüncüsü (aslı yuvarlak *t*'lı) kapalı, ikincisi açık üç heceli ve ilk ve son vokali üstün (*a*, *e*), ikinci vokali *uzun u* olan kelimelerin veznidir : غایبوبت gaybûbet, بیتوت beytûtet, شیخوخت şeyhûhat gibi.

17. فلان fi'lân

İki kapalı heceli ve ilk vokali esre (*i*, *i*), ikinci vokali *uzun a* olan kelimelerin veznidir : فدان fîdan, عرفان irfân, نسیان nisyân gibi.

18. فلان fu'lân

İki kapalı heceli ve ilk vokali ötre (*u*, *ü*), ikinci vokali *uzun a* olan kelimelerin veznidir : شکران sükrân, کفران küfrân, خسران hûsrân gibi.

19. فلان *faalân*

İlk ikisi açık, üçüncüüsü kapalı üç heceli ve üç vokali de üstün (*a, e*), üçüncüüsü *uzun a* olan kelimelerin veznidir: **فیضان** *cereyân*, **هیجان** *heyecân*, **فیضان** *feyezân*, **خلجان** *halecân* gibi.

20. فيل *fa'il*

Birincisi açık, ikincisi kapalı iki heceli ve ilk vokali üstün (*a, e*), ikinci vokali *uzun i* olan kelimelerin veznidir: **این** *enîn*, **عین** *yemîn*, **طین** *tanîn* gibi.

21. فول *fa'u'l*

Birincisi açık, ikincisi kapalı iki heceli ve ilk vokali üstün (*a, e*), ikinci vokali *uzun u* olan kelimelerin veznidir: **قبول** *kabûl* gibi.

22. تفال *tef'âl*

İki kapalı heceli ve iki vokali de üstün (*a, e*), ikinci vokali *uzun a* olan kelimelerin veznidir: **تکرار** *tekrâr*, **مداد** *ta'dâd* gibi.

23. مفل *mef'il*

Bu masdarla aşağıdaki üç masdara *mimli masdarlar* adı verilir. Kendilerine benzeyen ism-i zaman, ism-i mekân vezinlerine karışmasınlar, onlardan ayrılsınlar diye şekilleri onlara benzeyen, fakat masdar mânâsı taşıyan sülâsının bu dört masdarı mimli masdarlar adı ile belirtilir.

mef'il iki kapalı heceli, ilk vokali üstün (*a, e*), ikinci vokali esre (*i, î*) olan ve *m* ile başlayan masdarların veznidir: **منطق** *mantik*, **مولد** *mevlid*, **موهب** *mevhîb* gibi.

Ecveflerde *mef'il* şekline geçer: **مزید** *mezid*, **مسیر** *mesîr* gibi.

24. مفل *mef'ul*

Mimli masdar veznidir. İki kapalı heceli, iki vokali de üstün (*a, e*) olan ve *m* ile başlayan masdarlar bu vezindedir: **مکاسب** *mâksâd* gibi.

Ecveflerde *mef'ul* şekline geçer: **مرام** *merâm*, **مات** *memât* gibi.

Nâkislarda *mef'a* (**منفی**) şekline geçer: **منا** *ma'nâ* gibi.

25. ائمہ (علماء) *mef'alet*

Mimli masdar veznidir. Aşlı yuvarlak *t*'li; birincisi ile üçüncüsü kapalı (üçüncüsü Osmanlıcada bazan açık), ikincisi açık üç heceli; üç vokali de üstün (*a, e*) olan ve *m* ile başlayan masdarlar bu vezindedir : *مرحمة merhamet*, *مصلحة maslahat*, *مسئلة mes'ele* gibi.

Muzâflarda *mefâlet* şekline geçer : *محبت mahabbet*, *مسرت meserret*, *ذلك mezâlet* gibi.

Ecveflerde *mefâlet* şekline geçer : *ملامت melâmet*, *خاتف mehâfet* gibi.

26. مهملات (مهملة) *mef'ilet*

Mimli masdar vezni olup aşlı yuvarlak *t*'lidir. Birincisi ile üçüncüsü kapalı (üçüncüsü Osmanlıcada bazan açık), ikincisi açık üç heceli; ilk ve son vokali üstün (*a, e*), ortadaki vokali esre (*i, ī*) olan ve *m* ile başlayan masdarların veznidir : *معرف ma'rîfet*, *موقع mev'ize* gibi.

Ecveflerde *mefilet* şekline geçer : *مبیت ma'ibet* gibi.

İsm-i fâil

Bütün bu sülâsi masdarların ism-i fâili *فاعل fâ'il* vezinde olur. *فاعل fâ'il* üçlü köküne *fe* 'den sonra bir *elîf* ilâvesiyle yapılan dört harfli, iki heceli, ilk hecesi *uzun a* ile biten, ikinci hecesi kapalı ve *i* (Osmanlıcada *i, ī*) vokalli bir vezindir. İşte sülâsi ism-i fâillerin harf ve hece durumları hep böyle, vezinleri hep *fâil* kalibindadır : *أشيك âşik* - *عشق işk* - *علم ilm* (*ilm* 'den), *عامل alim* (*alm* 'den), *جهل câhil* - *جهل cehl* 'den), *سوق şâik* - *سوق sevk* 'den), *سائق şâik* - *سائق sevk* 'ten), *دور dâir* - *دور devr* 'den), *سایر şâyir* - *سایر seyr* 'den), *سؤال suâl* - *سؤال suâl* 'den) gibi.

Yalnız bazan bu vezin *فاع fa'* veya *فاع fa'* şekline geçer : *صاف saf* (*safvet* 'ten), *فار firâr* (*fârr* 'dan), *دلات dâll* (*dâlât* 'ten) gibi.

İsm-i mef'ûl

Bütün bu sülâsi masdarların ism-i mef'ûlü *مفعول mef'ûl* vezinde olur. *مفعول mef'ûl*, görüldüğü gibi, üçlü köküne *mîm*, son harfinden evvel de *vav* ilâvesiyle yapılır. Beş harfli, kapalı iki heceli, ilk hecesinin vokali *a, e*, ikinci hecesinin vokali *uzun u* olan bir vezindir. İşte sülâsi ism-i mef'ûlleri hep bu kâtipta olur : *مشوقي mâşûk* - *عشق işk* - *علم ilm* (*ilm* 'den), *جهول jahâl* - *جهل câhil* (*câhil* 'den).

mechûl (جهل cehl'den), *me'mâr* (أمر emr'den), *me'zûn* (إذن izn'den),
مأمور ماذون مسند *ma'dûd* (عد add'den) gibi.

Yalnız bu vezin 'li ecveflerde مصون صون *mefûl* (*sûn*'dan *masûn*, زیاده *havf*'ten خوف *mahûf* gibi), 'li ecveflerde çok defa *mesîl* (زیاده منيل *ziyâde*'den *mezid*, هبّت *heybet*'ten مهیب *mehîb* gibi), 'li nâkîslarda *mef'uv* (دعاوت *dâ'vet*'ten *med'uv* gibi), 'li nâkîslarda *mef'i* (منسوخ *nety*'den *menfi*, مروي روایت *mervî*, قویت *rû'yet*'ten صریع *mer'i* gibi) şekline girer. Geçişsiz masdarların tabii, ism-i *mef'ûl* olmaz.

Süläsiller cetveli

Bütün bu semâî sülâsî masdar, ism-i *fâil* ve ism-i *mef'ûl* ana vezinlerini kolay ezberlenmesi için hülâsa olarak söyle bir cetvel hâlinde toplayabiliriz :

Ism-i mef'ûl	Ism-i fâil	Masdar	
<i>mef'ûl</i> مفعول	<i>fâil</i> فاعل	<i>fâ'l</i> فعل	1
»	»	<i>fî'l</i> فعل	2
»	»	<i>fû'l</i> فعل	3
»	»	<i>fa'al</i> فعل	4
»	»	<i>fî'al</i> فعل	5
»	»	<i>fa'let</i> فعلة	6
»	»	<i>fî'let</i> فعلة	7
»	»	<i>fû'let</i> فعلة	8
»	»	<i>faâ'l</i> فعال	9
»	»	<i>fiâ'l</i> فعال	10
»	»	<i>fuâ'l</i> فعال	11
»	»	<i>feâ'let</i> فعالة	12
»	»	<i>fiâ'let</i> فعالة	13
»	»	<i>fuû'l</i> فول	14
»	»	<i>fuû'let</i> فولة	15
»	»	<i>fa'lû'let</i> فلولة	16
»	»	<i>fi'lân</i> فلان	17
»	»	<i>fû'lân</i> فلان	18
»	»	<i>faâ'lân</i> فلان	19
»	»	<i>fâ'il</i> فیل	20

İsm-i mef'ül	İsm-i fâil	Masdar	
»	»	fâil فاعل	21
»	»	tef'âl تفعال	22
»	»	mef'il فعل	23
»	»	mef'ul مفعول	24
»	»	mef'alet افعال	25
»	»	mef'ilet افعال	26

Rübâî semâî masdar, ism-i fâili, ism-i mef'ûlü

Bu masdarın tek vezni **fa'lele** 'dir. Beş harfli, birincisi kapalı, diğerleri açık, her üç hecesi de *a*, *e* vokallî bit vezindir. Hece ve harf kalibi buna uygun olan **terceme**, **vesvese**, **debdebe**, **saltanat**, **velvele**, **arbede**, **kahkaha** gibi kelimeler bu vezindedir.

Bu masdarın **ism-i fâili** **müfa'lîl** veznindedir: **مُتَرْجِمٌ mütercim**, **مُوَسِّعٌ müvesvis** misallerinde olduğu gibi.

Bu masdarın **ism-i mef'ûlü** **is-e** **müfa'lel** veznindedir: **مُتَرْجِمٌ mütercim**, **مُدَبِّبٌ müdebdeb** misallerinde olduğu gibi.

Şu halde bu masdarın masdar, ism-i fâil ve ism-i mef'ûl tablosu şöyledir:

müfa'lel فعل	müfa'lîl مفعول	fa'lele فعله
---------------------	-----------------------	---------------------

Sûlâsi kiyâsi masdarlar, ism-i fâilleri, ism-i mef'ûlleri

Bu masdarlar üzçülli köklerden kaide ile türetilmiş masdarlardır. Türkçenin aşağı yukarı fiil gövdelerine tekabül ederler. Vezinleri şunlardır:

1. افعال if'âl

Beş harfli, iki kapalı heceli, vokalle başlayan, ilk vokali *i*, ikinci vokali *uzun a* olan bir vezindir. فعل üçzülli köküne biri başa, biri son harfin önüne iki *elîf* ilâvesi ile yapılır. Umumiyetle geçişli, bazan geçisiz olur. Bu kaliba uygun افعال *icbâr* (*cebr* 'den), ادرالك *idrâk* (*derk* 'ten), ادخال *idhâl* (دخول *dü-hûl* 'den) gibi masdarlar hep bu vezindedir.

ف mehmuzlarında ve misallerde bu vezin **إفعال ifâl** şeklinde geçer: اعاز

îmân (اِمْنَ emn'den), *icâd* (اِجَادَةٌ vücûd'dan), *ikâz* (قَظَهُ yaka-za'dan) misallerinde olduğu gibi.

Ecevflerde اداره ifâlet (افال) sekline geçer : دور idâre (devr'den), اجابت icâbet (cevâb'dan), اقامه ikâme ve ikâmet (قيام) قيام kiyâm'dan) misallerinde olduğu gibi.

Nâkislarda افهان ifâ'a (افهان) sekline olan bu vezin Osmanlicada افهان ifâ'a sekline geçer : ادراة idâre (دور), اجراء irzâ (cereyân'dan), ارجاع icrâ (رضا), ارضا ifnâ (fenâ'dan) gibi.

İsm-i fâili:

İsm-i fâili مفعول müfü'l veznindedir. *müfü'l* فعل üçüzlü kökünün başına *mim* ilâvesiyle yapılır. Dört harfli, kapalı iki heceli, ilk vokali *u*, *ü*, ikinci vokali *i*, *ı* olan bir vezindir. Bu kaliba uygun kelimeler bu vezindedir : اجراء mücbir (بعير icbâr'dan), ادراك müdrik (دراك idrâk'ten), مكرم mükrîm (اكرام ikrâm'dan), مسلم müslîm (اسلام islâm'dan) gibi.

Mehmuzlarda (ilk harfi hemzeli olanlarında) ve misallerde موعل mü'l sekline geçer : اعان veya مؤمن mümin, mü'min (امان imân'dan), موجود mücid (اجاد icâd'dan) gibi.

Muzâaflarda مقر müfill sekline geçer : مسرور musurr (اصرار isrâr'dan), مقر mukîr (اقرار ikrâr'dan) gibi.

Ecevflerde مدیر müdir (اداره idâre'den), مشير müsîr (اشاره işaret 'ten) gibi.

Nâkislarda مفتی müfi'i sekline geçer : عي muhyî (احيا ihyâ'dan), محيط mu'îî (اعلان itâ'dan) gibi.

İsm-i mef'ûlü

İsm-i mef'ûlu مفعول müf'âl veznindedir. *müf'âl* فعل üçüzlü kökünün başına bir *mim* ilâvesiyle yapılır. Dört harfli, kapalı iki heceli, ilk vokali *u*, *ü*, ikinci vokali *a*, *e* olan bir vezindir. İsm-i fâille tek farkı son vokalin, birinde esre (*i*, *ı*), diğerinde üstün (*a*, *e*) olmasıdır. Bu kaliba uygun kelimeler bu vezindedir: مشتى müsbat (ابانت isbât'tan), مجمل mücmel (اجمال icmâl'den) gibi. İsm-i fâilde olan vezin değişiklikleri esre, üstün farkı ile aynen bunda da olur. Şöyle ki :

Mehmuzlarda (ilk harfi hemzeli olanlarında) ve misallerde موعل mü'l sek-

line geçer: *mâcer* (اجر - *icâr* 'den), *mûcib* (اجبار - *icâb* '-dan) gibi.

Muzâflarda *müfull* şekline geçer: *mukarr* (اقرار - *iqrâr* 'dan) gibi.

Ecveflerde *müsâfîl* şekline geçer: *mîsâr* (شارت - *isaret* 'ten), *muhât* (حاط - *ihâta* 'dan), *musâb* (اصابت - *isâbet* 'ten) gibi.

Nâkışlarda *müfa* şekline geçer: *mâma* (اما - *imâ* 'dan), *mu'ta* (اعطا - *i'tâ* 'dan) gibi.

2. *tef'îl*

Fonksiyonu geçişli, kuvvetli faktitif ve isimden fiil yapmaktadır. فل üçüzlü kökünün başına bir *te*, son harfinden evvel bir *ye* getirmek suretiyle yapılır. Beş harfli; kapalı iki heceli; ilk vokali *a*, *e*, ikinci vokali *uzun i* (î) olan bir vezindir. Bu kaliba uygun masdarlar bu vezindedir: تشكيل (شکل - *şekl*'den), تحسين (حسن - *hüsün* 'den), تأديب (آداب - *edeb* 'den) gibi.

Nâkışlarda, mehmuzlarda (son harfi hemzeli olanlarında) ve bazı sâlimlerde bu vezin *tef'ile* şekline geçer: تجزيه (جزا - *cezâ* 'dan), تازيه (رضا - *rîzâ* 'dan), تسویه (تسويه - *seviy* 'den), تصفوت (تصفه - *savfet* 'ten), تذکره (ذکر - *zîkr* 'den), تجزب (جرب - *cerb* 'den) gibi. Bazan da *tefillé* olur: تتممه (تمام - *tamâm* 'den) gibi.

Ism-i fâili

Ism-i fâili *müfa'il* veznindedir. *müfa'il* üçüzlü kökünün başına bir *mim* ilâvesiyle yapılır. Dört harfli; üçüncü harfi şeddeli; birincisi açık, ikincisi ve üçüncüsü kapalı üç heceli; ilk vokali *u*, *ü*, ikinci vokali *a*, *e*, üçüncü vokali *i* olan bir vezindir. Hece ve harf durumu bu kaliba uygun kelimeler bu vezinde olur: مرتبت (مرتب - *terîb* 'den), منكيد (نكيد - *tenkîd* 'den), موحيد (توحيد - *tevhîd* 'den), مسكن (مسكن - *teskin* 'den) gibi.

Nâkışlarda *müfa'i* şekline geçer: مرببي (رببي - *mürebbi* 'den), مسممي (سمسي - *tesmiye* 'den) gibi.

Ism-i mef'ûlü

Ism-i mef'ûlü *müfa'al* veznindedir. *müfa'al* üçüzlü kökünün başına bir *mim* ilâvesi ile yapılır. Dört harfli; üçüncü harfi şeddeli; birincisi açık, ikincisi ve üçüncüsü kapalı üç heceli; ilk vokali *u*, *ü* ikinci ve üçüncü vokali *a*, *e*

olan bir vezindir. İsm-i fâil vezninden tek farkı son vokalinin *a*, *e* olmasıdır. Bu kaliba uyan kelimeler bu vezindedir: مُؤسَّسٌ *mürettab* (ترتيب 'tertîb 'den)، مُؤسَّسٌ *müesses* (تأسيس 'tesis 'den) gibi.

Nâkışlarda مُعْفِأً *müfa'a* şeklinde olur: مُجْلٍ *mücella* (مقل 'tecliye 'den), مُسْمِيٍّ *müsemma* (مسمى 'tesmiye 'den) gibi.

3. مناعل müfâale ve فعال fiâl

Mânâ ve fonksiyon bakımından aynı olan bir masdarın değişik iki veznidir. Yani *fiâl müfâale* 'nin bir başka şeklidir. İsm-i fâil ve ism-i mef'ûlleri de aynıdır. Bu masdarın fonksiyonu umumiyetle müşareket ve geçisiz yapmaktadır. *müfâale* فل üçüzlü kökünün başına *mim*, ilk harfinden sonra *elîf*, sonuna da *he* (*e*) [. e veya ء ، ت] ilâvesiyle yapılır. Altı harfli; dört açık (dördüncüsü bazan kapalı) مناعل *müfâalet* şeklinde) heceli; ilk vokali *u*, *ü*; ikinci vokali *uzun a* (*â*), üçüncü vokali *a*, *e*, son vokali *a*, *e*, olan bir vezindir. Bu kaliba uyan kelimeler bu vezindedir: مُحَارِبٌ *muhârebe* (حرب 'harb 'den), مُخَالِفٌ *mükâleme* (مُخالفة 'kelâm 'dan), مُنَاخَافٌ *münâkaşa* (نَاظَرٌ 'nakş 'tan), مُنَظَّرٌ *münâzara* (نَظَرٌ 'nazâr 'tan), مُشَارِكٌ *mükâleme* (مُشارِكٌ 'sîrket 'tan) gibi. *fiâl* ise فل üçüzlü köküne son harfinden evvel bir *elîf* ilâvesiyle yapılır. Dört harfli; birincisi açık, ikincisi kapalı iki heceli; ilk vokali *i*, ikinci vokali *uzun a* (*â*) olan bir vezindir. Bu kaliba uygun masdarlar bu vezindedir: شاقٌ *nifâk*, شاعٌ *nizâ'* gibi.

müfâale vezni nâkışlarda مناعل (مناعات) *müfâât* şeklinde geçer: مجازات *müfââat* (مجازات)، مُعَذَّبٌ *mücazât* (مُعَذَّبٌ 'cezâ 'dan), مُسَاوٌ *müsâvât* (مساوات 'seviy 'den) gibi.

İsm-i fâili:

Bu masdarın her iki vezninin de ism-i fâili مناعل *müfâil* veznindedir. *müfâil* فل üçüzlü kökünün başına *mim*, ilk harfinden sonra da *elîf* ilâvesiyle yapılır. Beş harfli; sonucusu kapalı üç heceli; ilk vokali *u*, *ü*; ikinci vokali *uzun a* (*â*), son vokali *i*, *i* olan bir vezindir. Bu kaliba uygun kelimeler bu vezindedir: مُحَارِبٌ *muhârebe* (مُحَارِبٌ 'muhârib 'den), مُحَابِرٌ *muhâbir* (مُحَابِرٌ 'muhâbere 'den), مُنَافِقٌ *münâfîk* (مُنَافِقٌ 'nifâk 'tan) gibi.

Muzaâflarda مناعل *müfââ* şeklinde geçer: مضاد *müzâdd* (مُضاد 'tezâd), ضد *zidd*, عالم *mümâss* (معاكس 'temâs) gibi.

Nâkışlarda مناعي *müfâî* şeklinde olur: مساوي *müsâvi* (مساوي 'müsâvât 'tan), متساوٍ *müsâvât* (متساوٍ 'temâs) gibi.

Ism-i mef'ûlü

Ism-i mef'ûlü معامل müfâal veznindedir. müfâal'in ism-i fâilden farkı son vokalinin *a*, *e* olmasıdır. مبارك mübârek (مباركة bereket 'ten), خطاب muhâtab (خطابه muhâtaba, hitâb 'dan) gibi kalibi böyle olan kelimeler bu vezindedir.

Muzâflarda ism-i fâil ile birleşir: مضاد ماس müzâdd, mümâss gibi.

4. افعال infiâl

Fonksiyonu dönüslü ve geçisiz yapmaktadır. *infiâl* فعل üçlüyü kökünün başına *elîf* ve *nun*, son harfinden evvel bit *elîf* ilâvesiyle yapılır. Altı harfli; birincisi ve üçüncüüsü kapalı, ikincisi açık üç heceli; birinci ve ikinci vokali *i*, son vokali *uzun a* (â) olan bir vezindir. Harf ve hece durumu böyle olan masdarlar bu vezindedir: انقلاب inkilâb (كلب kalb 'den), شراح inşirâh (شرح serh 'ten), اعجماد incimâd (اعجماء cumûd 'dan), اعکس aks 'ten), عكس infisâh (فسخ fesh 'ten) gibi.

Ecveflerde *infiyâl* sekline geçer: انتياب insiyâk (سوق sevk 'ten) gibi.

Nâkislarda افعان infiâl şeklinde olur: اعنوا inhina (عنوا 'dan), اذروا incilâ (ذروا 'dan), انجلا incilâ (جلا cilâ 'dan) gibi.

Ism-i fâili

Ism-i fâili منقل münfa'il veznindedir. münfa'il فعل üçlüyü kökünün başına *mîm* ve *nun* ilâvesiyle yapılır. Beş harfli; ortadaki açık, diğerleri kapalı üç heceli; ilk vokali *ü*, ikincisi *a*, *e*, üçüncüsü *i* olan bir vezindir. مثلك münkâlib (مثلك inkilâb 'dan), منشر münserih (منشر inşirâh 'tan), منجذب münjemid (منجذب incimâd 'dan), منفسح münfesih (منفسح infisâh 'tan), منعكس mün'akis (منعكس aks 'ten), منكوس in'ikâs 'tan) gibi.

Muzâflarda انشقاق münfa'a' sekline geçer: انشقاق inşîkâk (منشق münşakk 'tan), منجر müncerr (منجر incirâr 'dan) gibi.

Ecveflerde münfa'il sekline geçer: مضاد münkâd (اقياد inkiyâd 'dan) gibi.

Nâkislarda متوفى münfa'i şeklinde olur: متوفى münzevî (ازوا inzivâ 'dan) gibi.

Ism-i mef'ûlü yoktur.

5. اِتْهَال *ittiâl*

Fonksiyonu dönüşlü, geçisiz, bazan da geçişli yapmaktadır. *ittiâl* فعل üçzülü kökünün başına bir *elîf*, ilk harfinden sonra bir *te*, son harfinden evvel bir *elîf* ilâvesiyle yapılır. Altı harflî; birincisi ve üçüncüsü kapalı, ikincisi açık üç heceli; ilk iki vokali *i*, son vokali *uzun a* (â) olan bir vezindir. Bu kalîba uygun masdarlar bu vezindedir: اِنْتَهَالٌ *intikâl* (قُلْ *nâkl* 'den), اِقْتَدَارٌ *iktidâr* (قُدْرَةٌ *kudret* 'ten), اِرْجَاعٌ *irticâ* (رِجْمَةٌ *ric'at* 'ten) gibi.

Misallerde اِتْهَال *ittiâl* şékline geçer: اِحْجَادٌ *ittihâd* (وَحدَةٌ *vahdet* 'ten), اِتْفَاقٌ *ittifâk* (وَفْقٌ *vefk* 'ten) gibi.

Nâkıslarda ve mehmuzlarda (son harfi hemzeli olanlarında) اِتْهَال *ittiâ'* (*iftiâ*) şéklinde olur: اِبْدَاتٌ *ibtidâ* (بَدْءٌ *bed'*, اِبْدَاتٌ *bidâyet* 'ten), اِنْتَهَاتٌ *intihâ* (نَهَايَةٌ *nihâyet* 'ten) gibi.

Bu veznin ت 'si ظ , ط , ض , س ile başlayan köklerde ئ 'ya; د , ذ , ج ile başlayan köklerde د 'a çevrilir. Yani bu köklerde veznin zâit *te* 'si yerine *u* ve *dal* getirilir: اِضْطَرَابٌ *iztirâb* (ضَرْبٌ *dârb* 'dan), اِدْعَى *iddiâ* (دَعْوَى *da'va* 'dan) gibi.

Ism-i fâili:

Ism-i fâili مفتول veznindedir. *mûftail* فعل üçzülü kökünün başına *mim* ve *te* ilâvesiyle yapılr. Beş harflî; ortadaki açık, diğerleri kapalı üç heceli; ilk vokali *u*, *ü*, ikincisi *a*, *e*, üçüncüsü *i*, *i* olan bir vezindir. Harf ve hece durumu bu kalîba uygun kelimeler bu vezindedir: اِخْتَارٌ *müftehîr* (مَفْتُحٌ *iftîhâr* 'dan), اِحْتَاطٌ *mûhtelît* (اِخْتَاطٌ *ihtilât* 'tan), مُمْتَدٌ *mu'tedîl* (اِمْتَدَّا *i'tidâl* 'den), مُمْتَظَرٌ *muntazîr* (اِمْتَظَارٌ *intizâr* 'dan) gibi.

Misallerde مُتَّهِدٌ *mutta'lid* şékline geçer: اِحْجَادٌ *müttehid* (اِحْجَادٌ *ittihâd* 'dan), مُتَّفِقٌ *müttefîk* (اِتْفَاقٌ *ittifâk* 'tan) gibi.

Ecefelerde مُتَّهِدٌ *muttâl* şékline geçer: اِخْتَارٌ *muhtâr* (اِخْتَارٌ *ibtiyâr* 'dan) ، مُتَّبِعٌ *mu'tâd* (اِتْبَاعٌ *i'tiyâd* 'dan), مُشَتَّقٌ *mûstâk* (اِشْتَقَاقٌ *iştîyâk* 'tan), مُعَتَادٌ *mu'tâd* (اِعْتِيَادٌ *i'tidâl* 'den), اِحْتِيَاجٌ *ihтиyâc* (اِحْتِيَاجٌ *ibtiyâc* 'dan) gibi.

Muzââflarda مُفَطَّلٌ *mûftall* şékline geçer: مُفَطَّلٌ *muziarr* (اِضْطَرَابٌ *iztirâb* 'dan), مُفَتَّقٌ *mûstâkk* (اِشْتَقَاقٌ *iştîkâk* 'tan) gibi.

Nâkıslarda مُفَتَّى *mûftai* şéklinde olur: مُبَتَّدِيٌ *mübtedî* (اِبْدَاتٌ *ibtidâ* 'den), مُفَتَّهِيٌ *müntehî* (اِنْتَهَاتٌ *intihâ* 'den) gibi.

İsm-i mef'ülü

İsm-i mef'ülü مُفْعَل müf'teal şeklindeki üçlü kökünün başına *mim* ve ilk harfinden sonra *te* ilâvesiyle yapılır. Beş harfli; ortadaki kapalı, diğerleri-*açık* üç heceli; ilk vokali *u*, *ü*, ikincisi *a*, *e*, üçüncüsü *a*, *e* olan bir vezindir. Bu kalıba uygun kelimeler bu vezindedir: منتخب *müntehab* (انتخاب) intihâb 'dan), مقتبس *muktebes* (اقتباس) iktibâs 'tan) gibi.

Misallerde *mütteal* şeklindeki şekline geçer: مُتَّهِد *müttehed* (اتحاد) ittihâd 'dan), مُتَّفِق *müttefak* (اتفاق) ittifâk 'tan) gibi.

Ecvelerde ve muzâaflarda ism-i fâille birleşir: محتاج muhiâc ve شقيق müştakk gibi.

6. تفعيل tef'e"ül

Fonksiyonu umumiyetle *tef'il*'in dönüslüsünü yapmaktadır. Bâzan da geçişli yapar. Bir de geçici hâl ve devam bildirir. *tefe"ül* üçlü kökünün başına bir *te* ilâvesiyle yapılır. Dört harfli; üçüncü harfi şeddeli; birincisi açık, diğerleri kapalı üç heceli; ilk vokali *a*, *e*, ikinci vokali *a*, *e*, üçüncü vokali *u*, *ü* olan bir vezindir. Hece ve harf durumu bu kalıpta olan masdarlar bu vezindedir: تکبر tekebbür (kibr 'den), تدریس tederrüs (ders 'ten), شکل teşekkül (şekl 'den), خطأ tahattûr (hutûr 'dan), حق tahakkuk (hakikat 'ten) gibi.

Nâklîrlarda ve mehmûzlarda (üçüncü harfi hemze olanlarında) تفعیل *tefe"ül* şeklindeki şecline geçer: وقف tevakki (و قاف vikâye 'den), عزم temennî (مذمہ münye 'den), جزء tecezzi (جزء cüz 'den) gibi.

İsm-i fâili

İsm-i fâili مُتَفَعِّل mütefa"il üçlü kökünün başına *mim* ve *te* ilâvesiyle yapılır. Beş harfli; dördüncü harfi şeddeli; ilk ikisi açık, üçüncüsü ve dördüncüsü kapalı dört heceli; ilk vokali *ü*, *u*, ikinci vokali *a*, *e*, üçüncü vokali *a*, *e*, son vokali *e*, *i*, olan bir vezindir. Bu kalıptaki kelimeler bu vezindedir: مشكل müteşekkil (تشكيل teşekkül 'den), متکبر mütekebbir (تکبر tekebbür 'den), متعاظم müteyakkiz (تيغظ teyakkuz 'dan) gibi.

Nâklîrlarda ve mehmûzlarda (üçüncü harfi hemze olanlarında) متنهي mütefa"i şeklinde olur: متجزئ mütecezzi (تجزئي tecezzi 'den), متئن müteennî (تئن teennî 'den) gibi.

İ s m - i m e f ' ü l ü :

İsm-i mef'ülü mütefa'a"al veznindedir. mütefa'a"al فعل üçüzlü kökünün başına *mim* ve *te* ilâvesiyle yapılır. Beş harfli; dördüncü harfi şeddeli; ilk ikisi açık, üçüncü ve dördüncüsü kapalı dört heceli; ilk vokali *u*, *ü*, ikinci vokali *a*, *e*, üçüncü vokali *a*, *e*, son vokali *a*, *e* olan bir vezindir: *müteyemmen* (عَيْنِ مُتَيْمِنٍ) *teyemmün*'den, aslı ism-i fail *müteyyemmin* olup galat olarak ism-i mef'ül şeklinde sokulmuştur) gibi. Az kullanılır.

Nâkıslarda mütefa'a"a شكلinde olur: mütemenna (عَيْنِ مُتَهَمَّنَةً), mütemenni (عَيْنِ مُتَهَمَّنِي) 'den), müteveffa (عَيْنِ مُتَوَفَّةً), توف (وفات), vefât 'tan)

7. تفاعل tefâül

tef'ül 'in dönüslüsünü yapar, geçişli, geçisiz, müşareket olabilir, bilmezlikten gelme ve öyle görünme ifade eder. *tefâül* فعل üçüzlü kökünün başına *te*, ilk harfinden sonra da *elîf* ilâvesiyle yapılır. Beş harfli; ilk ikisi açık, sonucusu kapalı üç heceli; ilk vokali *a*, *e*, ikinci vokali *uzun a* (â), üçüncü vokali *u*, *ü* olan bir vezindir. Bu kalıptaki kelimeler bu vezindedir: ميل temâyül ('den), tekâmul (كامل kemâl 'den), تطابق tecâhül (تجهيز cehl 'den), تکالیف tetâbuk طبق *tâbuk* 'tan) gibi.

Muzâflarda تفاعع tefâ" şekline geçer: تقاد tezâdd (قاد zidd 'dan), temâss (مس mess 'ten) gibi.

Nâkıslarda تداوى tefâti' şekline geçer: تداوى tedâvi (دوای devâ'dan), tenâhi (نهایت nihâyet 'ten) gibi.

İ s m - i fâili:

İsm-i fâili mütefâ'il veznindedir. mütefâ'il فعل üçüzlü kökünün başına *mim* ve *te*, ilk harfinden sonra *elîf* ilâvesiyle yapılır. Altı harfli; ilk üçü açık, sonucusu kapalı dört heceli; ilk vokali *u*, *ü*; ikinci vokali *a*, *e*; üçüncü vokali *uzun a* (â), son vokali *i*, *i* olan bir vezindir. Bu kalıptaki kelimeler bu vezindedir: mütemâyil (عَيْلَهُ temâyül 'den), mütekâmil (كمال tekâmul 'den), mütecânis (تجانس tecâniş 'ten) gibi.

Muzâflarda تقاد mütefâ" şekline geçer: تقاد tezâdd (قاد zidd 'dan), mütehâbb (محب hubb 'dan) gibi.

Nâkıslarda تداوى mütefâti' شكلinde olur: تداوى mütedâvi (دوای tedâvi 'tan)

den), متساوى تساوى (*tesavî*'den), متباق mütebâq (تباق *tebâq*'den), متساوى mütenâhî (تمام *tenâhî*'den) gibi.

Ism-i mef'ûlü

Ism-i mef'ûlü متعال mütefâul veznindedir. mütefâul فعل üçüzlü kökünün başına *mim* ve *te*, ilk harfinden sonra *elîf* ilâvesiyle yapılır. Altı harfli; ilk üçü açık, sonucusu kapalı dört heceli; ilk vokali *u*, *ü*, ikinci vokali *a*, *e*, üçüncü vokali *uzun a* (*â*), son vokali *a*, *e* olan bir vezindir: متداول mütedâvel (*tedâvîl*'den) gibi. Çok az kullanılır.

Muzâflarda ism-i fâille birleşir: متتجاب mütehâbb, متضاد mütezâdd gibi.

8. استعمال istifâl

Geçişli, geçisiz, dönüştürüyapar; istek, sayma ve çareye bakma bildirir. *istifâl* فعل üçüzlü kökünün başına *elîf*, *sin* ve *te*, son harfinden önce *elîf* getirmek suretiyle yapılır. Yedi harfli; kapalı üç heceli; birinci ve ikinci vokali *i*, son vokali *uzun a* (*â*) olan bir vezindir. Harf ve hece durumu bu kaliba uyan masdarlar bu vezindedir. استحصال *istihâsal* (*husûl*'den), حفارت *istihkâr* (*hâkâret*'ten), استطاع *istintâc* (*netîce*'den), نجّي *istintâk* (*nusûk*'tan), استنتاج *istînâd* (*karâr*'dan), قرار *istimâdâd* (*meded*'den) gibi.

vav 'lt misallerde استعمال *istîfâl* şekline geçer: استیضاح *istîzâh* (وضوح *vuzûh*'tan), وجوب *isticâb* (وابع *viycûb*'dan) gibi.

Mehmuzlarda da (ilk harfi hemzeli olanlarda) استعمال *istîfâl* şekline gecebilir: استئناف *istîzân* (*izn*'den), استیجار *istîcâr* (*ecr*'den), استینان *istînâs* (*âns*'ten) gibi. Veya bunlarda asıl hemzeli şekiller de kalabilir: استنان *isti'zân*, استیجار *isti'câr*, استیناس *isti'nâs* gibi.

Ecveflerde استفاده *istifâle* (استفال *istifâlet*) şekline geçer: استفاده *istifâde* (فائدہ *fâide*'den), راحت استراحة *istirâhat* (عون *avn*'dan), استماع *istîâne* (رها *râhat*'tan) gibi. Bazı ecveflerde değişiklik olmayıabilir: استجواب *isticvâb* (جواب *cevâb*'dan) gibi. Fakat bunun asıl ecvefi استجواب *isticâbe* (جواب *cevâb*'dan)'dır. *isticvâb* galattır.

Nâkıslarda ve mehmuzlarda (son harfi hemze olanlarında) استئناف *istîfâ* (استئناف *istîfâ*) şeklindedir: استئناف *istîfâ* (غاء *afv*'den), استباق *istibka* (غاء *bekâ*'den), استيلان *istilâ* (لا *vely*'den), استهزأ *istihzâ* (هزاء *heza*'dan) gibi.

İsm-i fâili:

İsm-i fâili *müstef'il* veznindedir. *müstef'il* فعل üçüzlü kökünün başına *mim*, *sin* ve *te* ilâvesiyle yapılır. Altı harfli; kapalı üç heceli; ilk vokali *u*, *ü*, ikinci vokali *a*, *e*, üçüncü vokali *i*, *i* olan bir vezindir. Bu kalıptaki kelimeler bu vezindedir: *müstahsil* استحصال (*istıhsâl*'den), *müstehlik* استهلاك (*istihlâk*'ten), *müstenkif* استكاف (*istinkâf*'tan) ابتكاف (*müstantik*) استنطاق (*istintâk*'dan) gibi.

Ecveflerde *müstefîl* şekline geçer: *müstefîd* استفاده (*istifâde*'den), *müstakîm* استقامت (*istiğâmet*'ten) gibi.

Muzâflarda استقرار *müstefî* şekline geçer: *müstakîr* مستقر (*istikrâr*'dan), *müstebîd* مستبد (*istibdâd*'dan), *müstakîl* مستقل (*istiklâl*'den) استقلال (*istiklâl*'den) gibi.

Nâkıslarda ve mehmûzlarda (son harfi hemze olanlarında) *müstefî* استهلاك şekline geçer: *müstevlî* استيلا (*istilâ*'dan), *müstağnî* استغنا (*istiğnâ*'dan), *müstehzî* استهزى (*istihzâ*'dan) gibi.

İsm-i mef'ûlü:

İsm-i mef'ûlü *müstef'al* veznindedir. *müstef'al* فعل üçüzlü kökünün başına *mim*, *sin* ve *te* ilâvesiyle yapılır. Altı harfli; kapalı üç heceli; ilk vokali *u*, *ü*, ikinci vokali *a*, *e*, son vokali *a*, *e* olan bir vezindir. Bu kalıba uygun kelimeler bu vezindedir: *müstakbel* استقبال (*istikbâl*'den), *müstahzar* استخمار (*istihzâr*'den), *müstahkem* استحکام (*istihkâm*'dan) gibi.

Ecveflerde *müstefâl* استشاره şekline geçer: *müsteşâr* مستشار (*istîşâre*'den), *müstefâd* مستفاده (*istifâde*'den), *müsteâr* مستعار (*istiâre*'den), *müstecâb* مستجابه (*isticâbe*'den) مستجاب gibi.

Muzâflarda *müstefall* veya *müsteşa'* şekline geçer: *müstakarr* مستقر (*istikrâr*'dan), *müstahakk* مستحق (*istihkâk*'dan), *müstedall* مستدل (*istidlâl*'den) مستدل gibi.

Nâkıslarda *müstef'a* şeklinde olur: *müstesnâ* مستنسا, *müstesnî* مستنسى (*istisnâ*'dan), *müstevlâ* مستيلا (*istilâ*'dan) gibi.

9. if'ilâl افلال

Fonksiyonu geçisiz yapmaktadır. Hiç geçişli olmaz. *if'ilâl* فعل üçüzlü kökü'nün başına *elîf*, sonuna *elîf* ve *lâm* ilâvesiyle yapılır. Bu ilâve *lâm* فل 'deki

tâm'in tekrarıdır. Yani örneklerde de üçzili kökün son harfi bu vezinde tekrar edilir. *if'ilâl* altı harflidir; birincisi ve üçüncüü kapalı, ikincisi açık üç hecelidir; ilk vokali *i*, ikinci vokali *i*, son vokali *uzun a* (â) olan bir vezindir: اغبار : *iğbirâr* «tozlu olmak, gücenmek» (*gubâr*'dan), اصرار : *isfirâr* «sararmak» (*sufret* 'ten), احمرار : *ihmirâr* «kızarmak» (*humret* 'ten) gibi.

Ism-i fâili:

Ism-i fâili مثل *mûf'all* veznindedir. *mûf'all* مثل üçzili kökünün başına bir *mim* ilâvesiyle yapılır. Dört harflidir; son harfi şeddelli; kapalı iki hecelidir; ilk vokali *u*, *ü*, ikinci vokali *a*, *e* olan bir vezindir: مثبر : *muğberr* (اغبار *iğbirâr* 'dan) gibi.

Ism-i mef'ûl ülü yoktur.

Bunlardan başka sülâsî kiyâsî üç masdar daha vardır. Vezinleri ، افوال 'dir. Fakat bunlar Türkçede kullanılmaz.

Sülâsî kiyâsîler cetvelli

Görülüyor ki bu masdarların ism-i fâilleri ile ism-i mef'ûllerî arasında sadece son vokalin *esre* (*i*, *i*) veya *üstün* (*a*, *e*) olması farkı vardır.

Demek ki sülâsî kiyâsî masdar, ism-i fâil ve ism-i mef'ûl ana vezinlerinin tablosu şöyledir :

Ism-i mef'ûl	Ism-i fâil	Masdar
<i>mûf'al</i> مثل	<i>mûf'il</i> مثل	<i>if'il</i> افعال 1
<i>mûfâ'al</i> مثل	<i>mûfa'il</i> مثل	<i>tef'il</i> تفليل 2
<i>mûfâdal</i> مناعل	<i>mûfâdil</i> مناعل	<i>mûfâdale</i> مناعل 3 <i>fiâl</i> فعل
yoktur	<i>münfail</i> منقبل	<i>infiâl</i> انسال 4
<i>mûfsteal</i> منتسل	<i>mûftail</i> منتسل	<i>iftiâl</i> افتال 5

<i>mütefa' al</i> متعلّم	<i>mütefa'il</i> متعلّم	<i>tefe'lül</i> تعلّم	6
<i>mütefâal</i> متعال	<i>mütefâil</i> متعال	<i>tefâül</i> تعامل	7
<i>müstef'al</i> مستعمل	<i>müstef'il</i> مستعمل	<i>istif'âl</i> استعمال	8
yoktur	<i>müf'all</i> مدل	<i>if'ilâl</i> افعال	9

Rübâî kiyâsi masdarlar, ism-i fâilleri

Rübâî kiyâsi masdarlar dördüzlü köklerden kaide ile türetilmiş masdarlardır. Çok az kullanılırlar, örnekleri çok azdır. İsm-i mef'ûllerî kullanılmaz. Bu masdarların üç vezni vardır :

1. تعلّم *tefa'lül*

tefa'lül فعل dördüzlü kökünün başına bir *te* ilâvesiyle yapılır. Beş harfli; birincisi açık diğerleri kapalı üç heceli; ilk vokali *a, e*, ikinci vokali *a, e*, üçüncü vokali *u, ü* olan bir vezindir. Bu kalıptaki kelimeler bu vezinededir : تسلسل *teselsül* (سلسل *silsile* 'den), تبصّر *tabasbus* (بصير *basbasa* 'dan), تذبذب *tezebzüb* (ذبذب *zebzebe* 'den), توسم *tevesvüs* (سوسم *vesvese* 'den), متزلزل *tezelzül* (زلزل *zelzele* 'den) gibi.

İsm-i fâili:

İsm-i fâili متعلّل *mütefa'lil* veznidedir. *mütefa'lil* فعل dördüzlü kökünün başına *mim* ve *te* ilâvesiyle yapılır. متعلّم *mütefa'il*'e paralel, onun dördüzlüsü durumundadır. Altı harfli; ilk ikisi açık, diğerleri kapalı dört heceli; ilk vokali *u, ü*, ikinci ve üçüncü vokali *a, e*, dördüncü vokali *i, i* olan bir vezindir: مسلسل *müteselsil* (سلسل *teselsül* 'den), متبنّب *mutabasbis* (بصير *tabasbus* 'tan). مذبذب *mütezebzib* (ذذذب *tezebzüb* 'den), متتوسم *mütevesvis* (سوسم *tevesvüs* 'ten), متزلزل *mütezelzil* (زلزل *tezelzül* 'den) gibi.

2. افعال *if'illâl*

if'illâl فعل dördüzlü kökünün başına ve son harfinden önce birer *elis* ilâvesiyle yapılır. Yedi harfli (şeddeli *lam* iki sayılarak); kapalı üç heceli; ilk iki vokali *i, i*, üçüncü vokali *uzun a (â)* olan bir vezindir. Bu kalıba uyan dördüzler bu vezinededir : اطميان *itmi'nân* veya اضطرال *izmihlâl* (اضطرال *itmiynân* 'den) اطميان *'dan*) gibi.

İsm-i fâili:

İsm-i fâili مُفْعَل müf'âlîl veznindedir. müf'âlîl مُفْعَل dördüzlü kökünün başına *mim* ilâvesiyle yapılır. Beş harfli; birincisi ve üçüncüsü kapalı, ikincisi açık üç heceli; ilk vokali *u*, *ü*, ikincisi *a*, *e*, üçüncüsü *i* olan bir vezindir: مُضْمَحِل müzmâhil (izmihlâl'den), مُطْمَن mutmain (âlmân'dan) gibi.

3. افعال if'inâl

Kullanılmayan bir masdardır. آخر انشام *ihrînşâm* kelimesi bu vezindedir.

Rübâî kiyâsîler cetvelli :

Demek ki rübâî kiyâsîlerin tablosu şöyledir :

İsm-i mef'ûl	İsm-i fâil	Masdar	
yoktur	<i>mütefa'lîl</i> مُفْعَل	<i>tefa'lîl</i> تَفَعْل	1
yoktur	<i>müf'âlîl</i> مُفْعَل	<i>if'inâl</i> افْعَال	2
yoktur	yoktur	<i>if'inâl</i> افْعَال	3

Ca'lî masdarlar

Şimdiye kadar gördüğümüz bütün bu masdarların dışında bir de *mesâdir-i mec'ûle* « uydurma masdarlar, yapma masdarlar, düzme masdarlar » denen arapça masdarlar vardır. Bunlar çeşitli sıfat ve isimlerin sonuna *şeddeli ye* ve *te* ilâvesiyle yapılrılar ve mücerret isim olurlar. Vezinleri yapıldıkları kelimelerin vezinlerinin sonlarına *-iyyet* unsuru getirilmiş şekilleridir : فَال *faâliyyet* (*faâl* 'den), بَشَر *beşerîyyet* (*beşer* 'den), مَهْبُر *mechbûriyyet* (*mechbûr* 'dan), حَرْ *hürrîyet* (*hürr* 'den), انسان *insâniyyet* (*insân* 'dan), مُوْفَّق *muvaaffakiyyet* (*muvaaffak* 'tan) gibi. Bu gibi kelimelerdeki çift *y*'ler Türkçe'de sonradan tek *y*'ye çevrilmiştir.

Böylece buraya kadar masdar, ism-i fâil ve ism-i mef'ûl vezinlerini görmüş olduk: Şimdi artık diğer kelime çeşitlerini ve vezinlerini gözden geçireceğiz. Yalnız bundan sonra göreceğimiz vezinlerin hece ve harf durumlarını şimdiye kadar olduğu gibi belirtmeyecek, vezinlerin geniş tavsiflerini yapmamızı isteyiz. Bunu buraya kadar yaptık. Şimdiye kadar yaptığımız bu tavsifler, bu hece, harf ve vokalleri

belirtmeler vezinler hakkında yeter derecede bir alışkanlık meydana getirmişlerdir. Vezin ile mevzûn yani vezin ile örneği arasındaki kalıp uygunluğu artık gereği gibi kavramılmıştır. Bundan sonraki vezinleri yalnız okunuşları ile verecek, ayrıca tarif ve tavsife girişiyeceğiz. Her vezin'in okunuşundan kaç harfli, kaç heceli olduğu, vokal durumu anlaşılacak, vezinle örneği arasındaki kalıp aynılığı müna-sebeti kendiliğinden kurulmuş olacaktır. Bunun için şu esasları bir kez daha hatırlayalım :

1. Bütün vezinlerde ف, ع, ل aslî harflerdir. Vezinlerin örneklerinde de bu harflere tekabül eden harfler aslidir. Yani ف üçlü kökü temsil eder.
2. Vezinlerde ف dışında kalan harfler zâittir. Bu zâit harfler örneklerde de aynen vardır. Örneklerin yalnız üçlü kökleri birbirinden ve vezinlerden farklıdır. Vezinlerin ve örneklerin zâit harfleri hep aynıdır.
3. Bir vezinde kaç harf varsa örneğinde de o kadar harf vardır.
4. Bir vezinde kaç hece varsa örneğinde de o kadar hece vardır.
5. Bir vezinle örneğinin vokalleri üstün, esre, ötre olmak bakımından bir-birinin aynıdır. Yani vezinin *a*, *e* vokali, *i*, *i* vokali, *u*, *ü* vokali örneğin de aynı yerinde ve *a*, *e* olarak, *i*, *i* olarak, *u*, *ü* olarak aynen bulunur.
6. Böylece harf sayısının, zâit harflerin, hece sayısının ve vokallerin aynılığı vezinle mevzûn, vezinle örneği arasında bir kalıp aynılığı meydana getirir.

İşte bu esasları ve bu kalıp aynılığını göz önünde bulundurarak şimdi diğer kelime çeşitlerine ve vezinlerine geçebiliriz.

Sifat-ı müşebbehe

Bunlar normal sıfatlardır. Başlıca vezinleri şunlardır :

1. افمل ef'al

Renk ve ayıplara âit sıfat veznidir. احمر ahmer, اصفر asfar, اعی a'ma, ابکم ebkem, اسود esved, اسرع esmer, ایض ebyaz gibi sıfatlar bu vezinidir.

Muzâflarda *efall* şecline geçer : اصم asamm gibi.

2. فلان fa'lân

Hayvanlar, طحان atşân gibi sıfatlar bu vezindedir.

3. فیل *fa'il*

اصیل *asîl*, حلیم *halîm*, شریر *şerîr*, جسم *cesîm*, عظیم *azîm*, ادب *edîb*, ائس *enîs* gibi sıfatlar bu vezindedir.

Nâkîslarda *fa'* şekline geçer: غریب *kavî*, غنی *şakî*, غنی *gabî*, دنی *denî*, صی *sabî* gibi.

Mübalaga sigası

Bunlar mübalaga isimleridir. Başlıca vezinleri sunlardır:

1. فال *fa'âl*

حیار *cebbâr*, خطا *hattât*, عاش *ayyaş*, سیار *seyyâr*, سیاد *suyyâd*, حال *hammâl*, غدار *gaddâr* gibi kelimeler bu vezindedir. Bu vezindeki bazı kelimeler görüldüğü gibi mübalaga mânâsı taşımazlar.

Nâkîslarda *fa''â* (*fa''â*) şekline geçer: لَا *sakkâ* (*saka*) gibi.

2. ماله *fa'âle*

علماء *allâme*, داعماء *fahhâme* gibi mübalaga isimleri bu vezindedir.

3. فول *fa'ûl*

صبور *sabûr*, غیور *gayûr*, ولود *velûd*, صبوت *samût*, شکور *şekûr* gibi kelimeler bu vezindedir.

4. فعال *fa'âl*

سباع *şücâ'* gibi mübalaga bildiren isimler bu vezindedir.

5. فیل *fi'il*

صديق *siddîk*, شریر *şirrîr* gibi mübalaga bildiren isimler bu vezindedir.

6. منیل *mif'il*

مسکین *miskin* gibi mübalaga isimleri bu vezindedir.

7. فیل *fa'il*

علیم *âlim*, رحیم *rahîm*, کرم *kerîm* gibi Allahın vasıfları bu vezindedir. *fa'il* vezindeki sıfatlar Allahın vasıflarında mübalaga ifade ederek mübalaga ismi, mübalaga ifade etmeyince de sıfat-ı müşebbehe olurlar.

8. جملة *mif'âl*

mî'mâr gibi kelimeler bu vezindedir. *mî'mâr* kelimesi mübalaga ifade etmez.

Ism-i tafdîl

Ism-i tafdîl büyültme ismidir. Bu kelimeler daha çok veya en çok ifadeyle büyütme ve aşırılık ifade ederler. Bir vezni vardır: افضل *ef'al*. Sıfat-ı müş-şebbehe vezni olarak *ef'al* renk veya kusur ismi yapan vezindir. Büyültme ifade edince ism-i tafdîl vezni olur. Büyültme ifade eden اکبر *ekber*, اعظم *a'zam*, اصغر *asgar*, اچہل *echel* gibi kelimeler bu vezindedir.

Muzâflarda اقل *efell* şekline geçer: اشد شدید *eşedd*, شد شدید *şedid* (شدت *şid-det*), اشر شرير *eserr*, شر شرير *şirret*) gibi.

Nâkışlarda اعلى *ef'a* şekline geçer: اقرى akvâ (قری *kavî*), اعلیّ *a'lâ* (علی *alî*), اولا evlâ (ولی *velî*) gibi.

Ism-i tasgîr

Ism-i tasgîr küçültme ismidir. Küçültme isimleri Türkçede az kullanılırlar. Üç vezni vardır:

1. فعل *fuayl*

عبد ubeyd (عبد *abd*) gibi kelimeler bu vezindedir.

2. فعل ماض *fuay'il*

عوالم uveylim (علم *âlem*) gibi kelimeler bu vezindedir.

3. فعل ماض قبيح *fuay'il*

قنديل kuneydîl (كنديل *kandîl*) gibi kelimeler bu vezindedir.

Ism-i mensûb

Bunlar aidiyet, nisbet isimleridir. Diğer kelime çeşitleri gibi vezinleri yoktur. Ek ile yapırlar. Çeşitli vezindeki kelimelere *nisbet ye*'si (*yâ-yi nîsbet*) adı tutur.

verilen bir ى ilâve etmek suretiyle ism-i mensûb yapılır. Aslında Arapçada nisbet eki -*iyyun* şeklinde olup ى 'si şeddelidir. Bu şedde ى 'den sonra başka ek gelince ortaya çıkar. Fakat Türkçede bugün tek ى 'li şekele gidilmiştir. Demek ki Türkçede asıl ekin şeddesi ve tenvini atılır ve nisbet eki *uzun i* (î) şecline geçer. İsm-i mensûbun kaideleri şunlardır :

1. Nisbet ى 'si konsonantla biten kelimeleere doğrudan doğruya getirilir : askerî (عَسْكَرِي askeri), cebrî (جَبَرِي cibrî), mâlî (مَالِî mâlî), mülkî (مُلْكِي mülkî), ilmî (إِلْمِي ilmî) misallerinde olduğu gibi.
2. Sonda zait *t* ئ (*t*, ئ *e*) varsa bu atılır : idârî (اِدَارِي âdet), idârî (اِدَارِي siyâset), siyâset (سِيَاسَةٌ tecriûbî (تَجْرِيبَه tecriube), tabî'î (طَبَيْبَتَه medine kelime-sinde ortadaki ى de düşürülerek ism-i mensûbda şekele değişikliği olur : medenî .
3. Nâkıslarda, ى ve ى (ى) ile bitenlerde son harf düşürülerek nisbet ى 'si bir , ilâvesiyle getirilir : mûsevî (مُسَيْئَيْ مَوْسَى مُوسَى), ma'nevî (مَنْفَعَيْ مَنْفَعَ مُوسَى Mûsa), dünayevî (دُنْيَاءَيْ دُنْيَا dünâya), terbiyevî (تَرْبِيَّيْ تَرْبِيَةٌ terbiye), lügavî (لُغَاءَيْ لُغَةٌ liigat) misallerinde olduğu gibi.
4. Hemizesi düşürülülmüş uzun vokalden sonra ya veya ى getirilir : semâvî (سَمَاءَيْ صَمَاءٌ sahrâvî (سَهْرَاءَيْ sahrâ) ; semâ (سَمَاءَ ibtidâî (اِبْتِدَاءٌ ibtidâ) misallerinde olduğu gibi.

İsm-i zamân, ism-i mekân

Bunlar zaman ve mekân isimleridir. Vezinleri şekele mimli masdar vezinlerinin aynıdır. Şu halde bir mimli vezin masdar mânâsını taşıyorsa mimli masdar, zaman ve mekân ismi mânâsını taşıyorsa ism-i zaman ve ism-i mekân vezni olur. Zaman ve mekân isimlerinin üç vezni vardır :

1. منهل *mefâl*
- مکتب (سکون) makber , mesken (بنان) menba' منبع (قبر) makber , makber مسکن , mekteb میدان , سلوك (سلوك) meslek , خروج (mahrec) mebde' میدان , mebde' میدان , میدان (میدان) gibi kelimeleer bu vezindedir.
- مدار (زیارت) mezâr (مزار) , قیام (makâm) mezar (مزار) , medâr (دور) mekan (مکان) gibi.

Muzâflarda *mefâl* şéklîne geçer: محل (قرار) *makarr* مقر (*mahall* محل) gibi.

Nâkîslarda *mefâ* şéklînde olur: مجرى (أوى) *me'va*, مجرى (جربان) *mecra* gibi.

2. *Mefil* مفل

مسجد (وقوع) *mevki* موقع (وسم) *mevsim* موسم (جلوس) *meclis* مجلس (وقفه) *mevkif* موقف (ولادت) *mevlid* مولد (مسجده) *mevkîf* سجود gibi kelimeler bu vezindedir.

Ecveflerde *mefil* şéklîne geçer: مسیل (*mesil*) میت (سيل) *mebütt* (پتوت, بیت) *mesir* میر (سیر) gibi.

Muzâflarda *mefill* şéklîne geçer: فرار (فرار) *meffîr* منفر gibi.

3. *Mefâle* مفتلت

مدرس (حکم) *mathbaa* مطبخ (طبخ) *memleha* محکمه (حکم) *mâhkeme* (درس) *medrese* درس gibi kelimeler bu vezindedir.

Ecveflerde *mefâle* şéklîne geçer: مسافه (*mesâje*) *mesâfe* gibi.

Muzâflarda *mefâlle* şéklîne geçer: محل (حلول) *mâhalle* محل (*mecelle* جليل) gibi.

Bunlardan başka kıyasî masdarların ism-i mefûllerî de mekân ismi olabilir. Cünkü ism-i mefûlün « yapılan » mânâsında « yapılan şey » den başka « yapılan yer » mânası da vardır: مکا (*mütekkâ*) *ittikâ* « dayanmak », « dayanılan şey, yer »، ملتقا (*mültecâ*) *ilticâ* « sıyrılan şey, yer », صلاة (*musallâ*) *salât* « salât edilen şey, yer » gibi.

Ism-i âlet

Bunlar âlet isimleridir. Vezinteri şunlardır:

1. *Mifâl* منهل

minber, منبر (*miğfer*, مسطر) *mustar* مفتر (*mişter*) gibi âlet isimleri bu vezindendir.

Muzâflarda *mifâl* şéklîne geçer: حك (*mihakk*, *mîhek*) *mihâk* (ح) gibi.

2. مِنْسَل mîfâl

، مِنْتَال (زُرْقَ) *mîzân* مِنْزَان (ضَرْبَ) *mîzrâb* مِنْزَرَاب (فَتحَ) *mîstâh* مِنْتَاح ، *mîskâl* (مَقْتَلَ) gibi âlet isimleri bu vezindedir.

Misallerde *mîfâl* şéklincé geçer : وزن (مِيزَان) *mîzân* (مِيزَان) gibi.

3. مِنْكَلَةٌ mîfâle

مِنْكَلَةٌ *mînkâla* (مَرْجَعَ) ، مِرْوَحَةٌ *mirvâha* (دَرْجَةَ) gibi kelimeler bu vezindedir.

Muzâasîlarda *mîfâle* şéklincé geçer : مِنْطَقَةٌ *mîkatta* (قَطْلَاتَ) *katt* gibi

Nâkîslarda *mîfâl* olur : رُؤْيَا *mir'âti* (رُؤْيَا) *rûbi* gibi.

Müennes, müzekker

Arapçada kelimelerin müennesliği ve müzekkerliği vardır. Yukarıdan beri gördüğümüz mevcut vezinler umumiyetle müzekkerdir. Bunlara yuvarlak *t* (Türkçede *e, a*) ilâve edilerek müennesleri yapılır : كاتب *kâtib* — كاتبة *kâtibe*, معلم *muallim* — معلمة *muallime*, عسكري *mechrûh* — عصرى *mechrâha*, askeri — askeriye (*askeriye*), حربى *harbî* — حربى *harbiye* (*harbiye*), مليح — مليحة *meliha* gibi.

Demek ki sondaki bütün zâit *t* 'ler (Türkçede *t, e*) müenneslik alâmetidir. Sonu böyle olan masdarlar tabîî hep müennestir.

İkinci müenneslik alâmeti sondaki zâif *elîf* 'tir : دُنْيَا *dünyâ*, دَعْرَى *da'va* kelimelerinde olduğu gibi.

Bunlardan başka aşağıdaki iki veznin müennesi de vezinle yapılır :

İsm-i tafđîl *ef'al* 'in müennesi فَلَّا *fa'lâ* (فَلَّا) *ju'la* vezinde olur : أَكْبَرٌ *ekber* — كَبْرٌ *kübra*, أَعْظَمٌ *a'zam* — عَظِيمٌ *uzma* misallerinde olduğu gibi.

Sifat-i müşebbehe *ef'al* 'in müennesi فَلَّا *fa'lâ* vezinde olur : أحمر *ahmer* — حَمْرَاءٌ *hamrâ*, أيض *ebyaz* — بَيْضَاءٌ *beyzâ* gibi.

Ayrıca harf isimleri; kadın isimleri; çöpluklar; شمس *sems*, نار *nâr*, نفس *nefs*, يَد *yed* kelimeleri; çift uzuv isimleri; memlekét, şéhir, kabile ve kavim isimleri; - ilâveli masdarlar müennes sayılırlar.

Arapça isimlerde çöpluk

Arapçada hem belirli çöpluk (ikilik — تَسْنِيَةٌ *tesniye*), hem belirsiz çöpluk (çöpluk — جَمْعٌ *cem'*) vardır.

Tesniye

Tesniye این -eyn veya ان -ân ekleri ile yapılır: طرفین *turaçeyn* « iki taraf », devletân « iki devlet », کتابیان *kâtibân* — کتابیان *kâtibeyn* « iki kâtib », قلمین *kalemeyn* — قلمان *kaleman* « iki kalem », اوین *ebeveyn* (اب *ebû*) قلمین *kamereyn* « ana baba »، فرین *kamereyn* « ay ile güneş » misâllerinde olduğu gibi.

Cokluk

Çokluk ise iki türlüdür: جمجم سالم *cem'-i sâlim* « sâlim çokluk, sağlam çokluk », جمجم مکسر *cem'-i müesser* « mükesser çokluk, kırık çokluk, vezinli çokluk ».

Cem'-i sâlim

Cem'-i sâlim ek ile yapılır. Bu ekler müzekkerlerle müenneslerde ayrı ayrıdır. Müzekkerlerde cem'-i sâlim ekleri ون -ân ve نون -în'dir: حاضرون *hâzırûn* (حاضر *hâzır*), مأمورون *me'mârûn* (مأمور *me'mâr*), معلمون *mu'allimûn* (معلم *mu'allim*) misallerinde olduğu gibi. Bunlardan Türkçede daha çok -în'li çokluklar kullanılmıştır.

Müenneslerde ise cem'-i sâlim eki ان -ât'tur. Bu ekler معلمات *mu'allimat* (معلم *mu'allime*), تأديبات *mu'cizât* (مجاز *mu'cize*), حکایات *hikâyât* (حکایه *hikâye*), te'diyât (تدبيه *tedkiye*) misallerinde olduğu gibi. Görülüyör ki -ât eki getirilince müenneslerin sonundaki *e* (*t* ve *e*) kalkmaktadır.

Bu ان çokluk eki çok kullanılmakta, çeşitli çeşit çokluklar yapmaktadır. Şöyledi ki:

İlâveli masdârlar da müennes sayıldığı için tabîî bunların çoklukları da ان کلات *tulûât* طلوع *tulûât* (طلوع *tulû*), وقوع *vukûât* (وقوع *vukû*), ke-mâlât (کمالات *kemâlât*), teşkilât (تشکیلات *teşkil*), ادخالات *idhâlât* (ادخال *idhâl*), انتهاات *inşâât* (انشا *inşâ*), اجرآت *icrâât* (اجرا *icrâ*), اذھالات *idhâlât* (اذھال *idhâl*), اخراجات *ihrâcât* (اخراج *ihrâc*) gibi.

İnsan ifade etmeyen ism-i fâil ve ism-i mef'ûllerin de ان ile çokluk *yâfi* dikleri görülür: کائنات *kâinât* (کائن *kâin*), موجودات *mevcûdât* (موجود *mevcûd*), معلومات *ma'lûmât* (معلوم *ma'lûm*), معلومه *ma'lûme* (معلومه *ma'lûme*), واردات *vâridât* (وارد *vârid*), مدرجات *mündericât* (مدرج *münderic*), متدربات *mündericice* (متدربه *mündericice*) gibi. Tabii bu çokluklar da müennesler üzerinden yapılmaktadır.

ان çokluk eki nisbet *ي* 'sinden sonra gelerek de çokluk yapar: His-

siyyât (hissiyât) *فليات* *fi'liyyât* (*fi'liyât*), ادبیات *edebiyyât* (*edebiyât*) gibi. Tabii aslında burada da ism-i mensûbun müennesi üzerinden (*hissîye*, حسیه *fi'liyye*, فلیہ *edebiyye* gibi) çokluk yapılmakta ve sondaki müenneslik harfi dürülmektedir. ات 'in bu -*iyyât* (-*iyât*) kullanılarıyla Osmanlıcanın son devirlerinde Türkçede geniş ölçüde ilimi isimleri yapılmış, böylece bu çokluk eki bir çeşit yapım eki durumuna da geçmiştir : اجتماعیات *ictimâiyât* « *türkiyât* » *türkoloji*, ورقیات *rûhiyyât* « *psikoloji* », خلقیات *halkiyât* « *folklor* » misallerinde olduğu gibi.

Sonu ات *ât* şeklinde biten müenneslerin, çokluklarında, bu *ât* kalkar ve yerine geçen çokluk eki başına bir ى veya وات *-eyât* veya وات *-evât* şeklinde girer : ادوات *edevât* (*edât*), صلوات *salevât* (*sulât*) misallerinde olduğu gibi. Yani nâkis köklerin , ve ى 'leri burada ^وmeydana çıkmaktadır.

fa'let (*fa'le*) *fa'let* (*fa'le*), فلة *fi'let* (*fi'le*), فلة *fu'let* (*fu'le*) veznideki kelimeler son harflerini atıp ات ekini alırken, çok defa, ikinci harflerinin sonuna bir vokal alırlar. Şöyled ki :

fa'let (*fa'le*) vezni *a*, *e* vokalini alarak çokluk eki ile *faelât* şeklinde geçer : ضربات *darebât* (*darbe*), دفات *defeât* (*de'â*) misallerinde olduğu gibi. Umumiyetle ecveflerde araya vokal girmez : زوجات *zevcât* (*zevce*), صیحات *suyhât* (*saya*) misallerinde olduğu gibi.

fi'let (*fi'le*) vezni umumiyetle *a*, *e* vokalini, bazan *i*, *i* vokalini alır, bazan da vokal almaz; böylece çoklukta *fielât* veya *fiilât* veya *fi'lât* olur : خدمات *hidemât*, *hidimât*, *hidmât* (*hidmet*) misalinde olduğu gibi,

fu'let (*fu'le*) vezni ya *u*, *ü*, ya *a*, *e* vokalini alır, bazan da vokal almaz; böylece çoklukta *fuulât* veya *fuelât* veya *su'lât* olur : ظلمات *zulumat*, *zulemât*, *zulmât* (*zulmet*); شبهات *şübâhat*, *şübehât*, *şübâhât*, شبهه *şübhe*; شبمات *suubat*, شببât, *şuebât*, شعبه *şu'be* misallerinde olduğu gibi.

-*ât* eki Türkçede galat olarak bazı Farsça ve Türkçe kelimelere de atlamıştır: *peşînat* (*peşîn*), *gidişât* (*gidiş*), *gelirât* (*gelir*) misallerinde olduğu gibi.

Cem'-i mükesser

Cem'-i mükesser çekimle, içten kırılma ile, yani vezinle yapılır ve vezinleri şunlardır (vezinlere misal olarak verilen çokluk şeklindeki kelimelerin teklikleri yanlarında parantez içinde gösterilmiştir) :

1. افعال *ef'âl*

ورق (اوراق), evrâk (حکم), eş'âr (اشاره), hâkm (حکم), varak (اوراق), evzâk (ذوق), ahlâk (اخلاق), hâlef (خلف), ahlâf (اخلاق), aghyâr (غیر), eyyâm (يوم), aym (ایام), cedd (جد), hulk (جم), eddâd (اجداد), yevm (يوم) gibi çokluklar bu vezindedir.

İlk harfi hemzelerde *â'âl* şekline geçer : آنار (مال), amâl (املا), âsâr (آسار), eser (اثر), âdâk (ادق), âlâm (الام), adâb (ادب), edeb (ادب), abâ (آبا), eb (اب), ebû (ابا) gibi.

Nâklarda ve son harfi hemzelerde افعال افعال (*ef'âl* - *ef'â*) şekline geçer : اجزاء اجزاء (*eczâ' - eczâ*), اعداء اعداء (*a'dâ - a'dâ*), اعداء اعداء (*adîv - adîv*), اباء اباء (*âbâ - âbâ*), اباء اباء (*ebnâ' - ebnâ*), اباء اباء (*ibn - ibn*), بنو بنو (*benî - bünû*), اسماء اسماء (*ism - ism*, اسم اسم (*simû - simû*) gibi.

2. افعال *ef'ile*

امكنه (مکان), ازمه (زمان), esâliha (سلاح), silâh (سلاح), emkine (مکان), elbise (لباس), devâ (دوا), edviye (ادویه) gibi çokluklar bu vezindedir.

Muzâflarda *ef'ile* şekline geçer : اجله (*ecille*), ادلله (*edille*), دلیل (*delîl*), ائمه (*eimme*), امام (*imâm*) gibi.

İlk harfi hemzelerde *âfile* şekline geçer : پلیه (*âlihe*), اللہ ilâh (الله) gibi.

3. افعال *ef'ilâ* (افعال افعال *ef'âlâ*)

اقربا (قریب), شق (شقیق), شق (شقیق), aqribâ (اقربا), karîb (قریب), eşkiyâ (اشکیا), aqniyâ (غنیما), gânî (غنیما), evliyâ (ولی), yeli (ولی), اویا (اویا) gibi çokluklar bu vezindedir.

Muzâflarda *efillâ* şekline geçer : احباب (*ahibbâ*), طبیب (*habîb*), etibbâ (طبیب), tabîb (*tabîb*), اشرار (*esîrrâ*), شریر (*serîr*) gibi.

4. افعال *ef'âil*

ارذل (ارادل), اسراف (*esâfil*), اکبر (*ekber*), erâzil (ارزل), esfil (اسراف), esfil (اسراف), erâzil (ارزل), erzel (ارزل), asâkir (asker), اجنی (*asâkir*), اجنی (*asker*), ecâneb (اچنی), ecneb (اچنی), ecnebi (اچنی), ecnebi (اچنی) gibi çokluklar bu vezindedir. Görüldüğü gibi daha çok ism-i tâfdîlin çokluk veznidir.

Nâklarda *feâl* şekline geçer : ادنی (*adnâ*), ادنی (*ednâ*), edâl (اعلی), اعلی (*alâ*), اعلی (*alâ*) gibi.

5. افاعیل *esâ'il*

اعجیب *ekâlim* (اساطیر *iklîm*), اسطوره *esâtîr* (اقلیم *eâcîb*), احادیث *ibrik* (اباریق *esâlib*), اسلوب *işlûb* (عجم *u'cûbe*), حدیث *hadîs* (حدث *ebâsil*), باطل *bâtil*) gibi çokluklar bu vezindedir. *hadîs* ve *bâtil* kelimelerinin çoklukları teklik - çokluk münasebeti bakımından diğerlerinden farklı olup bu vezin için istisnalarılar.

6. فله *faale*

جهل *aceze* (جهل *kâlib*), کتبه *ketibe* (کتاب *âcîz*), عامل *cehele* (عامل *zâlim*), طلب *tâlebe* (طالب *tâlib*), طلب *amele* (عمل *âmil*), تبع *tebaa'* (تابع *tâbi'*) gibi çokluklar bu vezindedir. Görülüyör ki umumiyetle *fâil* vezninin çokluğunu yapmaktadır.

7. فعال *fu'al*

حکام *hükkâm* (حاکم *hâkim*), طالب *tâlib*, طالب *tüllâb* (طالب *talebe*), حضار *hizzar* (حاضر *tâcir*), حاضر *hâzır*) gibi çokluklar bu vezindedir. Bu da umumiyetle *fâil*'in çokluğunu yapar.

8. فمة *fuât*

خاص *usât* (خاص *guzât*), عصات *kuzât* (غاصي *kâzî*, *kâhi*), غزات *guzât* (غاصي *gâzî*), قفات *guzât* (غاصي *gâzî*, *kâhi*) gibi çoklukların veznidir. Göründüğü gibi bu da *fâil* vezninin nâkışlarının çokluk veznidir.

9. فول *fu'lîl*

نفس *nefs* (نفس *ilm*), فنون *nüfûs* (فنون *fenn*), علوم *ilm* (علوم *ilm*), قيد *kuyûd* (قيود *kayd*), اصول *usûl* (اسویل *asl*), امر *emr* (امر *emr*), فروع *fîrû'* (فرع *fer*) gibi çokluklar bu vezindedir. Görülüyör ki umumiyetle üzüzlü kök masdarların çokluğunu yapmaktadır.

10. فعل *fu'ul*

ذمره *zümer* (ذمره *zümre*), جمل *cümel* (جمل *cümle*), تحف *tuhaf* (تحفه *tuhfe*), قبة *kubeb* (قبة *kubbe*) gibi çokluklar bu vezindedir. Görülüyör ki umumiyetle *fu'let* (*fu'le*) vezninin çokluğudur.

Nâkışlarda *ju'a* şéklíne geçer: قرى kura (قرى kurye); قوى kuva (قوى kuvvet) gibi.

11. فعل *fîl*

محنت mihen (محنت mînet), علت illet (علت illet), نیام niam (نیام nîmet), فتن fîten (فتنه fîtne), فرق fîrak (فرق fîrka) gibi çokluklar bu vezindedir, görülmüyör ki umumiyetle *fi'l* vezninin çokluğuudur.

12. فعل *fuul*

كتاب *kütâib* (كتاب kitâb), رسول *rûsûl* (رسول resûl), سفينة *sâfînah* (سفينة sâfînah) كتب *sefîne* (كتب sefîne) gibi çokluklar bu vezindedir.

13. فمائل *femâ'il*

حقائق *hukâikat* (حقائق hukâkat), رسائل *risâle* (رسائل risâle), فضائل *fazîlet* (فضائل fazîlet), صحف *schâhîf* (صحف sahîfe) gibi çokluklar bu vezindedir.

14. فراغ *sevâ'il*

عاقب *avâkib* (عاقب âkibet), عالم *âlem* (عالم avâlim), عاشرت *âkibet* (عواقب avâkib), شاهد *kavâid* (شاهد shâhid), شاهد *şevâhid* (شاهد şâhid) gibi çokluklar bu vezindedir.

15. فواعيل *sevâ'il*

قوانين *kavânîn* (قانون kânûn), فوانيش *fevâdnîs* (فوانيس fânûs) gibi çokluklar bu vezindedir.

16. تفأعل *tefâ'il*

تاریخ *tevârîh* (تاریخ târîh), تصاویر *tesâvîr* (تصاویر tasvîr), تواریخ *târîh* (تاریخ târîh), تبایع *tesâbih* (تبایع tesbîh) gibi çokluklar bu vezindedir.

17. مفأعل *meßâ'il*

مساجد *mekâtib* (مساجد mekteb), مساجد *mesâcid* (مسجد mescid), مکتب *mesâkin* (مسکن mesken), ملک *memâlik* (ملک memleket), مصالح *mesâlih* (مصالح maslahat), مساطر *mesâtur* (مسطر mistar) gibi kelimeler bu vezindedir.

Nâkışlarda ve son harfi hemzililerde *meßâ'il* şéklíne geçer: مباني *mebâni* (مباني mebâni).

mebnâ), مبادىٰ *mecâri* (جرا mecrâ), مبدأ *mebâdi* (مبداً mebde') gibi.

Görülüyor ki bu vezin umumiyetle mimli masdar, ism-i mekân, ism-i âlet gibi mimli vezinlerin çokluğunu yapmaktadır. Fakat tekliği mimli olmayan bazı kelimelerin de çokluğunu yapar: مساوىٰ *mesâvi* (سوه su'), حسن *mehâsin* (حسن mesâ'în), معاشر *mesâ'ir* (مساير mekâ'îm), معاشر *mesâ'îl* (مساعي sa'y), مزاح *mezâhim* (كرم kerem), مظالم *mezâlim* (ظلم zahmet'), مظالم *mezâlim* (ظلم zulm) gibi. Bunlar istisna olup çokluklar tabii burada da aslında tekniklerin mimli şıkları üzerinden yapılmıştır.

18. مفاعيل *mefâ'il*

مفاسخ *mesâkin* (مسكين miskîn), مجازن *mecâ'nîn* (جازن mejnûn), مساكين *mecnûn* (مسکین mefâ-tîh), مذموري *mezâmir* (مذمیر meftâh), مكتوب *mektâb* (مکتب meftâh), مذموري *mezâmir* (مسماة meftâh), مذموري *muhâzîr* (محاذیر mahzûr) gibi çokluklar bu vezindedir.

19. فعال *fâ'il*

نکتہ *nîkât* (نقطہ nokta), نقاط *nîkât* (نقاط cibâl), جیال *cibâl* (جبل cebel), عظام *izâm* (عظام azm « kemik »), کرام *kirâm* (کرام kerîm) gibi çokluklar bu vezindedir.

20. اصل *ef'ül*

انجم *encüm* (نجم necm), این *a'yûn* (عين ayn), نفس *enfîis* (نفس nefîs), اینج *ayn* (آنچ « göz ») gibi çokluklar bu vezindedir.

21. فلان *fi'lân*

اخوان *sibyân* (اخوان sâbî), اخ *ah*, اخو *ahi*, اخو *ihvân* (اخو ahi, اخ ahi, اخو اخ ah) gibi çokluklar bu vezindedir.

22. الاعلة *efâile*

اساتذة *esâtize* (استاذ üstâz, üstâd), ابالله *ebâlise* (ابليس iblîs) gibi çokluklar bu vezindedir.

23. فلاد *fâ'lâd*

علماء *ulemâ* (علماء ukalâ), عاقل *âlim* (عقل akıl), حکیم *hükemâ* (حکیم hâkim), حکیم *hükemâ* (حکیم hâkim), وکیل *vekil* (وکیل vükelâ), وزیر *vezîr* (وزیر gurebâ), غریب *garîb* (غریب garîb), فقیر *fakîr* (فقیر fakîr) gibi çokluklar bu vezindedir. Görülüyor ki umumiyetle *fâ'il* ve *fâ'lâd* vezinlerinin çokluğunu yapmaktadır.

24. فَالِلْ feâlîl

دقتر (*defâtir*) دفتر, ترجمة (*terâcim*), سلاسل (*selâsil*), سلسلة (*silsile*), راجع (*terceme*), gibi kelimeler bu vezindedir. Rübâilerin çokluk veznidir.

25. فَالِي feâli

مزابا (*mezâyâ*), قضيبة (*kazâyâ*), رعيت (*raiyyet*), رعيya (*raiyye*), مزبب (*meziyyet*) gibi çokluklar bu vezindedir.

26. فَالِيلْ feâlîl

قادبل (*kanâdil*), دكين (*kindîl*, *kandîl*), قدليل (*dekâkîn*), دكان (*dükkân*) gibi çokluklar bu vezindedir. Rübâî ve humâşîlerin çokluk veznidir.

27. فَلِي fa'la

موقى (*meyyit*), ميت (*mevta*) gibi çokluklar bu vezindedir.

İstisnâlar

Bunlardan başka ارض (*arz*), اهل (*ehl*) ve ليل (*leyl*) kelimelerinin çoklukları *feâli* şeklinde olur: اراضي (*arâzî*), اهالي (*ahâlî*), leyâlî gibi. ليل (*leyl*) 'in çokluğu 'den başka ليل (*leyâl*) (*feâl*) şeklinde de olur. ما (*ma'*) « su » 'ın çokluğu مياه (*mîyâh*) şeklinde olur. فوه (*eşvâh*) « ağız » 'ın çokluğu da eʃ'âl (*eʃ'âl*) şeklinde olur.

Arapça sayılar

Osmanlıcada eski eserlerde bilhassa tarihleri göstermek için Arapça sayılar çok kullanılmıştır. Tarihlerde seneletin zikrinde, eski eserlerin telif ve istinsah tarihlerini gösteren kayıtlarda umumiyetle Arapça sayı sözleri ile karşılaşılır. Bu gibi belirli yerler dışında Arapça sayılar Türkçede pek az kullanılmıştır.

1. Asıl sayı sıfatları şunlardır :

احد <i>ehad</i>	واحد <i>vâhid</i>	bir	عشرين <i>işrîn</i>	yirmi
اثنين <i>isneyn</i>	iki		ثلاثين <i>selâsin</i>	otuz
ثلاثة ، ثلاثة <i>selâse</i>	üç		أربعين <i>erbaîn</i>	kırk
أربعة <i>erbaa'</i>	dört		خمسين <i>hamsîn</i>	elli
خمسة <i>hamse</i>	beş		ستين <i>sittîn</i>	altmış
ستة <i>sitte</i>	altı		سبعين <i>seb'in</i>	yetmiş
سبعين <i>seb'a</i>	yedi		ثمانين <i>semânîn</i>	seksen
ثمانية <i>semâniye</i>	sekiz		تسعين <i>tis'in</i>	doksan
تسعم <i>tis'a</i>	dokuz		مائة <i>mie</i>	yüz
عشرون <i>asere</i>	on		الف <i>elf</i>	bin

احد «bir»'in dışında kalan diğer asıl sayılar daima müennestir. احد 'in müennesi احدى *ihda*'dır, fakat yalnız kullanılmaz, gurupta kullanılır. احادى و خمسين *ihda ve hamsîn* ve elf « bin ecli bir » gibi. İki, müennes olmakla beraber احادى و خمسين *ihda ve hamsîn* ve elf « bin ecli bir » gibi. احادى isna şekli de vardır : احادى isna *asere* «on iki»'de olduğu gibi. Diğer ön'a kadar olan sayıların müennesleri aslında ئ (ء) 'siz olarak selâs, اوربم *erba'*, خمس *hams*, سبع *sitt*, سبع *seb'*, عمان *semân*, تسعم *tis'*, عشر *tis'* ve *tis'a-mie* de Arapçada kullanılan bu şekiller Osmanlıcada bilhassa tek olarak pek kullanılmaz.

Sayı guruplarında küçük sayı önce, büyük sayı sonra gelir ve araya ve ilâve edilir : اربعه و سمعن *erbaa ve aşere* «on dört», اربعه و عشرون *hamse ve seb'in* «yetmiş beş», اربعه و سمعن *sitt ve hamsîn* ve elf «bin ecli dokuz», اربعه و سمعن *seb'a-mie* «yedi yüz», اربعه و سمعن *semâne-mie* «sekiz yüz» gibi.

Sıfat tamlaması şeklindeki sayılarda sıfat önce gelir ve teklikler sonlarında ki ئ (ء)'yi kaybederler. سمعن *seb'a-mie* «yedi yüz», سمعن *semâne-mie* «sekiz yüz» gibi.

Göründüğü gibi onlar, birler 'in sonundaki -e ve -iye 'yi kaldırıp -in çokluk eki eklemek suretiyle yapılırlar. Yalnız *işrîn* 'de kök vokali değişir. Kullanısta -in yerine -ün çokluk eki de getirilir : اربعون *işrûn*, ثلاثون *selâsin*, اربعون *erbaâün*, خمسون *hamsün*, سبعون *sittün*, سبعون *seb'ün*, ثمانون *semâniün*, تسعون *tis'ün* gibi.

2. Sıra sayı sıfatları söyledir :

اول	<i>evvel</i>	birinci	سادس	<i>sâdis</i>	altrinci
ثانى	<i>sâni</i>	ikinci	سابع	<i>sâbi'</i>	yedinci
ثالث	<i>sâlis</i>	üçüncü	ثامن	<i>sâmin</i>	sekizinci
رابع	<i>râbi'</i>	dördüncü	تاسع	<i>tâsi'</i>	dokuzuncu
خامس	<i>hâmis</i>	beşinci	عاشر	<i>âşir</i>	onuncu

Görülüyor ki sıra sayıları umumiyetle asıl sayılardan *fâ'il* vezni ile yapılmıştır. « bir, ilk » mânâsına gelen *vâhid*'i de buraya katabiliriz. Aynı zamanda *حادي hâdi* « birinci » şekli de vardır : *حادي عشر hâdi aşer* « on birinci » gibi.

Sıra sayılarında اول *evvel*'in müennesi *يُلَّا ülâ*'dır. Diğerlerinin müennesleri müenneslik eki ile yapılır : *ثانية sâniye*, *ثالثة sâlide*, *رابعة râbia* gibi.

3. Kesir sayı sıfatları da söyledir :

نصف	<i>nisf</i>	yarım	ربع	<i>sub'</i>	yedide bir
ثلث	<i>süls, sülius</i>	üçte bir	خمسون	<i>sümân</i>	sekizde bir
ربع	<i>rub'</i>	dörtte bir	سبعين	<i>tüs'</i>	dokuzda bir
خمسون	<i>hums</i>	beşte bir	ثمانون	<i>üşr, öşr</i>	onda bir
مئون	<i>siids</i>	altıda bir			

Görülüyor ki bunlar umumiyetle *fu'l* (biri *fi'l*) veznindedir.

Arapça zamirler ve edatlar

Türkçede çok kullanılmış olan ve bir kısmı bugün de kullanılan bazı Arapça tâbirlerde ve terkiplerde bir takım zamirler ve edatlar yer alırlar. Bu Arapça tâbirlerin anlaşılması için onlarla ilgili zamirlerin ve edatların bilinmesi lâzımdır.

Zamirler :

1. <i>أَنْ</i> <i>ene</i>	ben	1. <i>أَنْ</i> <i>nahnü</i>	biz
2. <i>أَنْ</i> <i>ente</i>	sen	2. <i>أَنْ</i> <i>entüm</i>	siz
3. <i>أَنْ</i> <i>مو</i> <i>hiive</i> (müzekker) أَنْ <i>هي</i> <i>hiye</i> (müennes)	o	3. <i>هُمْ</i> <i>hüm</i>	onlar

Bunların beş tanesi Türkçedeki Arapça tabirlerde pek geçmez. Umumiyetle yalnız teklik üçüncü şahıs kullanılır: كَاهُو حَتَّه kemâ hüve hakkahu « hakkıyle » hüve'l-hallâk el-bâki « o yaratıcı bâkidir », هُوَ الْبَاقِي الْأَقْدَمُ hûve'l-bâki « Tanrı bâki » misallerinde olduğu gibi. هوَ هُوَسِيَّةُ hüvesi hüvesine « tipa tip, tipkisi tipkisine » gibi Türkçe tabirde de bu zamir vardır. hû « allah », hû çekmek « hû (Allah) ismini çağrımak ve tekrarlamak », yâ hû « ya Allah! ya Rab! » tabirlerindeki hû Allah adı da bu zamirden gelmektedir. yâhu seslenme edatındaki hu da buradan gelmektedir.

Fakat asıl, Türkçede kullanılan Arapça tabirlerde Arapça izafet zamirleri, iyelik zamirleri çok geçerler. Onlar da şunlardır :

1. ي	<i>ye, yi, i</i>	benim, beni, bana
2. ك	<i>ke, ki</i> (müennes)	senin, seni, sana
3. ه (müzekker)	<i>hü, hi, h</i> (Türkçede) ما (müennes) <i>hâ</i> ما (tesniye) <i>hümâ, himâ</i>	onun, onu, ona » » » » » »
1. ن	<i>nâ</i>	bizim, bizi, bize
2. ك (müzekker)	<i>küm</i> ك (müennes) <i>kün</i> ك (tesniye) <i>küma</i>	sizin, sizin, size » » » » » »
3. هم (müzekker)	<i>hüm, him</i> هن (müennes) <i>hünne</i>	onların, onları, onlara » » »

Burada zamir vokallerinde görülen ü - i farklı eklendikleri kelimenin sonuna göredir. Zamir kesre veya ي 'den sonra gelirse vokali *i*, diğer harf ve harekelerden sonra gelirse vokali *ü* olur.

Bu iyelik zamirleri ربِّي rabbî (ربِّيَّ yârabi) « rabbim », سيدِي seyyidi « efendim », سيدِنَا seyyidnâ « efendimiz », مولانا mevlânâ « efendimiz » gibi kelimelerde görülür. Fakat bunlar Türkçedeki Arapça tabirlerde daha çok aşağıdaki edatların bir kısmı ile birleşmiş olarak bulunurlar.

Edatlar

ان hariç diğerleri *harf-i cer* « çekme edati » olan bu edatlar aşağı yukarı Türkçenin son çekim edatlarına tekabül eden çekim edatlarıdır ve başlıcaları şunlardır: من , مع , ل , ك , ف , عن , على , ب , ان , الى .

الـ *ila*, *ile* datif ve kadar 'lik ifade eden bir edattır. « -e, -ye, -e kadar, -ye kadar » mânâsını taşıır : الـ آخره *ila âhirihi* (Türkçede *ila âhir* şeklinde kısalmıştır da) « sonuna kadar », الـ *ila mâsallah* « Allahın istediği vakte kadar », الـ *ile'l-ebed* « ebede kadar, ebediyen », الـ *ile'n-nihâye* « sonuna kadar », من الـ *ala'li al-harâb*, من اوـلـ الـ *âhirihi* « başından sonuna kadar », *mine'l-bâb ile'l-mîhrâb* « kapıdan mihraba kadar » misallerinde olduğu gibi. Bu edati yukarıda kaydettiğimiz zamirleri sonuna alarak teklik ve çokluk şahislerin kadar 'liğini ifade eden, kadar 'liğin hangi şahsa ait olduğunu gösteren الـ *ileyye* « bana *ileyka* *ileykumâ* bize, الـ *ileyka* *ileyküm*, الـ *ileyh*, الـ *ileyhâ* *ileyhimâ*, الـ *ileyhüm* gibi birleşik şekiller meydana getirir. Bu şekilleri ism-i mef'üllerin sonuna getirmek suretiyle yapılan terkipler Türkçede görülen Arapça tabirlerdendir : موى الـ *mâma ileyh* « kendisine imâ olunan, adı geçen (erkek) », مشار الـ *müsâriün ileyh* « kendisine işaret olunan, adı geçen (erkek) », مضاف الـ *müsnedün ileyh* « kendisine isnâd olunan (erkek) », مزاجون الـ *muzâjün ileyh* « kendisine izafe olunan (erkek) », مفعول الـ *mef'ûlün ileyh* « kendisine yapılan (erkek) -datif hâli », موى الـ *mâmâ ileyhâ* (kadın) موى الـ *mâma ileyhîma* (iki kişi), موى الـ *mâma ileyhim* (çokluk); aynı şekilde مشار الـ *ileyhîma*, مشار الـ *ileyhim* gibi.

انـ *in* şart edatıdır : انـ شاء اللهـ *in-sâ'llah* (*înşâllâh*) « Allah isterse » tabirinde olduğu gibi.

بـ *bi* datif, akuzatif, ile ve için edatıdır. « -e, -ye, için » ifade eder: نـ *بـ* *neâzu bi'llah* « Allaha sığındık », بـ *الله* (aslı بـ *الله*) *bi's-mî'l-lah* (*bismillah*) « Allahın ismi ile », بـ *الله* *bi'llah* (*billâh*) « Allah için » tabirlerinde olduğu gibi. Bu edatin da « ona, onunla, onda, onlara, onlarla, onlarda » mânâsında بـ *bih*, بـ *biha*, بـ *bihîma*, بـ *bihim* gibi zamir birleşikleri vardır : مـ *مـ* *mahkûmun bih* « ona, kendisine hükm olunmuş », مـ *مـ* *ma'mûlün bih* « onunla, kendisiyle amel olunan », مـ *مـ* *mef'ûlün bih* « ona, kendisine yapılan - Akuzatif hâli », فـ *bihâ* « böyle olursa, bu halde » tabirlerinde olduğu gibi.

علىـ *ala*, *ale* « üzere, üzre, üst » mânâsında üzere'lik ve ile'lik edatıdır : علىـ التـ *hâl*, علىـ الـ *tâ'yiñ* علىـ الـ *âtâlât* علىـ التـ *hâlihi* علىـ الـ *hâlîhi* علىـ الـ *hâlîhi* علىـ الـ *hâsilâtla* علىـ الـ *hâsilâtla* علىـ الـ *hâsûsiyâ* علىـ الـ *hâsûsiyâ* علىـ الصـ *sabâh* « sa-

bah erkenden », على المثله *ale'l-lâde* « adet üzere, alelâde », على المثله *ale'l-acele* « acele ile, acele olarak », على المثله *ala umûm* « umumiyetle », على كل حال *ala külâlî hâl* « her halde », على مراتبهم *ala merâtibihim* « mertebeleri üzere, sırasıyla », على ملاك الناس *ala melâ'i'n-nâs* « insan kalabalığı önünde, halkın gözü önünde, umumun içinde, herkesin içinde » tabirlerinde olduğu gibi. Bu edatın da « üzerime, علينا على *alleyye*, على *alleynâ*, على *aleyke*, علىكم *aleyküm*, علىك *aleyhâ*, علىهم *aleyhimâ* gibi zamir birleşikleri vardır : علىكم السلام *aleyke's-selâm* « senin üzerine selâm olsun, selâm sana », السلام عليكم *es-selâmü aleyküm* (Türkçede *selâmüaleyküm* de olmuştur) « size selâm olsun, selâm sizin üzerinize olsun, selâm size », علىكم *aleykümü's-selâm* « size de selâm olsun, size selâm », على الله *aleyhi's-selâm* « ona selâm olsun », رحمة الله *rahmetü'l-lahi aleyh* « ona Allahın rahmeti olsun », عليه الرحمه *aleyhî'r rahme* « ona rahmet olsun », مدحه الله *müddeâ aleyh* « üzerine dâvâ açılan, kendisine dâvâ ikame edilen, aleyhinde dâvâ ikame edilen », مبني عليه *mebni aleyh* « üzerine bina olunan şey, bahis konusu, mevzuubahis », بناء عليه *binâen aleyh* « bunun üzerine, buna dayanarak, ona binâen » tabirlerinde olduğu gibi. *leh*'in ziddi olan *aleyh* عليه kelimesi böyle bir zamir birleşigidir.

عن *an* « -den » mânâsında ablâtif ifadeli zarf edatıdır : عن اصل *an asl* « aslından », عن جهل *an cehl* « cehaletten, bilmeyerek », عن صحبه القلب *an samîmî'l-kalb* « yüreğin içinden, yürekten, kalpten », عن الغياب *ane'l-giyâb* « giyaben », عن قصد *an kasdin* « kasıtlı » عن بد *an yedin* « elden ele » tabirlerinde olduğu gibi. Bu edatın da « ondan, onlardan, bizden, sizden » mânâsında عن *anh*, عنها *anhâ*, عنهم *anhüma*, عنكم *anhüm*, عننا *annâ*, عنكم *anküm* gibi zamir birleşikleri vardır : وعنهم *radiya'l-lâhü anh*, *anhâ*, *anhümâ*, *anhüm* « Allah ondan, onlardan razi olsun », وعنها وعنكم *radiya'l-lâhü annâ ve anküm* « Allah bizden ve sizden razi olsun », عنها منها *anhâ minhâ* « şundan bundan, şu bu, öte beri, söyle böyle ederek », منقول عنه *mef'ûlüün anh* « ondan, kendisinden yapılan, olan Ablatif hâli », محوث عنها *mebhûsün anh*, محوث عنها *mebhûsün anhâ* « bahsedilen şey, kendisinden bahsedilen » tabirlerinde olduğu gibi.

في *fi* « -de, içinde, içre » mânâsında bulunma ifade eden, lokatif ifadeli zarf edatıdır : في المثله *fi'l-asl* « aslinda », في الحال *fi'l-hâl* « derhal, o anda », في الواقع *fi'l-hakika* « gerçekten, hakikatte », في سبيل الله *fi sebî'l-lîl-lâh* « Allah yoluna, hak yoluna », في الواقع *fi mâ ba'd* « bundan sonra », في مابعد *fi'l-vâki* « vâkia, gerçi, hakika-

ten,其实 » tabirlerinde olduğu gibi. Bu edatın tarihlerin başına konması es-kiden âdetti : ۱۷۱۸ محرم سنه في ۱۸ محرم سنه في gidi. Bu edatın da « onda, onlarda, ona dair, on-lara dair » mânâsında *fîh*, فيها *fîhâ*, فيهم *fîhümâ*, فيه *fîhüm* gibi zamir birleşikleri vardır : *münâziün fîh* « kendisine dâir münâzââ olan, münâ-zaali », *mânahnün fîh* « bahsettiğimiz şey » tabirlerinde olduğu gibi.

كـ *ke*, « gibi, ki » mânâsında benzetme edatıdır : كـ *ke-mâ* « olduğu gibi, nitelim », كان *ke-mâ kân* « olduğu gibi », كـ *ke-mâ fi's-sâbik* « eskisi gibi, geçmişteki gibi » كـ *مـ حـتـهـاـ ke-mâ-hiye hakkuhâ* « hakkıyle », كذلك *ke-zâlik* « bunun gibi, böylece, aynı şekilde », كـ *كـنـاـ ke-zâ* « böyle, öyle, aynı şekilde, kezâ, yine » tabirlerinde olduğu gibi.

لـ *li* « için, sebebinden, dolayı » mânâsında sebep edatıdır : لـ *li-hâzâ* « bunun için », لـ *li-sebebin* « bir sebepten dolayı », لـ *li-hikmetin* « bir hikmete dayanarak », لـ *li-eceli* « için, maksadiyle », لـ *li-eceلىـ teferriـعـ* « eğlenmek için », لـ *li'l-lâh* « Allah için » tabirlerinde olduğu gibi. Bu edatın da « onun için, ona, onlar için, onlara » mânâsında لـ *leh*, لـ *lehâ*, لـ *lehimâ*, لـ *lehüm*, gibi zamir birleşikleri vardır : مـ قـوـرـلـهـ *mağfûrün leh*, مـ قـوـرـلـهـ *mağfûrün lehâ* « af ve mağfiret olunmuş, kendisi için mağfiret olunan », مـ قـوـرـلـهـ *me'âlîün leh* « kendisi için yapılan - sebep zarf hali » tabirlerinde olduğu gibi, *aleyh*'in zid-di olan *leh* لـ böyle bir zamir birleşigidir.

مع *ma'a* (*maa*) « ile, ile beraber, ile birlikte » mânâsında beraberlik ve va-sita edatıdır : مع *maa hâzâ* « bununla beraber », مع ذلك *maa zâlik* « bununla beraber », مع *maa'l-memnûniye* « memnuniyetle », مع *maa'l-kasem* « ye-minle », مع *maa-mâfih* « bu hal ilâ beraber, bununla beraber », مع الـ اـسـفـ *maa'l-elef* « esefle », مع الـ اـسـفـ *maa't-teessüf* « teessüfle », مع *maa'âile*, *mâ'âile* « aile-ce, ailecek, aile ile beraber » tabirlerinde olduğu gibi. Bu edatın da zamir birleşigi vardır : مع *maah* « onunla beraber », مع *me'âlîün maah* « kendi ile yapılan - vasita hâli » misallerinde olduğu gibi.

من *min* « -den, -den beri, -den dolayı, sebebiyle, -ce » mânâsında ablatif, süre ve sebeb ifadeli bir edattır : من اوـلـهـ الـآـخـرـهـ *min evvelihi ila âhirihi* « başından sonuna kadar », من الـاـيـامـ *mine'l-ezel* « ezelden, ezelden beri », من الـاـزـلـ *yevmen mine-l-eyyâm* « günlerden bir gün », من بـدـ *min ba'd* « bundan sonra, ondan son-را », من *min cihetin* « bir cihetten, bir cihetçe », من جـهـةـ *min külli'l-vüclâh*.

« her vechile », من غير حِدْسَم *min gayri haddin* « haddim olmayarak », من غير حِسْمَ *min gayri resm* « gayri resmî olarak » tabirlerinde olduğu gibi. Bu edatın da, « ondan, onlardan » mânâsında *minh*, منها *minhâ*, منها *minhümâ*, منها *minhüm* gibi zamir birleşikleri vardır: مِنْهُ *mef'ülün minh* « kendisinden yapılan, olan — Ablatif hâli », عَنْهُمْ *anhâ minhâ* « ondan bundan, şundan bundan, o bu, şu bu » tabirlerinde olduğu gibi.

Dilger edatlar

Harf-i cer'lerden başka نم, لام, ف, و, ، لـ velـ edatlarını da kaydetmemeliyiz.

، ve « için, hakkı için » mânâsında ادات قسم edat-ı kasem « yemin edatıdır : وَالله *vallahi, vallah* « Allah için » Allah hakkı için » misalinde olduğu gibi.

، ve « ve » mânâsında ise rabit edatı, bağlama edatıdır. Normal kullanımının yanında bazı tabirlerin başına da yerleşmiştir : والسلام *ve's-selâm* « vesselâm », والا *ve-illâ* « olmadığı halde, olmazsa », والحاصل *ve'l-hâsil* « hâsili, hülâsa », والداع *ve'd-duâ* « bâki duâ, ve duâ » tabirlerinde olduğu gibi.

ف *fe* « imdi, bu halde, öyleyse, sonra, ondan sonra » mânâsında bağlama edatıdır : فـ *fe-bihâ* « pek âlâ, ne güzel, öyle olsun », فـ *fe-nime'l-matlûb* « tam istedigimiz, tam aradığımız şey », الام *el-ehem* *fe'l-mühim* « ehem olan, sonra mühim olan », لـ *fe-illâ* « olmadığı halde » tabirlerinde olduğu gibi.

لـ *lâ* « -siz, -siz, değil » mânâsında menfilik edatıdır : لـ *lâ-akal* « en az, en aşağı, ondan aşağı olmaz », لـ *lâ-edri* « bilmem - şairi belli olmayan », لـ *lâ-be's* « beis yok, zarar yok », لـ *lâ-cerem* « şüphesiz », لـ *lâ-şey'* « bir şey değil, pek ehemmiyetsiz şey », لـ *lâ-ilâc* « çaresiz », لـ *lâ-teşbih* « benzetmek gibi olmasın », لـ *lâ-ale'i-ta'yîn* « gelişgizel, lâlettayin, tayinsiz », لـ *la-yü-add* « sayısız », لـ *lâ-yuhsa* « sayısız, sayılmaz », لـ *lâ-yiis'el* « sual sorulamaz », لـ *lâ-yuhti* « hatâ yapmaz », لـ *lâ-yetecezza* « bölünmez, parçalanmaz », لـ *lâ-yetegayer* « değişmez, başkalaşmaz », لـ *lâ-ya'kil* « akı başında olmayan », لـ *lâ-yâni* « mânâsız », لـ *mâ-lâ-ya'ni* « mânâsız ve münasebetsiz, saçma sapan, abes », لـ *lâ-yemût* « ölmez, ölümsüz, ebedî » tabirlerinde olduğu gibi.

نم *nî'me* « ne güzel, ne âlâ » mânâsında takdir, ünlem edatıdır : نـ *nî'-me'l-vesile* « ne güzel vesile », نـ *nî'met-tesâdûf* « ne güzel tesâdûf »,

نِمَّا مَطْلُوب « tam aradığımız, tam istediğimiz » tabirlerinde olduğu gibi.

عَلَى إِلَّا (اِنْ إِنْ « eğer », لَا « değil ») « -den başka, aksi hâlde, hele, bilhassa, mutlaka » mânâlarında istisna edatıdır. Normal tek kullanışından başka عَلَى, ve-illâ, لَا fe-illâ « olmadığı takdirde, aksi halde » tabirlerinde olduğu gibi.

ما *mâ* « o şey ki, -deki, -ki » mânâsında ism-i mevsûl « birleşme ismi » de-nen zamîr, bağlama ve bireştirme edatıdır: مقابل *mâ-kabl* « öndeği, üstteki, önceki, geçmiş », ماءِ *mâ-ba'd* « sonraki, arkadaki, sondaki, arkası, alttaki » ماقوق *mâ-fevk* « üstteki, üstte bulunan, âmir, üst », مادون *mâ-dûn* « alttaki, alt makam sahibi, ast », مادام *mâ-dâm* « var olduğça, devam ettikçe », ماشاء الله *mâ-sâ'l-lâh* « Allahın istediği », مابين *mâ-beyn* « aradaki », ماجرا *mâ-cerâ* « cereyan eden », ماحصل *mâ-hasal* « hasil olan, netice », ماصدق *mâ-sadak* « mutabık, uygun », ماحضر *mâ-nahnün fîh* « bahs ettiğimiz », ماحذر *mâ-hazer* « hazır ne varsa », ماتقدّم *mâ-bihî'l-iftihâr* « kendisiyle iftihar olunan », ماتخلق الله *mâ-halaka'l-lah* « Allahın her yarattığı, bütün mahlükât », ماسبق *mâ-sebak* « geçmiş, geçen », مافت *mâ-fât* « fett olan, elden çıkan, kaybedilen şey », ماعدا *mâ-ada* « geçen, başka, gayri », مامننا *mâ-mezâ* « geçmiş, geçen şey », ماملك *mâ-melek* « malik olunan mal ve mülk, varlık » tabirlerinde olduğu gibi.

Arapça terkipler

Türkçede Arapça isim tamlaması (izâfet terkibi) ve sıfat tamlaması (tavsiif terkibi) de kullanılmıştır. Sıfat tamlamasına çok az baş vurulmuş, bilhassa isim tamlaması çok kullanılmıştır. Bir çok şahıs adları Allahın isim ve sıfatları ile ve din kelimesiyle kurulmuş Arapça izafet terkipleri hâlindedir: عبد القادر *Abdü'l-kâdir*, نظيم الدين *Şemse'd-dîn*, عبد الحميد *Hamdu'l-lah*, حمد الله *Nizâme'd-dîn* gibi. دار المتنون *dâriü'l-fünûn*, دار الشفاعة *dâriü's-sâfaka*, دار الجزء *dâriü'l-aceze*, دار العلّمين *dâriü'l-muallîmîn* مدرسة الفضّات *medresetü'l-kuzât* gibi müessese adlarında da böyle isim tamlamaları görülür.

Tabii, iki isimden yapılan tamlama isim tamlaması دار الفتنون *dâriü'l-fünûn*, نور الازوار *nûrî'l-envâr* gibi), bir sıfatla bir isimden yapılan tamlama ise sıfat tamlamasıdır *umûriü'l-askeriye*, « askeri işler », مدینة المئوره *medînetü'l-münevverâ* « aydınlık şehir », حروف التسمية *hurûfü's-şemsîyye* « güneş harfleri »,

الصَّفَنِ الْمُحَكَّمِينَ *bahrü'l-ahmer* «كِزِيلِ دَنِيز» *el-musannifinü'l-muhakkikin* gibi).

Arapça isim tamlamasında olsun, sıfat tamlamasında olsun, Türkçedekinin aksine, tamlayan önce, tamlayan sonra gelir. Tamlayanın, yani ikinci kelimenin başına ل harf-i tarifi getirilir. Bu harf-i tarifin ل'i okunmaz. ل'i ise kendisinden sonra gelen harfin, yani tamlayanınındaki harfin cinsine göre ya *l* olarak okunur, veya kendisinden sonraki harfle benzeserek o harf gibi okunur. ل'i olduğu gibi *l* okutan harflere *hurûf-i kameriye*, ل'i kendisine benzeten harflere *hurûf-i şemsiye* adı verilir. Hurûf-i şemsiye şunlardır :

ت , ث , د , ذ , ر , ز , س , ش , ص , ض , ط , ظ , ل , ن

Geri kalan harfler hurûf-i kameriyedir. حروف الشَّمْسِيَّةِ *hurûf-i ş-şemsiyye* ve حروف الفَرِيهِ *hurûf-i kameriyye* Arapça terkiplerinde bu harflerin rolü görülmektedir (kelimelerinden biri ل'i okuttuğu, öbürü okutmadığı için harfleri ayırmakta bu kelimeler kullanılmıştır). Biraz yukarıda geçen terkiplere ilâve olarak kamer ve şems, ay ve güneş harflerinin tesirini şu misallerde de görebiliriz :

بالضرور *bi'l-hayr*, بالعكس *bi'l-cümle*, بالآخر *bi'l-akis*, مع الأسف *ma'a'l-esef*, معاً *ma'a't-tees-süf*, بالنتيجة *bi'n-netice*, بالذات *bi'z-zât*, مهتم *ma'a'l-memnûniyye*.

Yine yukarıdaki misallerde görüldüğü gibi terkipte birinci kelime, sonuna kişi bir vokal alarak ikinci kelimeye bağlanmaktadır. Birinci kelimenin durumunu söyle hülâsa edebiliriz :

1. Birinci kelimenin sonuna getirilen vokal umumiyetle, normal olarak ötre (Ar. *u* - Türk. *ü*) olur دار الاعام : بحر المارف *bahrü'l-eytâm*, أمير المؤمنين *dâriü'l-mârif*, خير الله *Hayru'l-lâh* misallerinde olduğu gibi.

2. Nisbet isimleri şeddeli ye ile bağlanır ولی الممت *veliyyü'n-nî'met*, قوى النبي *kaviyyü'l-bünye*, عربي المبارىء *arabiyyü'l-ibâre* misallerinde olduğu gibi.

3. Birinci kelimenin sonundaki elif-i maksûre üstün (*a*, *e*) okunur ve doğruca bağlanır ممی الْبَيْتِ *ma'ne'l-beyt*, على الْوَامِ *ile'n-nihâye*, الى الْهَبَاءِ *ale'd-devâm*, جادِي الْأَوَّلِ *cemâde'l-âla* misallerinde olduğu gibi.

4. Kendisinden önce تَحْتَ (ke), بـ (bi), فـ (fi), عـ (u), إـ (e), مـ (me) gibi edatlardan biri, veya bir tamlayan gelirse birinci kelime *i* ile bağlanır : بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ *bi'smi-l-lâhi-r-rahmâni-r rahîm*, بِحَقِّ الْحَدَائِقِ فِي مَوْعِدَةِ الْمَلَائِقِ *Behcetü'l-haddâik*, دِيْوَانُ لُغَاتِ التُّرْكِ *Divânü lugâti't-türk* misallerinde olduğu gibi.

5. Şeddesiz *i* ile biten birinci kelime *i* ile bağlanır : *bâni'd-devle*, بان الدولة مني الانام *hâmi'l-maârif*, حامي المارف *müfti'l-enâm* misallerinde olduğu gibi.

6. Birinci kelimenin sonu bâzan (zaman ve mekân, yön isimlerinde) *a*, *e* okunur : قبل التاريخ *ba'de'l-islam*, بين الملل *beyne'l-milel*, قبل الاسلام *kâdi'hâcât*, قاضي الحجات *fevka'l beser*, تحت البحر *tahte'l-bahr*, فوق الماء *tahe'l-bahr*, فوق الشرط *te's-sîfr* misallerinde olduğu gibi.

7. *dîn* kelimesi ile yapılan şahis ismi terkiplerde birinci kelime Türkçede صاح الدين *Nûre'd-dîn*, نجم الدين *Necme'd-din*, سباه الدين *Sabâha'd-dîn* misallerinde olduğu gibi.

8. İkinci kelimenin sonundaki zâit *t* (ة), *t* (ت) *e* ye çevrilir çokluk ekinin *t*'si *hâriç* (مخت) *huszu's-sîhha* (صحت السعاده), *dâri'u's-sââde* (صحت الصحة) (سعادت دارالسعادة), *muinü's-saltana* (سلطنة معن السلطنة) misallerinde olduğu gibi.

Misallerde de görüldüğü gibi Arapça sıfat tamlamalarında sıfat ile isim arasında umumiyetle müenneslik ve müzekkerlik, teklik ve çokluk, harf-i tarif alıp almama bakımlarından uygunluk bulunur. Fakat Türkçede buna tam riayet edilmez.

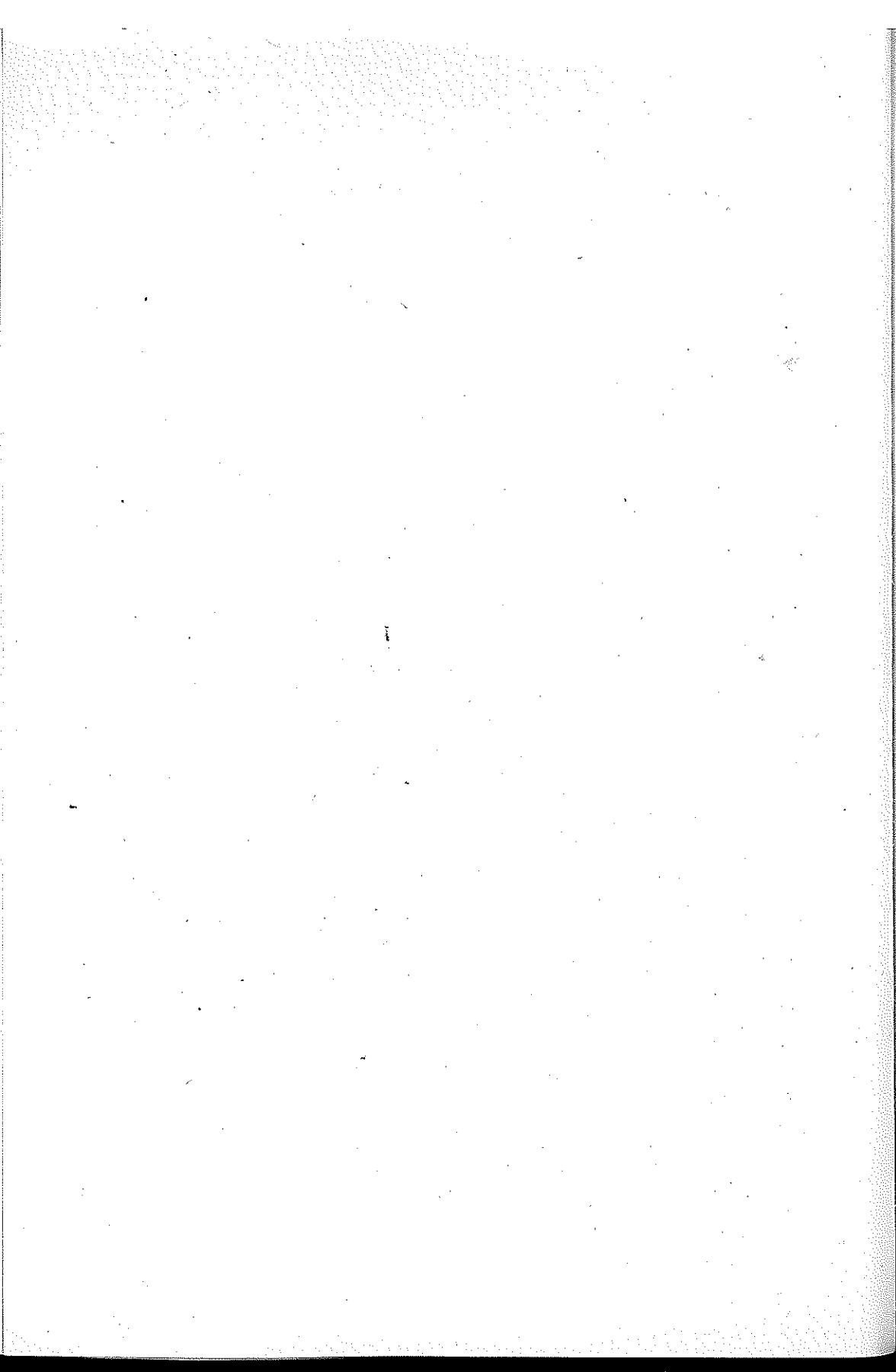
İlaveler

Harf-i ta'rif :

Türkçeye geçmiş bulunan bazı Arapça kelimelerin başında ای harf-i tarifi saklanmıştır. Bunlarda harf-i tarifin vokali *e* okunur : الوداع *el-vidâ* (*elveda*), الامان *el-amân*, الماصل *el-hâsil*, الماج *el-hâc*, السيد *es-seyyid* gibi.

Elif-i maksûre :

Elif-i maksûre *ye* 'den sonra *elif* ile, diğer harflerden sonra *ye* ile yazılır : معنى *ma'na*, دنيا *dünya* gibi. Fakat bilhassa Türkçede buna pek riayet edilmez.

ÜÇUNCÜ BÖLÜM

FARSÇA
UNSURLAR

Farsça ve Türkçedeki Farsça unsurlar

Hind-Avrupa dillerinden olan Farsça düzensiz çekimli bir dildir. Çok sâde ve kolay bir grameri vardır. Farsça unsurlar Türkçeye, bilhassa edebiyat diline çok geniş ölçüde sokulmuştur.

Farslar Arap alfabetesine, başta da söylediğimiz gibi, Farsçada bulunan fakat Arapçada olmayan *p*, *ç*, *j*, *g* harfleri için *be*, *cim*, *re* ve *kef* gövdelerine üçer nokta ve keşide ilâve ederek. *پ*, *چ*, *ج*, *گ* harflerini katmışlardır. Vokallerin imlâsında Arapça gibi Farsçanın da yalnız uzun vokalleri yazılmış, kısa vokalleri yazılmamıştır.

Arapça unsurlar gibi Farsça unsurlar da Türkçede bir takım söyleyiş değişikliklerine uğramıştır. Farsçada kısa ve uzun olarak üç ilâ beş vokal vardır. Kısa olarak üç vokal vardır : *a*, *i*, *u*. Uzun olarak da bunların uzunları olan *ā*, *ī*, *ū* ve *ĕ* ile *ő*'nün ikinci şekilleri durumunda olan *ē*, *ō* vokalleri vardır : *bar*, *man*, *şikast*, *dil*, *pusar*, *çun*, *du*, *agar*, *mard*, *panc*, *dard*, *şayad*, *cang*, *rang*, *mâdar*, *güft*, *dûr*, *mûr*, *duhtar*, *gül*, *pîr*, *tîr*, *şîr* « süt », *şer* « arslan », *sêr*, *sôr*, *zôr*, *hôrşîd*, *yâr-i cân* misallerinde olduğu gibi. Uzun vokallerden *ā* (*başta ī*), *ī* ve *ē* *ç*, *ū* ve *ő* , ile yazılır. Türkçede Farsçanın bu vokalleri çok değiştirilerek umumiyetle kısa *a* *e* 'ye (kalınlığı saklayan bir ses yanında değilse), kısa *i* *bazan i* 'ya, kısa *u* *ü* 'ye, uzun *ĕ* *i* 'ye, uzun *ő* *ü* 'ya, konuşma dilinde de *ō* bazan *o* 'ya, bir çok defa da uzun vokaller kısa vokale çevrilmiş, böylece Farsça kelimeler vokal bakımından geniş ölçüde Türkçeleştirilmiş, Farsçanın vokal sayısı artırılmıştır. Konsonantlarda da *gi* (*گ*) *ge* 'ye, sondaki *b*, *c*, *d*, *g* — *p*, *ç*, *t*, *k* 'ye çevrilmiş, Farsça kelimelere onlar da olmayan *g* sesi sokulmuştur. Böylece meselâ yukarıdaki kelimeler Türkçede şu şekillere girmişlerdir : *ber*, *men*, *şikest*, *dil*, *püser*, *çün*, *dü*, *eger* (*eğer*), *mert*, *penç*, *dert*, *şâyet*, *cenk*, *renk*, *mâder*, *güft*, *dûr*, *mûr*, *duhter*, *gül*, *pîr*, *tîr*, *şîr*, *şîr*, *şûr* (*şor*), *zâr* (*zor*), *hurşit*, *yâr-i can*. Ayrıca *pâdşâh*, *dâstân*, *âşyân*, *târmâr*, *Kâmrân* gibi kelimelerin ortasına vokal sokulmuştur : *pâdişâh*, *dâsitan* (*destan*), *âşiyân*, *târiümâr*, *kâmuran* gibi. Bâzan kelimelerin yapısı (*nerdübân* -merdiven), bâzan mânâsı değiştirilmiştir (*şafak* « gün batışı — gün doğusu ») Arapça kelimelerde de farklı söyleyişler görülür. Meselâ sondaki yuvarlak *t* 'yi *te* 'ye veya *e* 'ye çevirmek bakımından fark vardır : Türkçede *hikâye*, *nisbet* — Farsçada *hikâyet*, *nisbe* (*hikâya*, *nîsba*) gibi. Hülâsa bütün bunlar ve daha başka bu gibi değişikliklerle Osmanlıca Arapçası gibi bir çeşit Osmanlı Farsçası da meydana gelmiştir.

Türkçedeki Farsça unsurlar isim cinsinden kelimeler ve terkiplerdir. Farsça kelimelerin Arapça kelimeler gibi çeşitli kaide ve sistemleri yoktur. Bu kelimelerin elde edilmesi onların lügat olarak ezberlenmesi, öğrenilmesi demektir. Onun için burada kelimelerle ilgili kısa bazı bilgiler verecek, bir de Farsça terkipler üzerinde duracağız.

Birleşik kelimeler

Farsçada aynen tekrarların arasına bâzan bir takım unsurlar ilâve edilerek bir birleşik kelime çeşidi yapılır. Bu unsurlar **اَ** *â*, **بَ** *be*, **مَ** *me*, **تَابَ** *tâ-be*-dir: **بَرَّ** *ber-â-ber*, **لَبَّ** *leb-â-leb* « ağızna kadar, dudak dudağa », **سَرَّاَسِرَ** *ser-â-ser* « baştan başa », **سَرَّبَرَ** *ser-be-ser*, « başbaşa », **يَكَيْكَ** *yen-be-yek* « birer birer » **دَسَّتَدَسَّتَ** *dest-be-dest* « el ele », **سُوبُسُو** *sû-be-sû* « taraf taraf, her taraf », **كَشْمَكْشَ** *keş-me-keş* « karışıklık », **سَرَّتَسِرَ** *ser-tâ-ser* « baştan başa », **سَرَّتَبَرَ** *ser tâ-be ser* « baştan başa » misallerinde olduğu gibi.

Birleşik isim

Farsçada birleşik isim çok yapılmaktadır: **رُوزَنَامَهَ** *mey hâne*, **رُوزَنَامَهَ** *rûz nâme*, **پُورَهِيدَتَ** *pür-hiddet*, **بَدَغَتَ** *bed bâht*, **خَوَابَكَاهَ** *hâb-gâh*, **نَمَازَكَاهَ** *namâz-gâh* gibi.

Farsçada **مَ**'li tekrarlar da vardır: **تَارِمَارَ** *târ mâr*, **تَارِىِّمَارَ** *târ ü mât*, **هَرِقَجَ** *herc merc*, **هَرِقَجَ** *herc ü merc* gibi.

Başa gelen edatlar

نَادَ — Menfilik edatıdır: **نَادَ** *nâ-şâd* « şad olmayan, sevinçsiz » **نَاخُوشَ** *nâ-khos* « nakhos », **نَادَهُشَ** *nâ-hoş* « hoş olmayan », **نَامَتَانِيَ** *nâ-mütenâhi* « sonsuz » misallerinde olduğu gibi.

بَيَ — Menfilik edatıdır: **بَيَرِوا** *bî-pervâ* « korkusuz » **بَيَّتَابَ** *bî-tâb* « tâkatsız » misallerinde olduğu gibi.

از — Ablatif edatıdır (-dan, -den): **ازْفَنَا** *ez-kazâ* « kazâdan, kazâ ile », **ازْجَهَ** *ez-cümle* « cümleden, bu cümleden olarak » misallerinde olduğu gibi.

در — Lokatif edatıdır (-da, -de, içinde): **درَدَسَتَ** *der-dest* « elde », **درَحَالَ** *der-hâl*, **درَعَفَ** *der-akab* « hemen, akabınde » misallerinde olduğu gibi.

ادر ender — Lokatif edatıdır (-da, -de, içinde) : خراب اندز خراب harâb ender harâb « harap içinde harap » misalinde olduğu gibi.

و روام ber — Üzerlik edatıdır (üzeri, üzerine, üzerinde) : ber-devâm « devam üzerinde », باد ber-bâd « berbat, rüzgâr üzerinde, yele verilmiş » misallerinde olduğu gibi.

با کل bâ — Vasıta edatıdır (ile -a, -e) : و با bâ-vefâ « vefa ile », با کل bâ-kemâl « kemal ile », با صفا bâ-sefâ « sefâ ile » misallerinde olduğu gibi.

ب be — Datif edatıdır (a, -e, -ile, -da, -de). Yukarıda da görüldüğü gibi تا بدرât kadarlık edati ile de kullanılır. تابصر tâ-be-seher, تابصح tâ-be-subh « sabaha kadar », بحال be-heme-hâl « her hal içinde, mutlaka » misallerinde bu edat vardır.

Sona gelen edatlar

را râ — Akuzatif ve sebep edatıdır (-i, -i, için). فصارا kuzâ-râ « kazâdan, kazâ ile » misalinde bu edat vardır.

ا â — Hitap edatıdır : نع Nedim-â « ey Nedim », شاه şeh-â « ey şâh » misallerinde olduğu gibi.

Sona gelen yapım ekleri

دان -dân — Âlet ismi yapar ; نمکدان nemek-dân « tuzluk », شمعدان şemâdân (şamdan) « mumluk », چایدان çay-dân « çaydanlık », حامه دان câme-dân (çeme-medan) « çamaşır dolabı » gibi.

ستان -siyân, -istân — Yer ismi yapar : سرگستان gül-sitân (gülistan), تورکستان Türk-istân gibi. بارستان bahâr-istân, زمستان zem-istân « kiş » gibi zaman ismi de yapar.

زار -zâr — Yer ismi yapar : چمنزار çemen-zâr « çimenlik », گلزار gül-zâr « gül bahçesi » gibi.

سار -sâr — Yer ismi yapar : کوهسار kûh-sâr « dağlık », چشمه سار çeşme-sâr « çeşmeliğ » gibi.

گده -gede — Yer ismi yapar : میکده mey-gede « meyhane », آتشگاه Tâtes-gede « ateş mabedi, ateşlik » gibi.

-yen — Yer ismi yapar: كاشن *gül-yen* « gül bahçesi » gibi.

-bâr — Yer ismi yapar: بار *cûy-bâr* « nehir », رودبار *rûd-bâr*, « çay, nehirleri bol olan yer » gibi.

-lâh — Yer ismi yapar: لاخ *seng-lâh* « taşlık », دواخ *div-lâh* « dev yatağı » gibi.

-bân, (-vân) — Meslek sahibi ve muhafaza edici isimleri yapar: باهان *bağ-bân* « bahçevan », نگهبان *nigeh-bân* « muhafiz, bekçi », سایبان *sâye-bân* « gölgelik, şemsiye », بادبان *bâd-bân* « yelken, rüzgârlık » gibi.

-mend — Sifat yapar: خردمند *hired-mend* « akıllı » gibi.

-vend — Sifat yapar: پلادوند *pûlâd-vend* « kuvvetli, çelik gibi, çelikten », خداوند *hudâ-vend* « sâhip, malik, efendi » gibi.

-vâr, -ver — Sifat yapar: امیدوار *ümid-vâr* « ümitli », وار *nâm-ver* « namlı » gibi.

-ûr — Sifat yapar: درجور *renc-ûr* « hasta » gibi.

-yâr — Sifat yapar: مختار *baht-yâr* « bahtiyâr », هوشیار *hûş-yâr* « akıllı », شہریار *şehr-yâr* « padişâh, şehri ülkesi olan » gibi.

-îr — Sifat yapar: دلیر *dil-îr* « yürekli, cesur » gibi.

-nâk — Sifat yapar: دردناک *derd-nâk* « dertli », سوزناک *sûz-nâk* « ateşli, hararetli », چنگناک *gam-nâk* « gammı » gibi.

-gîn — Sifat yapar: شرمگین *gum-gîn* « gammı », چرمگین *şerm-gîn* « utaçlı, mahcup » gibi.

-ves — Benzerlik ekidir: سایوش *meh-ves* « ay gibi », مهوش *meş-ves* « gölge gibi » misallerinde olduğu gibi.

-âsâ, -sâ — Benzerlik ekidir: دواز *div-âsâ* « dev gibi », هایونساد *hu-mâyûn-sâ* « şâhâne » misallerinde olduğu gibi.

-fâm — Renk ekidir: سیاهفام *siyeh-fâm* « siyah renkli », گل فام *gül-fâm* « gül renkli » misallerinde olduğu gibi.

-kâr, -gâr, -ger — Meslek sahibi ve kılıç isimleri yapar: کماکار *günâh-kâr*, زیانکار *ziyan-kâr*, یادکار *yad-gâr*, سیتمکار *sitem-gâr*, زیانکار *zîyan-ger*, سیتم *sitem-ger* « sitem, zulüm edici, zâlim », آهنگر *âhen-ger* « demirci », خداوندکار *hudâvend-gâr* « hâkim, hükümden » gibi.

— -çe, -iğe — Küçültme ekidir: باغچه، پنجه، دریچه، کمانچه، کوچک « *bâğ-çe*, کمán-çe » kemân-çe « kemence », دریچه « *der-iğe* » pencere, küçük kapı » misallerinde olduğu gibi.

— -ek — Küçültme ekidir: مردمک « *merdüm-ek* » göz bebeği » misalinde olduğu gibi.

— -â, -nâ — Sifatardan mücerret isim yapar: کرمی « *germ-â* » sıcaklık », درازا « *dirâz-â*, dirâz-nâ » uzun-luk », بزرگ « *peh-nâ* » genişlik » gibi.

— -âk — Fiillerin şimdiki zaman gövdelerinden isim yapar: خواراک « *hûr-âk* (*horek*) » yiyecek » gibi.

— -âl — İsimden isim yapar: چکال « *ceng-âl* » çengel, pençe (çeng « pençe »), دمبال « *dümb-âl* » arka (*düm*, dümb « kuyruk ») » gibi.

— -ân — İsimden kendisine yakın bir isim veya yer ismi yapar: خان « *cân-ân* », آب « *beyâb-ân* (سیابان « *bîâb* » susuz ») » çöl », کوهان « *kûh-ân* » hörgüç », ایران « *Ir-ân* (توران « *Tûr-ân* » Tûr'un ülkesi, Tûran », اسپامان « *Sipâh'ân*, Ispâh-ân » ordu yeri, İsfahan (arapçalaşmış şekli) » gibi.

— -âne — Sifat ve zarf yapar: پدرانه « *döst-âne*, peder-âne », شاهانه « *sâh-âne*, cihân-gir-âne », عاجزانه « *âciz-âne* » gibi.

— -gân — İsimden isim yapar: خادم « *hûdây-gân* » efendi, hâkim », بازارکان « *bâzâr-gân*, bâzir-gân » tâcir (بازار « *bâzâr* » pazar ») » gibi.

— -î — Dört fonksiyonu vardır: 1. Mücerret isim yapar: هستی « *hest-i* » varlık », هیچی « *hiç-i* » hiçlik », خوبی « *hâb-i* » güzellik », نویدی « *nevîd-i* » ümitsizlik » gibi. Bu ek e vokali ile biten kelimeklere gelince he harfi düşer ve ek -gi şeklini alır: زندگی « *zînde-gî* » zindelik, canlılık, hayatıet », ساختگی « *sâhte-gî* » sahtelik », شکستگی « *şikeste-gî* » kırıkkılık » gibi. Fonksiyonu bu olan ی 'ye يای مسدريت « *yâ-yi masdarîyet* » masdar ye'si » denir. 2. Memleket, aile, millet isimlerinden mensûbiyet ismi yapar: ایرانی « *Irân-i* », شیرازی « *Şîrazî* », پهلوی « *Pehlevî* », زردهشی « *Zerdüşt-i* » gibi. Burada ise يای نسبت « *yâ-yi nisbet* » tir. 3. Bilhassa çiçek isimlerinden renk ismi yapar: سلیمانی « *sümbül-i* », nil-i « *mâvi* », بنفشه « *benefşe-i* » menekşe renginde » gibi. Tabii burada da يای نسبت « *yâ-yi nisbet* » tir. 4. Meşguliyet ismi yapar: چنگی « *ceng-i* » çalgıcı », چنگی « *ceng-i* » harpçi » gibi.

— -e — İsimden kendisine yakın isim yapar: چشم « *çesm-e*, دست « *dest-e*, پنجه « *penc-e* » gibi.

Fil isimleri

Masdalar

Farsçada masdarların sonu ya دن *den* ile veya ت *ten* ile biter: كردن *kerden* « yapmak », خواندن *hânden* « okumak », ساختن *sâhten* « yapmak », آراستن *ârâsten* « süslemek » gibi. *den*'li masdarlarda *d*'den evvel ئ، ن، و، د، ئ، ش، ف, س, ح, س, خ, س, ش seslerinden biri bulunur (دن، ت *âmeden* « gelmek »، شدن *şüden* « olmak », زدن *zeden* « vurmak », ستدن *siteden* « almak » masdarları müstesna). Buna göre *den*'li masdarlar beşe ayrılır. *ten*'li masdarlarda ise *t*'den evvel ف, ش, س, ح seslerinden biri bulunabilir. Buna göre *ten*'li masdarlar da dörde ayrılır.

Farsçada fiillerin asıl yalın kökleri iki ayrı şekilde ortaya çıkar: mazi gövdesi, emir veya hâlihazır gövdesi. Fil çekimleri fiillerin bu iki temel şekli üzerine kurulur. Bir kısım kipler mazi gövdesine, bir kısmı da emir gövdesine ekler getirmek suretiyle yapılırlar. Mâzi gövdesi ile mâzi kipleri, emir gövdesi ile emir ve hâlihazır kipleri kurulur. Fil çekiminin bu iki temel gövdesi tek başlarına isim olarak da, partisip şeklinde de kullanılırlar. Bu fil isimleri Türkçeye de geniş ölçüde geçmiştir.

Mazi gövdesi

Masdarların sonundaki ت harfi atılınce mazi gövdesi ortaya çıkar. Bu gönde çekimli fil olarak geçmiş zamanın teklik üçüncü şahsı, isim olarak da bir fil ismidir: رفت *rest* « gitti - gitme, gidiş », آمد *âmed* « geldi - gelme, geliş » gibi. Onun için buna hafif masdar adı da verilir. Esasen bu gönde aslında ism-i mef'ûl, yani partisip idi. Mâzi gövdesi Türkçede birleşik kelimelerde veya tek olarak görülür. آمد *ser âmed* « başa gelmiş, başa geçmiş olan », خداداد *Hudâ dâd* « Allah vermiş, Allah vergisi », مادرزاد *mâder zâd* « anadan doğma, doğuştan », امانت *endaht* « atış », پیوست *peyvest* « ulaşma », شکست *şikest* « kırık, kırılmış », كفت *gûft* (*gûft ü gû* « dedi kodu ») gibi.

Emir ve ya hâlihazır gövdesi

Emir gövdesi fil olarak emir kipinin teklik ikinci şahsı, isim olarak da bir partisip, bir fil ismidir. بوردن *perverden* « beslemek » — بور *perver* « besle,

şeklén besleyen », خواندن *hânden* « okumak » — خوان *hân* « oku, okuyan », شکن *şiken* « kır, kıran » gibi. Bu gövde masdarına göre çok çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Yapılışı bir hayli karışık, bulunması oldukça güçtür. Kesin kaideleri yoktur. Masdarların çeşidine, masdar ekinden önceki sese göre bazı umumî kaideleri olmakla beraber bunların istisnaları da çoktur. Farsçanın çekimli dil hüviyeti burada açıkça ortaya çıkar. Masdar ile emir gövdesi arasında geniş ölçüde kök, yapı değişikliği görülür. Çekimlilik Arapça gibi düzenli olmadığı için masdarla emir gövdesi arasında bazan hiç bir münasebet, hiç bir ses benzerliği kalır. Emir gövdesinin umumî durumu ve başlıca kaideleri sunlardır :

Bir kere *den* ve *ten* masdar eki daima düşer. Ondan sonra :

den'li masdarlarda

1. ا 'lîarda (masdar ekinden önce ا olanlarda) ya ا 'e bir ى ilâve edilir (زادن *âmâden* « hazırlamak » - آمای *âmây*, زادن *zâden* « doğmak » - زای *zây* gibi. Bunlar ا 'âmâ, ا زâ şekline de geçerler), ya ا düşer (اتادن *üftâden* « düşmek » - افت, تهادن *nihâden* « koymak » - نیح *nih* gibi). دادن *dâden* « vermek » - ده *dih* ise istisnâdır.

2. ا 'lîerde ya ر kahîr (پروردن *perverden* « beslemek » - پرور *perv*, يemek « yemek » - خور *hûr* gibi), ya ر 'den önce ا getirilir : سپردن *süpürden* « teslim etmek » - آزار *âzârden* « incitmek » - آزار *âzâr*, سپار *süpür*, سپردن *âzârden* « incitmek » - آزار *âzâr* gibi veya kök vokal değişir بردن *burden* « götürmek » - بر *ber*, آوردن *âvürden* « getirmek » - آور *âver* gibi). کردن *kerden* « yapmak » ?inki ise کن *kün*-dür.

3. ا 'lîarda ya ر kahîr (بودن *bûden* « olmak » - بود *bû* veya باش *bâş* gibi), ya kökte vokal ve konsonant değişikliği olur خشودن *şünûden* « işitmek » - شنو *şinev*, شدندن *şûden* « olmak » - شو *şev* gibi), ya ر 'a çevrilir شنو *şinev*, شدن *şûden*, خشوندن *fermâden* « buyurmak » - فرمای *fermây*, فرمادن *fermâ*, فرمودن *fermâd*, شخشنادن *bahşûden* « bağışlamak » - بخشای *bahşây* gibi).

4. ا 'lîerde ر kahîr ماندن *mânden* « kalmak » - راندن *rânden* « sürmek » - ران *rân*, خواندن *hânden* « okumak » - خوان *hân* gibi).

5. ا 'lîerde ya ر düşer (آرامیدن *ârâmîden* « dinlenmek » - آرام *ârâm*, بوسیدن *bûsiden* « öpmek » - بوس *bûs* gibi), ya aslı kökten düşmüş olan meydana *çiden* « toplamak » - چین *çin*, گزیدن *güzîden* « seçmek » - گزین *güzîn* (

güzün, آفریدن *dideriden* « yaratmak » - آفرین *diderin* gibi). دیدن *diden* « görmek » - بین *bın*'dır.

Bu beş tipe girmeyen آمدن *âmeden* « gelmek » ve زدن *zeden* « vurmak » masdarlarınınki ise آی *ây* ve زن *zen*'dir.

ten'li masdarlarda :

1. 'lilarda umumiyle yerini *j*'ye bırakır (رکن *rîhten* « dökmek » - آخوند *rîz*, سوز *sûzten* « yakmak » - آخوند *sûz*, سخن *sûhten* « avıhten » asmak » - آخوند *âvîz*, توختن *nüvâhten* « okşamak » - توختن *nüvâz* gibi). پختن *puhten* « pişirmek » 'de vokal de değişir : *j* / *pez*. Öte yandan فروختن *fırûhten* « satmak » - آهیختن *fûrûş*, تاختن *şinâhten* « tanımak » - آهیختن *şinâs*, اهیختن *ahîhten* « çekmek » - آهینه *âhenc*; گوستن, گوستن *güshten* کسیختن *güsîhten*, گوستن *güsisten*, گوستن *güsîsten* - گسل *güsîl* şekilleri de vardır.

2. 'lilerde س *nin* yerine ya س *geçer* (خواستن *hâsten* « istemek » - س *hâh*, شکستن *cesten* « sıçramak » - س *ceh* gibi), ya س *geçer* (شکستن *şikesten* « kırmak » - نشان *nîşâten*, شکستن *nîşâsten*, شکستن *nîşânten* « dîkmek » - نشان *nîşân* gibi) veya توغان *tüvânen* (س *tüvân*, tevân, شکستن *dânişten* « bilmek » - دان *dân* gibi). Öte yandan شکستن *nîşesten* « oturmak » - نشین *nîşin*, بستن *besten* « bağlamak » - بند *bend*, شکستن *peyvesten* « ulaşmak » - شیخستن *peyvend*, آرای *ârây*, شکستن *ârâsten* « süslémek » - آرای *ârâ*, راستن *pirâsten* « süslémek » - پیرای *pirây*, جو *cûy* (س *cû*), جو *cûsten* « aramak » - جو *cûy*, تکرستن *nigeristen* (روی *rûy*, شکرستن *nîgristen*) « bakmak » - نکر *niger* olur.

3. 'lilerde ش *dâşten* yerini ya ر *šeşten* داشتن « mâlik olmak » - نوشتن *gûzeşten* « geçmek » - گذر *gûzer* gibi), ya ش *dâr* دار *gerdîten* « bırakır (گذشتن *gerdîten*) « dolاشن *nüvişten* « yazmak » - نویس *nüvîs* gibi). کشتن *geşten* کشتن *gerdîden* « dolashmak, olmak » - گرد *gerd*, نوشتan *neveşten* (نوردیدن *neverdîden*) « katetmek » - افراز *efrâsten* افراختن *efrâhten* (دیkmek, yükseltmek » - افراز *efrâz*, کشتن *küştan* « öldürmek » - کش *küş*, بیشتن *hişten* « bırakmak » - هل *hil* olur.

4. 'lilerde ف *ya kalır* شکوفتن, شکفتن (شکوفتن, شکفتن *sigüften, sigüftan* « çiçek açmak » - شکوف *siguf*, شکوف *sigüf*, شکفتن *sigâften* - شکاف *sigâj*, شکاف *sigâf* gibi), ya ب *ye*

çevrilir (يافن *yâfîn* « bulmak » - آشۇن *âşûn*, آشۇن *âşûn* « karıştırmak » - دەرەن *dâren*, دەرەن *dâren* « gitmek, yürümek » - دەرەن *dâren*, دەرەن *dâren* « kafn » - كەفن *kâfn*, كەفن *kâfn* « kaznak » - كەۋىپ *kâvîp*, كەۋىپ *kâvîp* gibi). Öte yanda, كەختىن *güftün* « söylemek » - خەقىن *gîcün*, خەقىن *gîcün* « giristen » tutmak » - كەرىجىن *gîcün*, كەرىجىن *gîcün* كۈرىپ *gûrîp*, كۈرىپ *gûrîp* « كەھىن *gîcün*, كەھىن *gîcün* سەت *süft* « uyumak » - سەت *süft*, سەت *süft* خواب *husb*, خواب *husb* سەقىن *süftün* « inci delmek » - سەقىن *süftün*, سەقىن *süftün* بىزىرىقىن *nihüftün* « gizlemek » - بىزىرىقىن *nihüftün*, بىزىرىقىن *nihüftün* سەپت *süft*, سەپت *süft* كەشتىن *pezîrüftün* « kabul etmek » - كەشتىن *pezîrüftün*, كەشتىن *pezîrüftün* olur.

Kiyâsi yapmak:

Kiyâsi olmayan bir masdarın emir gövdesine بىن *îden* eklemek suretiyle o masdar kiyâsi yapılabilir. Böylece aynı sıfırın aynı mânâda iki masdarı olmuş olur: كەيدىن *gerdîden* - كەيدىن *gerdîden* « olmak, dolaşmak » gibi.

Ca'lî masdar:

Farsça veya Arapça bir ismin sonuna دە *îden* getirilerek kiyâsi bir masdar yapılabilir: طلبىدىن *talebîden* « aramak, istemek » - طلب *taleb*, طلبىدىن *gâretîden* « yağma etmek » - غارت *gâret* gibi. Bunlar *ca'lî masdar* « yapma, uydurma masdar »'dır.

Emir gövdesinin kullanımı:

Emir gövdesi Türkçede ism-i fâil partisipi olarak bilhassa birleşik kelimelerde çok geniş ölçüde kullanılmıştır: وقمهزىس *vak'a nüvîs* « vak'a yazan », دىل *dil*-ber « gönül götüren, alan, sevgili », دىل رىبâ *dil-rübâ* « gönül çalan », رەنم *reh-nûmâ* « yol gösteren », مىدەكىز *merdüm-güriz* « insandan kaçan » gibi.

Ism-i fâil, ism-i mef'ûl

Ism-i fâil emir gövdesine ل -â, ان -âن, دە -ende ekleri getirilerek yapılır. Bunların üçü de geniş zaman partisipi yaparlar: كويىندىن *gûyâñ*, كويىندىن *gûyâñ* دەن *gûyâñ* « söleyen » gibi. Bunlardan -â kalıcı sıfatlar yapmağa daha mütemâyildir: دان *dânâ* « âlim », دوا *revâ* « revâ, câiz », بىن *bînâ* « gören, görücü » misallerinde olduğu gibi. -ân aynı zamanda gerundium ifâdesi de taşır: لەزان *ler-zân* « titreyen, titreyerek », كەرەزان *gûrîzân*, كەرەزان *gûrîzân* « kaçan, kaçarak », افغان *uff-*

tân ü hîzân « düşe kalka, düşerek kalkarak » misallerinde olduğu gibi. -ende tam partisip ekidir: خواندہ *hânenâde* « okuyan », تابندہ *tâbendé* « gelen », تابندہ *tâbende* « parlayan », روندہ *revende* « yürüyen » misallerinde olduğu gibi.

İsm-i mef'ül mazi gövdesine -e eki getirilerek yapılır: ساخته *puhte*, ساخته *puhté* gibi. Bunlardan geçişli fiille yapılanlar hem ism-i mef'ül hem ism-i fâil mânası taşırlar: دیده *dîde* « görülmüş, görülmüş », ناده *nihâde* « konmuş, konulmuş », داده *dâde* « vermiş, verilmiş », کنجه *gûste* « söylemiş, söylemiş » gibi. Geçişsiz fiille yapılanlar sade mazi ism-i fâili olurlar: ایجاده *üftâde* « düşmüş », ایجاده *zâde* « doğmuş », مردہ *mürde* « ölmüş » gibi.

Farsça çokluk

Farsçada çokluk ek ile yapılır. Canlılarda çokluk eki ان -ân, cansızlarda ما -hâ'dır: مرغان *mûrgân* kuşlar, مردان *merdân* « insanlar », زنان *zenân* « kadınlar », بُلّا *abhâ* « sular », سنگها *señghâ* taşlar, باغها *bâghâ* « bağlar » gibi. Fakat bunun istisnaları da vardır: درختان *çeshmân* چشمها *çeshmân* « gözler », درختان *direh-tân*, درختها *direhthâ* « ağaçlar », زنان *zenha*, زنها *zenha* « kadınlar » gibi.

-ân ekinden önceki uzun i ve u 'lar y ve v 'ye çevrilir: ایرانیان *Irâniyân* « iranlılar », موان *âhuvân* « ceylanlar » gibi. uzun a 'lardan sonra -ân eki başına ی alır: دانایان *dânâyân* « alimler », کدایان *gedâyân* « fakirler, kollar » gibi. • e ile biten kelimelerin ise düşmüş olan g 'si meydana çıkar ve he atılır: بندگان *bendegân* « bendeler », خواجگان *hâcegân* « hocalar » gibi. Sondaki düşürülen y 'ler de ortaya çıkar: رویان *rûyân* « yüzler » (روی , روی) gibi.

-hâ çokluklarında da sondaki he umumiyetle yazılmaz: دیدهها *didehâ* ، لایلهها *lâlehâ* (لایل) gibi. Fakat karışıklık olacaksa yazılır: پادهها *bâdehâ* - بادهها *bâdhâ* gibi.

Farsça sayılar

Farsça sayılar da Türkçede kullanılmıştır. Bilhassa bazıları, meselâ tavla oyununda birden altıya kadar olanları, sonra bir, yüz, bin, yüz bin gibi belirlileri çok kullanılmıştır.

2. *e*, *i* vokali ile biten kelimelerde o vokallerin harfi (ء، ئ) üzerine hemze işaretü konarak gösterilir: *dîde-i yâr*, دریا مَهْدِيَّه يَار مَهْنُوی مولای *Mesnevî-i Mevlânâ* gibi.

3. + veya ، ile biten kelimelerden sonra ى ilâve edilerek işaretlenir: *deryâ-yi nûr* آرزوی نور دَرْزَهُ يَهْرُبِيْهِ نُورِیْهِ چشم

4. ى 'li ى 'siz iki şekli bulunan kelimelerin y konsonantı ortaya çıkar: *bûy-i vefâ*, بُوی وصافت جوی و صفت *cûy-i bahâr*, جای و صفت جوی و فا

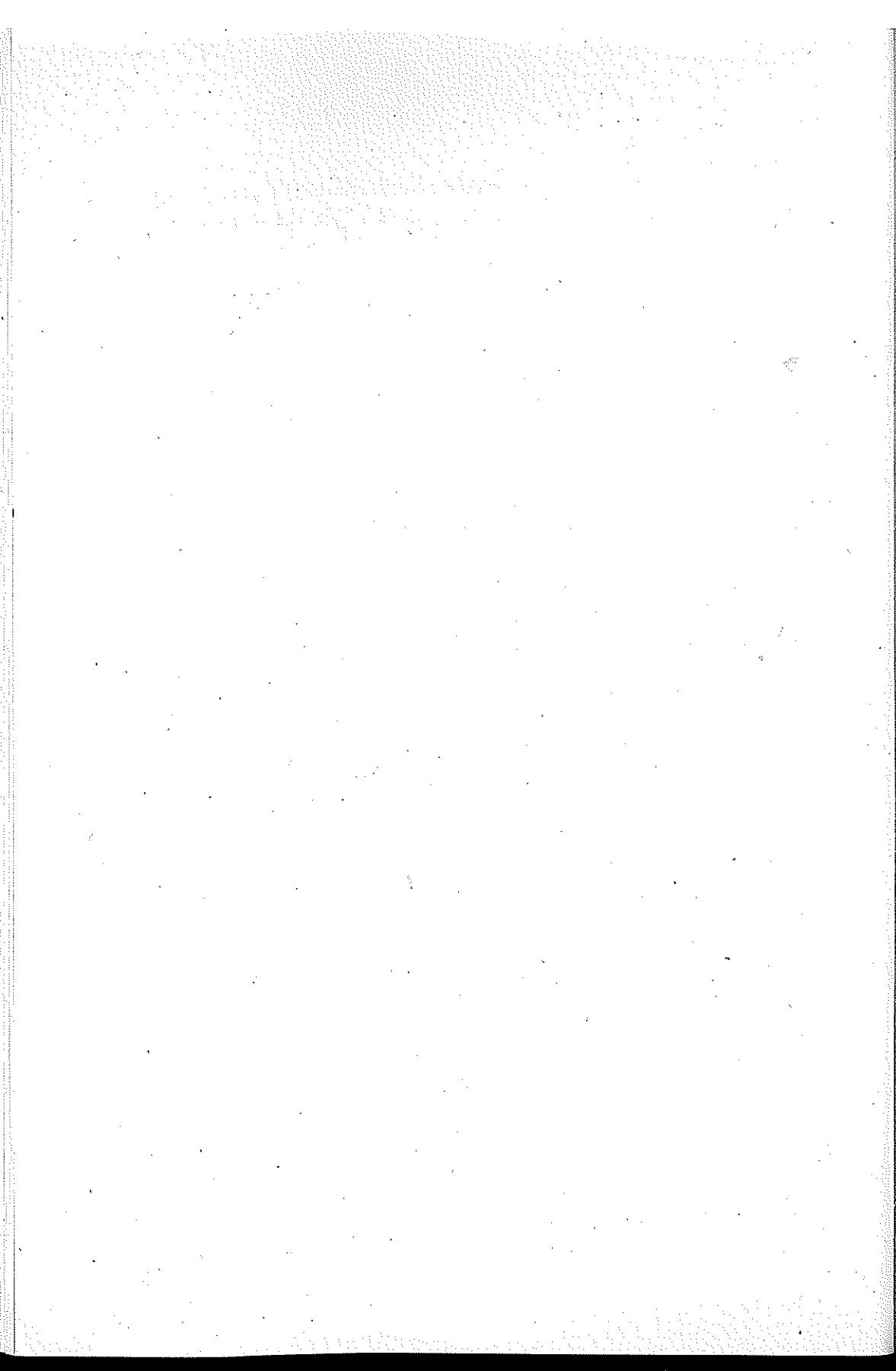
Arapça kelimelerle yapılan sıfat tamlamalarında sayı ve bîlhassa müenneslik - müzükkerlik bakımından sıfat ile isim arasında umumiyetle uygunluk olduğu görülür: علی‌ای کرام *hâdise-i mühimme* دول اسلامیه *düvel-i islâmiye*, حادثه مهنه *ulemâ-yi kirâm* روایات ختنہ *rivâyât-i muhtelife*, مورخین حققین *müverrihîn-i muhakkikîn* gibi. Fakat uygunluk olmadığı da olur.

Hâveler

Başa gelen ve bir iki kelimedede görülen şu ön ekleri de buraya ilâve edelim:

1. دش *düş*, چ دش *düj* — fena, kötü mânâsındadır: دشمن *düş-men* « düşman », دشوار *düş-vâr* « zor, güç », دشناام *düş-nâm* « küfür », دشآهک *düj-âhenk* « kötü huylu, fena huylu » misallerinde olduğu gibi.

2. ن *ne* — Menfilik ekidir: ناب *nâb* « saf, hâlis (susuz) », نومید *nevmid* « ümitsiz » misallerinde olduğu gibi.

DÖRDUNCÜ BÖLÜM

YAZI
ÇEŞİTLERİ

Yazı çeşitleri

Oldukça iptidâî bir yazı olan arap yazısı zamanla bilhassa türklerin elinde çok gelişmiş, büyük bir estetik değer kazanarak bir san'at yazılı hâline gelmiştir. Bu gelişme neticesinde bir çok yazı çeşitleri ortaya çıkmıştır. Bu yazı çeşitlerinde bir san'at endîesi, bir de pratik gaye olmak üzere iki istikamet göze çarpar. Yazı çeşitlerinin bir kısmı san'at endîesi ile gelişmiş, bir kısmı pratik gaye ile ortaya çıkmıştır. Fakat her iki istikamette de daima güzellik fikri hâkim olmuş, harflerin şekilleri için ideal ölçüler aranmış ve bulunmuştur. Böylece hüsn-i hat « güzel yazı, yazı güzelliği » adı altında güzel san'atların bir kolu; hattatlık adı altında bir san'at meslesi meydana gelmiştir. Resmin ve heykelin yasak olduğu İslâm muhitinde güzel yazı mimarı ile el ele vererek asırlarca doğunun san'at dehasının tecelli ettiği başlıca sahalarдан biri olmuştur.

Yazı çeşitlerinde harflerin esas gövdeleri hep aynıdır. Fakat bu gövdelerin çeşitli parçalarına çeşitli şekiller verilerek ayrı ayrı biçimde yazılar meydana getirilmiştir. Başlıca yazı çeşitleri *süleüs*, *nesih*, *rik'a*, *ta'lîk*, *dîvânî*, *celî dîvânî*, *kûfi*, *siyâkat* yazılarıdır. Bunlara bağlı *reyhânî*, *icâzet*, *muhakkak*, *rikağ* gibi yazılar da vardır. Ve yine esas yazıların çeşitli *celî*'leri mevcuttur. Bunlardan hattatlarca en çok üzerinde durulanları, belli başlıları, hat derslerinde bugün de öğretilenleri *hutût-i sitte* « altı yazı » adı ile anılan *rik'a*, *nesih*, *süleüs*, *ta'lîk*, *dîvânî*, *celî dîvânî*-dir. Aşağıda belli başlı yazı çeşitleri verilmiştir. Bu örneklerde önce o çeşidin alfabetesi verilmiş, sonra tipik birleşmeler gösterilmiş ve nihayet bir beyitlik bir yazı nümunesi sunulmuştur.

Rik'a

Rik'a türklerin ortaya çıkardığı bir yazıdır, Türk yazılıdır. Türk el yazılısı *rik'adır*. Kolay ve sür'atlı yazıldığı için el yazısına esas olmuştur. İnci dizisi gibi görünen, teferruattan siyrılmış, fakat harikulâde kalıplara dökülmüş, son derece mazbut, ferah, dik hatlı ve tok bir yazıdır. *Dîvânî* yazısından çıkışmış olduğu söylelenebilir. Kitabın başında Eski Yazı bölümünde el yazılısı olarak *rik'a* harfleri, başta, ortada ve sondaki şekilleri ile birlikte verilmiştir. Aşağıda bazı harflerin noktalarla ölçüleri de gösterilerek *rik'a* alfabetesi tekrar alınmış ve hat derslerinde tatbik edilen usulle gövdeleri ayrı olan harflerin bütün birleşmeleri verilmiştir. Böylece el yazısını öğrenmenin, güzel yazı yazmanın bütün imkânları hazırlanmıştır.

Nesih

Nesih kitap yazısının dayandığı yazıdır. Dolgun, rahat, açık ve tok bir yazıdır. Rik'adan biraz daha teferraaltı ve daha sarihtır. En okunaklı yazı durumundadır. Sülüsten çıkmıştır, daha doğrusu sülüsun bir çeşidi sayılır. Sülüsle rik'a arasında bir yer tutar. Umumiyetle dik hatlıdır. Metinler bölümünde kitap yazısı olarak örneği bol bol görülmektedir. Aşağıda alfabesi, bitişmeleri ve nümunesi ile birlikte hat olarak da verilmiştir.

Sülüs

Karışık ve eğri hatlı, tok olmayan, hatları uzun, uzun boylu ve ince görünüşlü, istife elverişli bir yazıdır. Eğri büğrü çizgili ve hendesilikten uzaktır. Kûfiden çıkmış, bozulmuş, fakat ona zit istikamette serpılmıştır. Kûfiden sonra en eski yazıdır. Yazı çeşitlerinin en önemlerinden biridir. Hattatlık deyince ilk akla gelen yazıdır. Daha çok levha ve kitabıne yazısıdır. Mimarîde çok kullanılan ve *sülüs celi* veya *celi* denilen yazı sülüsun bir çeşidi, daha doğrusu onun irisidir. *İcâzet, reyhâni, muhakkak, rikağ* yazıları da sülüsun çeşitleri durumundadır. Aşağıda sülüs yazısının da örneği verilmiştir.

Ta'lik

Yatık çizgileri uzun, dik çizgileri kısa bir yazıdır. Yaygın ve hafif sağa, geniye yatmaktadır. Çizgileri incedir. İnce ve zarif bir görünüşü vardır. İranlıarda kitabı ve el yazısı olmuştur. Teferraatsız, yalın ve açık görünüşlüdür. Levha, kitabı ve kitabı yazısıdır. Üç çeşidi vardır: *şikeste, çârdank, kamış kalem*. Şikeste nesih'e yaklaşan toparlanmış ta'lik, çârdank sülüse çalan ta'lik, kamış kalem ise celi yani iri ta'lictir. Aşağıda ta'lik yazının da örneği verilmiştir.

Divânî

Türk yazısıdır. Kolay ve süratli yazmak ihtiyacından doğmuş olduğu söylenebilir. Sola meyilli, harfleri kıvrılmış, harfleri ve kelimeleri bitişik yazılıan, satırları gittikçe yukarıya doğru çıkan, fantazi görünüslü bir yazıdır. *Divânî, celi divânî, divânî kırmazı* olarak üç çeşidi vardır. Aşağıda dîvânî yazısının da örneği verilmiştir.

Celi divânî

Dîvânînin bir çeşidi olup onun irisî ve süslüsüdür. Aşağıda örneği verilmiştir.

Küfi

En eski İslâmî yazıdır. Bariz karakteri hendesi olmaktadır. Köşeli ve düz çizgili bir yazıdır. Hendesi olduğu için sadece yazılmaz, çizilir de. Çok eskiden yerini diğer yazırlara bırakmış, yalnız süslemede ve mimaride kalmıştır. *Küfi nesihî*, *küfi sülüsü*, *küfi celisi*, *satrançlı küfi* (*hendesi küfi*) olarak dört çeşidi vardır. Aşağıda küffî örnekleri verilmiştir.

Siyâkat

Eski yazının şifresi durumundadır. Hiç bir güzelliği yoktur. Güç okunur, çetrefil bir yazıdır. Eskiden mâlî işlerde, resmî kayıtlarda kullanılmıştır. Aşağıda alfabeti verilmiştir.

Muhakkak

Sülüsün uzun çizgilisidir. Yalnız besmelelerde kalmıştır. Aşağıda besmelesi sülüsünkü ile birlikte verilmiştir.

Reyhâni

Sülüsün bir çeşidi, onun daha istiflisidir. *İcazel* ile karıştırılmaktadır.

İcazel

Sülüs ile nesihen azma bir yazıdır. *Reyhâni* ile karıştırılmaktadır. *Tevki* ve *kırma* adları da verilir. Aşağıda örneği verilmiştir.

Rikağ

İcâzet kırması gibi bir şeydir. Umumiyetle bitişik yazılır.

El Yazdari

Yazı çeşitlerinden başka aşağıda el yazısı örnekleri de verilmiştir. Önce tabebelerin, sonra hocaların el yazılarından örnekler konulmuştur. Böylece bir yanandan kitap yazısının yanında el yazısına da alışma imkânları hazırlanmış, öte yanından el yazısının çeşitli, işlek veya güzel örnekleri ile hat rîk'asının tatbikatta ne şekillere girdiği gösterilmiştir.

Rik'a yazısı

— — — — —

ات ت ق د س س س س س س ط ع
ف ف ل ل ل ل ق ه د و د د د د

ب ا ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب
ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب

ب ا ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب
ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب ب

ج ج ج ج ج ج ج ج

ل ل ل ل ل ل ل ل ل ل ل ل ل ل ل
ع ف ف ف ف ف ف ف ف ف ف ف ف ف ف

س س س س س س س س س س س س

حاصب صبح صد صدر صور صور صور
 صبح صور صور صور صور صور صور
صور صور صور صور صور صور صور

ه طا طب طبع طاط طاط طاط طاط طاط
 طاط طاط طاط طاط طاط طاط طاط طاط
طاط طاط طاط طاط طاط طاط طاط طاط

ع عاع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع
 ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع
ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع

فاف فاف فاف فاف فاف فاف فاف فاف فاف
 فاف فاف فاف فاف فاف فاف فاف فاف فاف
فاف فاف فاف فاف فاف فاف فاف فاف فاف

کا ڈا کب کج کد کر کس کہ کص کھڑکی کع
 کف کوں کلے کلے کم کہ کن کو کہ کرہ
کہہ کہہ کہہ کہہ کہہ کہہ کہہ کہہ کہہ کہہ

و بغا بسبج صد برس سہ سہ سہ سہ
 سط سع صف صہ ملک ملک ملک ملک
 سہ سہ سہ بیوہ کھہ سہ سہ سہ سہ سہ

ها بہ بھج لہ لہ لہ لہ لہ لہ لہ لہ
 لمع لف لف لف لف لف لف لف لف لف لف
لف لف لف لف لف لف لف لف لف لف لف لف

فلوں ایجندہ صنیبر فرنہ یوں دولت کی
 اولیہ دولت جہاندہ بر نفس صحت کی

ا - ب - ج - ح - س - ص - ص - ل - ا

ا - ب - ج - ح - س - ص - ص - ل - ا

ابنج درس صخر ظ

ع ف ق ق ك ل ل ك

م ه ز ن و ه ه د ل ل ا ي

ب ب ب ب ك ك ك ل د د د

د د د د د د د د د د د

خ ل ف ا ي چ ن د ه م ع ت ب ر ب ن ش ن د ي و ق د د ل ن ك ب ي

ا و ل ن ي د د ل ن ج ح م ا ن د ه ب ر ت ق س ص ح ن ك ب ي

Ta'lik yazısı

ا ب ب ج درس س ص طع ف
ف ق ک ک ل م ن و ه لا ي ي

ي ن ي س م ن م ا ب م د م ل م ر
م س ه ج ن ه ا س ب ب د م س ر ک
ک ک ه ل ہ س ي ي

خلق ا پ چنڈہ معتبر برنسہ یوق دولت کبی
ا ول میہ دولت جہاناندہ ب ر نفس صحت کبی

لابس سعی و رکسی هی

صلیح ده کله طوهده لاله

بس بس سعی بس بس

رس سعی همه بده طرد ماده

دیر دیر دیر دیر دیر دیر دیر دیر

خن دین بیز فرن بون عله بی

لایه لایه جهان بی فرن هم خ. بی

Celi dîvâni yazısı

لِبْجَكْ دَرْسَشْ شَصْنَدْ
 لَذْعَكْ حَقْكَ حَمْصَهْ
 سَوْهَ لَلَّاهِ

خَلَقَكْ خَيْرَ مُخْتَرَكْ لَذْعَكْ قَوْهَ وَلَبْرَى

لَوْهَرَكْ وَلَحَلَكْ لَوْهَرَكْ لَفَسْكَهَ وَلَبَرَى

Sülüs yazısı

ابْسِحْ جَحْدَهْ لَكْتَسْ
 صَطْعَعْ فَقَكْكَ
 لَعْمَنْ وَوَهَهْمَلَا
 كِيْكَيْكَ

حَلْفَلْيَكَنْ كَارْعَثَرْتَنْ سِتْهَرْدَلْكَيْكَيْ
 اوْمَيْدَلْكَنْ كَانْدَلْ بَرْنَفِسْ كَرْكَيْكَيْ

Icâzet yazısı

لَا يَحْدُثُ دَرْسٌ سِتْرَهُ
فَقُلْ لِمَنْ وَهْ وَهْ
لَوْلَى يَهُ

خَلَقْتَنِي مُعْتَدِلْ سَبُوقْ دُوكْ كَيْ
لَوْكَيْدَ دُوكْ جَهَانَدَ بَرْ سَجَيْبَيْ

Muhakkak yazısı

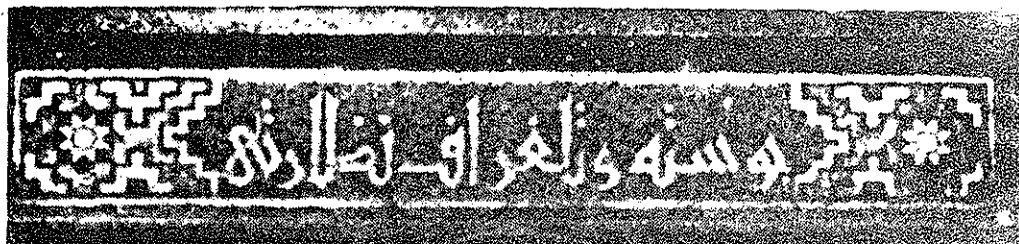
Muhakkak besmele

A handwritten Basmala in Muhakkak script. The text is written in black ink on a white background. The script is fluid and expressive, with varying line thicknesses and ink saturation. The letters are interconnected, forming a continuous line. Diacritical marks (vowels) are placed above the letters, such as 'ا' with 'ء', 'ي' with 'ئ', and 'ه' with 'و'. The word 'بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ' is written in a larger, more prominent style at the top, followed by 'اللّٰهُمَّ اسْمُكْنِي فِي رَحْمَتِكَ' in a smaller size below it.

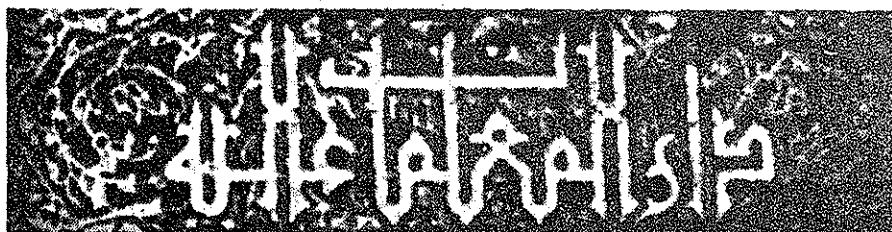
Sülüs besmele

A handwritten Basmala in Sülüs script. The text is written in black ink on a white background. The script is characterized by its distinct vertical strokes and loops. The letters are interconnected, creating a rhythmic pattern. Diacritical marks are placed above the letters. The word 'بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ' is written in a larger, more prominent style at the top, followed by 'اللّٰهُمَّ اسْمُكْنِي فِي رَحْمَتِكَ' in a smaller size below it.

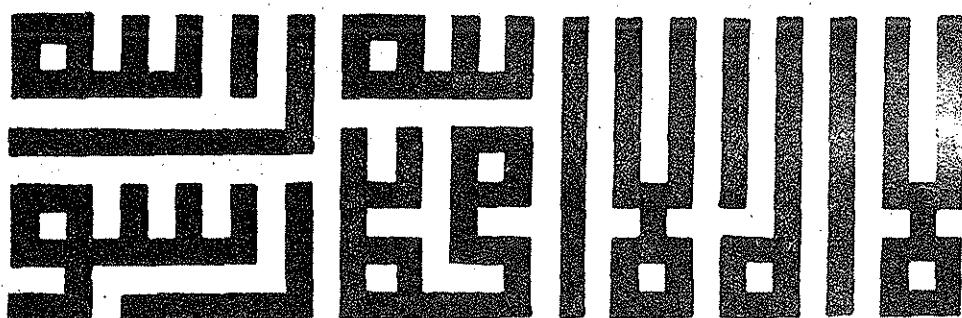
Küfi yazısı

Küfi celisi (بُوسته و تلگراف نظاری) Posta ve telgraf nezâreti, İstanbul
Büyük Postahane kapısın da)

Küfi celisi (دارالملیت عالیہ) Dârû'l-muallimât i âliye Çapa Eğitim
Enstitüsü kajısında)

Hendesi kûfi — satraçlı kûfi (لا إله إلا الله محمد رسول الله lâ ilâhe illâ'l lah
Muhammedün resûlu'l lah)

Siyâkat yazısı

سیاکات

ل ب ت

م ل ئ ئ

ك ز د ه

ش ه م م

ك د س ئ

گ ث ك ل

د ل ۰ ۹ ۵ ۳ .۰۰

EL YAZISI ÖRNEKLERİ

Talebelerin el yazıları

استقلال مارش

قورقى سۈز بى تەقىدە بۇزىدە آل حاچىماھ
 حۆبۈرگە جىرىمكە ادەتىنە تۈزىدە الڭ صوڭ ادەتىنە
 او بىم مەلتەن بىلدۈرىپ - يالىدا باجىھ
 او بىندى او بىم مەلتەن آنجىھ

Türkoloji 1. sınıfından Alev Ergün'ün el yazısı

چاتىھ قوربان او لام جەھەكى اى نازلىھلال
 قەمان عرقە - ئەن نە جو شىت بو جلال
 سەلاز دوكولۇن قانلىرىن صوکەھ ملال
 خىي، رەققە طايىن مەلتەن استقلال

Türkoloji 2. sınıfından Nâdire Saltık'ın el yazısı

بىن ازىزىدە بىرەھىر ياخادىم سە ياشاتىم
 ماڭىچىلەغىن بىغا زېھىر دە راجعىشىشاتىم
 كۆرمە سەلى كېبىم بىنىڭ يېڭىنە آشاتىم
 بېرتاتىم داغلىرى ئاكىيەدە سېڭىم طاشاتىم

Türkoloji 3. sınıfından Işıl Ergin'in el yazısı

غربك آفاضي صارسه جيلك زرهلى دووار
 بنم ايمانه دولو كوكس كبي سرحدم دار
 او لو سونه خورقى ناصل بولى بىغانى بوجار
 صەنۇت دىرىپىك تىك دېشى فالسى جاناوار

Türkoloji son sınıfından Mehmet Çavuşoğlu'nun el yazısı

Hocaların el yazıları

آرقاراسىھ يورىد آپلاندى او فرازىھ صافىيە
 سىپ اپتى كودىدەك دررسە بىچىماشىچە آقىيە
 درغاچىقى - سکا وەدە اپتى كۈنىڭ مەقائى
 كىيم بىلىرى بلە با-سە بلە با-ئىنە دە با-قىيە
 با-سىنە بىلە طېرىپە دېپە رە كېمىھ ئانى
 دررسە آلتىدەك بىكەر جەلفىشى پاتانى
 سى شەرىپ او غىلىلە ايجىتىھ بازىقىر آنالى
 دېرە دەنیالرى آڭىل دە بەجىنت دەنلى

*Ali Alparslan'ın el yazısı (ilk kır'a kamış kalemlle,
 ikincisi demir uçla yazılmıştır)*

لَمْ بُوْحَتْ وَطَنَكَ اُوْغْرِيْهَا وَلَزَكَ فَذَا
شَهَدَ افْتَقِرَاهِ طَورَانِي صَفَلَ شَهَا
جَانِي جَانِي بُونَوْهَ وَارِي آلِينَ دَهْهَا
اِبْرَهِيْسِينَ نَلَ دَطْهَرَهَ بَنِي دِنِيَا دَهْهَا

Orhan Okay'in el yazisi

رَوْهَمَ سَيِّدَهُ الْهَيْ حَوْرَرَ أَجْهَهُ الْهَي
رَكْبَيْهُ سَعِيدَهُ كَوْكَهُ نَاعِمَهُ الْهَي
بَوْ اَذْنَكَ شَهَادَتَهُ دِينَهُ عَلِيَّ
أَبْدِيْهُ وَرَهَمَهُ اُوْسَنَهُ بَنِي إِلَهَهُ

Bekir Kütkükoğlu'nun el yazisi

اَرْزَهَهُ دَعَاهَهُ بَنِي كَهُ اِبْرَهِيْسِينَ
حَمْدَهَهُ دَعَاهَهُ بَنِي كَافِرَهُ تَاهِيْسِينَ
فَتَقَهُ دَعَاهَهُ بَنِي دَهْهَهُ فَتَقِيَّهُ
اَرْزَهَهُ دَعَاهَهُ بَنِي دَهْهَهُ اَرْزَهَهُ
حَمْدَهَهُ دَعَاهَهُ بَنِي دَهْهَهُ حَمْدَهَهُ
اَرْزَهَهُ دَعَاهَهُ بَنِي دَهْهَهُ اَرْزَهَهُ
فَتَقَهُ دَعَاهَهُ بَنِي دَهْهَهُ فَتَقِيَّهُ
اَرْزَهَهُ دَعَاهَهُ بَنِي دَهْهَهُ اَرْزَهَهُ

Fahir İz'in el yazisi

یلک حسیابی ماضی

نوئن اور دیگر یلکن مردیک دیگرینه
 هر ای بیدارم دشمنانه نباید
 یوردی چهارچی خروجی غیر
 جوئن - استھلک عشقی لخچلک مردینه
 تو خلکلک نوئن بھٹکی طاننا تیز خانه
 یلک حسیابی قبول ده دیز اور میدان

نوئن باریقی صبر اور سند نوئن چاند -
 تاریخ خداوند نوچلک آنماند -
 گوئی هر خانس طوری او خوند زیرا ولا
 هک احقر آن غرز حملی : وطن
 تو خلکلک نوئن بھٹکی طاننا تیز خانه
 یلک حسیابی اولو ده دیز اور میداند -
 عین اتفاقاً - قرمه خان

خاتم

۱۹۸.

يېيتان هالىك اوىدم صورىدك هال يېيتانىم
 غەلىدەن دردە دو شىم قىلدەن تېرىز درمانىم
 نە يېسى روز ئام بويىدى كېمىزىن گۈزىل ئاخانىم
 گۈزم جانم افندىم سودىكىم دوللىتو سلطانىم

Münir Aktepe'nin el yazısı

اىسر دام عشقك او لهلى سىنن دقا كورىن
 سى ھەر قىنە كورىس اهل دردە آشنا كورىن
 دقا د آشنا لق رسىن سىنن دوا كورىن
 كۈزم جانم افندىم سودىكىم دوللىتو سلطانىم

Sahabeddin Tekindağ'ın el yazısı

دَرْهَمْ دَنَارْ حِلْيَةِ بَنَانِيْدَهْ بَلَكْ اَوْه
 بَلَكْ سَعْدَهْ بَلَكْ كَسَّهْ دَانَهْ دَرْهَمْ هِلَهْ
 سَعْدَهْ دَانَهْ سَعْدَهْ اَوْهَهْ بَلَكْ كَسَّهْ بَلَكْ
 دَرْهَمْ هِلَهْ اَفْسَنْ سَعْدَهْ دَانَهْ سَعْدَهْ

كَسَّهْ دَبَسْ بَعْصَهْ اَزْوَبْ بَلَكْ بَلَكْ
 بَلَكْ بَلَكْ بَلَكْ بَلَكْ بَلَكْ بَلَكْ بَلَكْ
 اَهَاهَهْ كَلَامْ اَوْهَهْ بَلَكْ كَلَامْ بَلَكْ
 دَرْهَمْ هِلَهْ اَفْسَنْ سَعْدَهْ دَانَهْ سَعْدَهْ

بَلَكْ لَحَلَثَهْ نَهْ بَلَكْ لَحَلَثَهْ بَلَكْ لَحَلَثَهْ
 كَلَامْ بَلَكْ اَوْهَهْ بَلَكْ سَعْدَهْ بَلَكْ سَعْدَهْ
 بَلَكْ بَلَكْ اَزْبَهْ اَزْبَهْ اَبْلَكْ مَلَكْ
 دَرْهَمْ هِلَهْ اَفْسَنْ سَعْدَهْ دَانَهْ سَعْدَهْ

نظر خیانیه اصل در دل کوزه آفندیه سده
 علیغندیه اینکه عناند بخت مید سود
 اصل ایله سوره ایشنه هور اینه لعنه اید
 کوزم جامن اندیم سوراهم دولتلو سلطانم

Ibrahim Kafesoğlu'nun el yazısı

قصه شیوه احساند ایست بر که ایده
 دیرلد کج کویان او لذه خدا پایکده
 گرگ او لذه گرگه فو حالم خدام راه رایکده
 کوزم جامن اندیم سوراهم دولتلو سلطانم

Ahmet Caferoğlu'nun el yazısı

حمده دندنچمهه زالات يال وبال امسد مکا
 بی سو طسنه شیره دند خیارک امسد مکا
 بوری بکل تقطیر او نسنه نازن اینه نسنه او جی
 بیزه او نسنه هوی ریزی ریگال امسن مکا
 سخن و افسون بز طولتی در دنیت ای قلمع
 زلیچی همار دنیت ریدن نکه که نال او نسنه مکا
 سویله کرد او نسنه فریزان بر نکهه بزیه
 حمده نکهه کوئی ای ارواده حال او نسنه مکا
 اول بست ترسان مکای فوش ای ریخت دیمه
 اندیله ای دل نه مثقال مسوان او نسنه مکا
 سن نامه خامد نیشت ای آیمیت حیرانیت
 کند آلد رون بکوچن نولوچ نه حال او نسنه مکا
 لیدنک محروم او بو روزان سین بوس دن
 لیدنک او بود مردی خلیله حال او نسنه مکا
 بیزه بوكھر ای بجهه میک و صفع ایزد بک ریزیه
 بیزی خورت کوئی خست بز خیل او نسنه مکا

حمل ملکی بیقدان همچو خاگیت کافر
 اساده زنایی باقون آتشه مواعیت کافر
 قیرزا او غدن ناری ناری شاهوند او ازی او ازی
 بدستش من ده بدهم قیزیت او غیره عیت کافر
 نه صنی کو سرر دوسته دهی اول آتشه طرس
 که یعنی شمه ها سوز حسن و آن یعنیت کافر
 نه در بوکر فریزی اهد ها ای ای زبانه
 عیش رشوه من ده عاشد نادی عیت کافر
 مکاتیبی ها نیمی هانام دلو و سر
 نه هند من طوفری کو و همان یعنیت کافر
 شراب آتشیت و یعنی روزی شهد لذور من
 سو مالله صراغ بجهش استایت کافر
 خجوده صور صوره ناقاریت بویه مرآت حسره
 مادر من دلچی کندی همه همراه عیت کافر
 بیشم ناری رکافر ای اینه ای شیختم
 من اول جهود دین اول زخمن ایما عیت کافر

چه بود قلیعه نمرل

آهسته جاک که رخواری سرتاپه او بیاگشون
بی عالم خیله دلوان آبه او بیاگشون
تعدس نوبهارده همه ابیده در جهان
سورسوں صباح هته قاده رخوابه او بیاگشون
دو، سون بوسو سیقیه سعادی، ای چنده لاز
لیل طربده بودخه رضهابه او بیاگشون
ای کل سکه دارسته امراه ایله بلبله
حکمتنه سته ذوقه او ورن احبابه او بیاگشون
دکن کمال او بیاگشنه آمان عصر ای چکون
وارزنه بتو او بیقدون دلچه کابه او بیاگشون
بچی کمال

Mehmet Kaplan'in el yazısı

دهون دیمی جانان کم کرامت دار اینچنده
 درون کچویه دار بر اشارت دار اینچنده
 بیخان مقسی کورینور لشنه درن اما
 بر باشقه فرع باشقه طلاقت دار اینچنده
 ایوه او ایوه هفتنه قایمه آلدی قرام
 هستی او قویوب کچدی بر آفت دار اینچنده
 او ملقده دروننه هوا آتش سوزان
 نایک دیمه بیام که نه حالت دار اینچنده
 ای سوخ نهیما آله بر سیرک ایشیدک
 شهابه داروب کوک صویه هضرت دار اینچنده

Muharrem Ergin'in el yazısı

بى جاندن او صانوردى بىقادىن يار او صانعى
 خلک يانى آهدى صادم شىنى يانىزى
 قوبچا يې جانان دىرى دىرى ايد او ساه
 يچوھ قىلىن بىكا درماه بخچا صانعى
 شب بھران يانار جانام دەكىرقان چەنم كرييانم
 او ياد خلقى اققانم ترە بختم او يانىزى
 ئىل خاڭىر قارشۇ كۈزىدىن قانلو آتار صو
 جىيم فىصل كەدر بىو آفار سەھىر بولاغىزى
 غىم پىزىراه دوتار دىم بن دىيدىر يارە قىل رەشىن
 دىرس ارل بىونا بىلەن اينافورىسى اينالغىزى
 دىكلەم بن سەلا مائىل سەن اينىك عقاپى زائى
 بىكا طەھى ئەلين غافل سەن كۈرىكچى او تانىزى
 فەنۇلى زەن شىدار سەيىھ خلقى سەداد
 سورك كېم بىو نە سوداد بىو سوداد او صانعى

فضولی نمک بو کتابه ه کی غزل لر بندک ابلک بیندی

بارب هفت لطفک ابت رضماناتکا
کو سند اول طربنی که بجز سکاناتکا
ای ملک سپارا کشدن اوزگه صبا زند سکا
من بیور انسان ریز هر کیکه انسان زند سکا
بیشم نمک همچیخ کیم زار دیر بستان او مسون بارب
اسید ر دعشن دراغ هجران او مسون بارب
گوکلم آهیلدر زلف پریشانکی گوکلم
نقطهم طوبیلور غنجی خندانکی گوکلم
آه الجد کیم سر رضا مانک ای چوند
نان آنگله بعنیم عنیج خندانک ای چوند
بنده مجذوند فرزون عاشقان استعدادی دار
عاشق صاری بیشم مجذونک آنچه آری دار

آشیان مرغ دل زلف پریشانکده دار
قنده او مسرم ای پری گوکلم سنک با تکده دار

نبله‌ی زلفک نک پرستان هالمی خالک سنه
 برگون ای بیدر د صور مزسن تدر هالک سنه
 درست بیر د افلک بی رحم دران بی سکون
 در جهی هم در یون دشمن قوی طالع زبون
 جی جاندن او صاند ری چفادن پا او صاندزی
 نظر باندی آهدن مرادم شمی بانزی
 هر کورن عیب باندی آب دیده گر بانی
 ایدم غضین کورمه که یون باناخی

Ali Alparslan'in hattı

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARUZ

Aruz

Aruz vezni açık ve kapalı hecelerin belirli bir düzen içinde sıralanması esasına dayanan bir sistemdir. Esasları şunlardır :

1. Kısa vokalle biten hece *açık hece* (*kısa hece*), konsonantla veya uzun vokalle biten hece *kapalı hece* (*uzun hece*)'dır: *bu, gel, kork, âşık* gibi.
2. Uzun vokalli olup konsonantla biten veya sonunda çift konsonant bulunan Arapça veya Farsça heceler bir buçuk hece, daha doğrusu, birincisi kapalı ikincisi açık iki hece sayılır: *âb, hâl, hüsn, çeşm, zülf* gibi. Yalnız, *n* ile biten uzun vokalli heceler bir kapalı hece sayılır: *cân, şân* gibi.
3. Mîsra sonundaki açık hece de kapalı sayılır. Mîsra sonunda uzun vokalli olup konsonantla biten veya çift konsonantlı olan yabancı heceler de bir kapalı hece sayılır, yani bir buçuk hece sayılmazlar.
4. Mîsra içinde gerekli *vasıl*'lar yapılarak bir kelimenin sonundaki konsonant kendisinden sonra gelen ve vokalle başlayan kelimeye bağlanır. Böylece tabii, kapalı heceler açık hece, bir buçuk değerli heceler bir kapalı hece durumuna indirilmiş olur.
5. Bir hecenin kendisinden üstün bir değerde kullanılmasına *imâle*, kendisinden aşağı bir değerde kullanılmasına *zihaf* denir. Yani imâle kısa bir vokalin uzun vokal gibi kullanılması, zihaf uzun bir vokalin kısa bir vokal gibi veya bir buçuk hecenin bir kapalı hece gibi kullanılmasıdır. Zihaf her zaman hatadır. İmâle ise bazan hatadır, fakat bazan da âhenk unsurudur.

Türkçede kullanılan aruz vezinleri

Türk şiirinde kullanılan başlıca vezinler, başlıca aruz kalıpları şunlardır (Açık hece bir nokta ile, kapalı hece de bir çizgi ile gösterilir. Vezinlerin hece dilleri de bu şekilde karşılıklarına konmuştur.) :

1. Feilâtün feilâtün feilün .. | .. | .. | .. |
(Fâilâtün) (fe'lün) | . | | |

2. Feilâtün feilâtün feilâtün feilün ..|..|..|..|..|..|
 (Fâilâtün) (fe'lün) |..|..|..|
3. Fâilâtün fâilâtün fâilün |..|..|..|..|..|..|
4. Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün |..|..|..|..|..|..|..|..|
5. Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün ..|..|..|..|..|..|..|..|..|
6. Mefâilün mefâilün faülün ..|..|..|..|..|..|
7. Mef'ûlü mefâilü faülün |..|..|..|..|..|
8. Mef'ûlü mefâilü mefâilü faülün |..|..|..|..|..|..|
9. Mef'ûlü mefâilün faülün |..|..|..|..|..|
- Bu vezin bazan *mef'ûlü fâilün faülün* |..|..|..|..|..| şekline geçer ki buna *sekt-i melîh* denir.
10. Mefâilün feilâtün mefâilün feilün ..|..|..|..|..|..|..|
11. Feilâtün mefâilün feilün ..|..|..|..|..|
- (Fâilâtün) (fe'lün) |..|..|..|
12. Mefâilün mefâilüñ mefâilün mefâilün ..|..|..|..|..|..|..|
13. Mefâilün mefâilün ..|..|..|..|
14. Mef'ûlü fâilâtü mefâilü fâilün |..|..|..|..|..|..|..|
15. Faülün faülün faülün faûl ..|..|..|..|..|..|
16. Müfteilün müfteilün fâilün ..|..|..|..|..|
17. Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün |..|..|..|..|..|..|..|..|
18. Müstef'ilün faülün müstef'ilün faülün |..|..|..|..|..|..|..|..|
19. Mef'ûlü mefâilün mef'ûlü mefâilün |..|..|..|..|..|..|..|
20. Mef'ûlü fâilâtün mef'ûlü fâilâtün |..|..|..|..|..|..|..|
21. Mefâilün faülün mefâilün faülün ..|..|..|..|..|..|..|
22. Mütefâilün faülün mütefâilün faülün ..|..|..|..|..|..|..|
23. Mütefâilün mütefâilün ..|..|..|..|..|

24. Müstef'ilâtün müstef'ilâtün | | . | | | | . | |
25. Mûfteilün mefâilün mûfteilün mefâilün | . | . | . | | .. | . | . |
26. Mûfteilün fâilün mûfteilün fâilün | .. | | . | | .. | | . |

Son taraflarda sıralanan ve iki eşit parçaaya ayrılan vezinlerin yarımlarları da birer vezin olduğu gibi, bunlar ortalarından duraklıdır ve bunlarda iç kafife yapılabilir. Aynı zamanda birinci parçanın sonu misra sonu muamelesi görür. Bu listeye başlangıçta ve çok az kullanılan 4 fâiliâtün, 4 feilâtün, 4 faülün'den ibaret üç vezni daha katmak mümkündür.

Rübâî vezinleri :

Rübâînin birbirinden küçük farklarla ayrılan 24 vezni vardır. Her misrada bunlardan birini kullanmak serbestir. Buraya misal olarak Türk şiirinde en çok kullanılan şu dört rübâî veznini almakla yetineceğiz :

1. Mef'ûlü mefâilü mefâilü faûl | | .. | | .. | | .. |
2. Mef'ûlü mefâilün mefâilü faûl | | .. | . | . | | .. |
3. Mef'ûlü mefâilü mefâilün fa' | | .. | | .. | | | |
4. Mef'ûlü mefâilün mefâilün fa' | | .. | . | . | | | |

ALTINCI BÖLÜM

METİNLER